

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ
NA OBSZARACH WIEJSKICH
KONCEPCJE, REALIZACJE, KIERUNKI ROZWOJU

Bydgoszcz 2016

Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich:
Europa inwestująca w obszary wiejskie

Projekt dofinansowano ze środków Unii Europejskiej, w ramach pomocy technicznej
PROW 2014-2020, z Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich

Naukowe Obserwatorium Obszarów Wiejskich - Wyższa Szkoła Gospodarki
Instytucja Zarządzająca Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020,
Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi

REDAKCJA

dr Rafał G. Nowicki
dr Joanna Kosmaczewska
dr Mariusz Barczak

RECENZENCI

dr Mariusz Barczak
dr Robert Brudnicki
dr Rafał G. Nowicki
dr Piotr Prus
dr Jarosław Smogór
dr Olga Smoleńska
dr Izabela Wielewska

KOREKTA

Elżbieta Rogucka

SKŁAD

Adriana Górską

PROJEKT OKŁADKI

Studio Grafiki Wyższej Szkoły Gospodarki
Zdjęcia na okładce: IstockPhoto, Fotolia

Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki
ISBN: 9788365507013

Spis treści

Wstęp

1. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich – KONCEPCJE	7
Beata Będzik, Agnieszka Brelik <i>Rola kapitału społecznego w zarządzaniu rozwojem lokalnym</i>	9
Marek Hendel <i>Branża turystyczna na obszarach wiejskich w obliczu wyzwań konsumpcji zrównoważonej</i>	29
Rafał G. Nowicki <i>Przedsiębiorczość jako czynnik ochrony dziedzictwa kulturowego - refleksje, uwagi, dopowiedzenia</i>	39
2. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich – REALIZACJE	61
Grażyna Dyrda <i>Analiza postaw młodych mieszkańców Podkarpacia wobec wiejskiej przedsiębiorczości turystycznej w świetle wyników badań ankietowych</i>	63
Karol Gutsze <i>Gospodarka turystyczna na obszarach chronionych na przykładzie Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie</i>	77
Anna Mazurek-Kusiak <i>Wioska Rumianku w Hołownie jako przykład przedsiębiorczych działań na wsi</i>	83
3. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich – KIERUNKI ROZWOJU	93
Aleksandra Jezierska-Thöle, Andrzej Weitz <i>Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich Polski Północnej i Zachodniej oraz Niemiec Wschodnich – w ujęciu przestrzennym</i>	95

Jarosław Uglis, Magdalena Kozera-Kowalska	
<i>Kariera zawodowa w agrobiznesie w opinii studentów Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu - przyczynek do badań</i>	107
Monika Wojcieszak	
<i>Instrumenty wsparcia przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w ramach PROW 2014-2020</i>	121

Wstęp

Z dużą przyjemnością i satysfakcją oddajemy w ręce Czytelników monografię zbiorową traktującą w sposób bardzo szeroki i różnorodny o przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Przedstawione w publikacji obszary problemowe nie wyczerpują wszystkich zagadnień dotyczących przedsiębiorczości na terenach wiejskich, nie mniej jednak stanowią one podstawę do dalszych rozważań i poszukiwań badawczych.

Publikacja ta jest wartościowym uzupełnieniem monografii *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich – postawy osób z grupy NEET*, która zawiera wyniki badań realizowanych w ramach projektu *Naukowe Obserwatorium Obszarów Wiejskich* finansowanych ze środków Unii Europejskiej, w ramach pomocy technicznej PROW 2014-2015, z Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich.

W pierwszej części niniejszej publikacji zostały zaprezentowane artykuły zachęcające Czytelnika do przemyśleń i poczynienia rozważań na temat samej koncepcji przedsiębiorczości w kontekście kapitałów jakimi dysponują obszary wiejskie. Część druga prezentuje ciekawe przykłady przedsiębiorczych inicjatyw podejmowanych na wsi w zakresie rozwoju turystyki. Część trzecia dotyczy zmian jakie w przyszłości będą konieczne, by móc poprawnie definiować, w pełni rozumieć i wspierać rozwój przedsiębiorczości wśród mieszkańców terenów wiejskich.

Dodatkowo pragniemy podziękować Autorom za trud przygotowania tekstów, Recenzentom za wkład pracy w podniesienie jakości zamieszczonych w monografii artykułów oraz wszystkim współpracownikom Katedry Gospodarki Turystycznej Wyższej Szkoły Gospodarki za interdyscyplinarne i inspirujące spojrzenie na zjawisko przedsiębiorczości.

dr Rafał G. Nowicki
dr Joanna Kosmaczewska
dr Mariusz Barczak

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ
NA OBSZARACH WIEJSKICH
KONCEPCJE

Beata Będzik
Agnieszka Brelik

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

Rola kapitału społecznego w zarządzaniu rozwojem lokalnym

Zarys treści: Rozwój lokalny jest przedmiotem zainteresowania zarówno badaczy, polityków, jak i bezpośrednio zaangażowanych w ten proces, tj. decydentów, przedsiębiorców czy lokalnych społeczności. Wynika to ze specyfiki zjawiska, którego poziom uwarunkowany jest szeregiem czynników, ale jednocześnie sam determinuje wiele kolejnych, działając także na zasadzie sprzężenia zwrotnego. Poziom rozwoju lokalnego oddziałuje na wszystkie sfery życia i społecznego i gospodarczego, a ewoluowanie społeczeństw powoduje także ewoluowanie czynników generujących ich rozwój. Celem artykułu jest przedstawienie wybranych zagadnień dotyczących zarządzania rozwojem lokalnym i wskazanie jego związków z kapitałem społecznym. Z uwagi na ograniczone ramy objętościowe niniejszej publikacji, odniesiono się wyłącznie do wybranych zależności. Konkluzje co do roli kapitału społecznego w zarządzaniu rozwojem lokalnym sformułowano na podstawie wniosków z badań empirycznych w przywołanych publikacjach zagranicznych. Z kolei znaczenie kapitału społecznego w polskiej rzeczywistości analizowano, bazując na związkach logicznych i koncepcjach teoretycznych ujętych w krajowej literaturze przedmiotu. Wynika to z dość ubogiej empirii w obszarze kapitału społecznego w Polsce, co ogranicza możliwości dokonania szerokiego przeglądu tego rodzaju badań. Przeprowadzona analiza literatury potwierdza rosnące znaczenie kapitału społecznego w rozwoju lokalnym. Stosowane w zarządzaniu rozwojem lokalnym instrumentarium również ewoluuje w kierunku stymulowania i kreowania zdolności współpracy, zaangażowania społeczności lokalnej i zaufania, a zatem podstawowych komponentów kapitału społecznego. Przywołane w artykule metody pomnażania kapitału społecznego i zapobiegania jego erozji wymagają długiego horyzontu, co oznacza konieczność ich wkomponowania do lokalnych strategii rozwoju już dziś.

Słowa kluczowe: kapitał społeczny, rozwój lokalny, społeczność lokalna.

Wstęp

Rozwój lokalny jest przedmiotem zainteresowania zarówno badaczy, polityków, jak i bezpośrednio zaangażowanych w ten proces, tj. decydentów, przedsiębiorców czy lokalnych społeczności. Wynika to ze specyfiki zjawiska, którego poziom uwarunkowany jest szeregiem czynników, ale jednocześnie sam determinuje wiele kolejnych, działając także na zasadzie sprzężenia zwrotnego. Poziom rozwoju lokalnego oddziałuje na wszystkie sfery życia i społecznego

i gospodarczego, co tłumaczy powszechność analiz tego zjawiska. Ewolucja społeczeństw powoduje także ewolucję czynników generujących ich rozwój, dlatego analizowanie zjawiska rozwoju społeczno-gospodarczego musi mieć charakter permanentny. Ciągłość badań pozwala zauważać zmiany, które odpowiednio wcześniej wychwycone dają szansę na skuteczną reakcję. Celem artykułu jest przedstawienie wybranych zagadnień dotyczących zarządzania rozwojem lokalnym i wskazanie jego związków z kapitałem społecznym. Z uwagi na ograniczone ramy objętościowe niniejszej publikacji odniesiono się wyłącznie do wybranych zależności. Konkluzje co do roli kapitału społecznego w zarządzaniu rozwojem lokalnym w niniejszej publikacji sformułowano na podstawie wniosków z badań empirycznych, ujętych w zagranicznych publikacjach. Z kolei znaczenie kapitału społecznego w polskiej rzeczywistości analizowano, bazując na związkach logicznych i koncepcjach teoretycznych, przywoływanych w krajowej literaturze przedmiotu. Wynika to z dość ubogiej empirii w obszarze kapitału społecznego w Polsce, co ogranicza możliwości dokonania szerokiego przeglądu tego rodzaju badań. Pewne hipotezy w obszarze zależności kapitału społecznego i wzrostu gospodarczego wysuwał w swoich pracach Czapiński (2008, 2010) zainspirowany wynikami badaczy zagranicznych. Jednak zgodnie z ich wnioskami, Polska należy wciąż do grupy krajów ubogich, w których ścisła zależność statystyczna pomiędzy kapitałem społecznym a wzrostem gospodarczym jeszcze nie występuje. Biorąc pod uwagę tendencję wzrostową w odniesieniu do PKB *per capita*, można przypuszczać, że w niedalekiej przyszłości nastąpi taki wzrost PKB, który wymusi odpowiedni poziom kapitału społecznego. Stąd potrzeba dokonania oceny stopnia zależności kapitału społecznego w programowaniu rozwoju lokalnego, choćby na poziomie teoretycznym.

Zróznicowania rozwoju współczesnych społeczeństw nie da się wyjaśnić różnicą w dostępie do trzech, do tej pory kluczowych, determinant wzrostu gospodarczego. Coraz większą uwagę zaczęto więc poświęcać tzw. czynnikom miękkim, które stały się wyznacznikami potencjału rozwojowego gospodarek. Nazwano tak kategorie trudne do wyodrębnienia i w konsekwencji także do zmierzenia. Daleko posunięta globalizacja oraz integracja obniżyła rangę pracy, ziemi czy kapitału jako kategorii relatywnie łatwo dostępnych i mobilnych¹. Swoiste nasycenie tymi determinantami sprawia, że obecnie rozwój społeczno-gospodarczy wymaga czegoś więcej, innych kategorii generujących ciągły rozwój. Literatura przedmiotu wskazuje, że rolę tę przejęły tzw. czynniki miękkie, tj. czynniki trudne do wyodrębnienia, sprecyzowania, a w konsekwencji także do zmierzenia. Wśród nich istotną rolę odgrywa kapitał społeczny wykorzystywany od zawsze, ale zidentyfikowany od niedawna.

---

¹ Poza ziemią oczywiście, choć tylko w pewnym stopniu, gdyż w większości branż jest ona niezbędna nie tyle jako czynnik produkcji, ile jako miejsce, na którym przedsięwzięcie zostanie zlokalizowane, a to oznacza możliwość przesuwania lokalizacji działalności.

Rozwój lokalny – przegląd podstawowych pojęć

Jak zasygnalizowano powyżej, główne stimulatory rozwoju na przestrzeni lat ulegały pewnym przetasowaniom. Widać to także w formułowanych przez badaczy definicjach rozwoju lokalnego, ulegających modyfikacjom i przesuwaniu punktu ciężkości zgodnie z obserwowanymi zmianami (tabela 1, tabela 2).

Rozwój lokalny, z uwagi na szeroki wachlarz czynników go kształtujących, nie jest jednoznacznie definiowany. Wybrane jego opisy zaprezentowano w tabeli 1. Wspólną płaszczyznę stanowi jednak utożsamianie rozwoju lokalnego z procesem pozytywnych zmian na płaszczyźnie społecznej i gospodarczej pożądanych oraz kształtowanych w sposób świadomy i zamierzony.

Tabela 1. Rozwój lokalny – wybrane definicje koncentrujące się na innych elementach niż bezpośredni udział mieszkańców

Autor	Definicja
J. Parysek (1995)	Długotrwały proces rozwoju społeczno-gospodarczego, sterowany i modyfikowany przez gminne lub powiatowe władze samorządowe, wykorzystujący dla realizacji określonych interesów lokalne czynniki rozwoju.
S.L. Bagdziński (1994)	Proces kreacji dóbr przez mobilizację zasobów ludzkich, fizycznych, naturalnych i kapitałowych dla produkcji dóbr rynkowych i usług, a jego głównymi celami są: sprzyjanie wzrostowi, utrzymanie aktywności gospodarczej, zapewnienie możliwości zatrudnienia.
T. Domański (1999)	Proces stałego wzrostu jakości życia lokalnych społeczeństw, wsparty na wzajemnie zrównoważonych czynnikach o charakterze społecznym, gospodarczym i ekologicznym.
W. Kłosowski, J. Warda (2001)	Proces zmian w układzie lokalnym, w wyniku którego zwiększa się suma szans indywidualnego rozwoju poszczególnych mieszkańców.
A. Sztando (1998)	Pożądane, pozytywne przeobrażenia ilościowych, jakościowych i strukturalnych właściwości danego układu (będącego) wyodrębnioną strukturą społeczno-terytorialną, posiadającą zbiór charakterystycznych dla siebie cech gospodarczych, przestrzennych i kulturowych, wyrażającą własne potrzeby oraz hierarchię wartości.
L. Wojtasiewicz (1996)	Kompleks przeobrażeń jakościowych, dotyczących danego obszaru w zakresie poziomu życia mieszkańców i warunków funkcjonowania organizmów gospodarczych zlokalizowanych na danym obszarze. Proces pozytywnych przemian, wzrostu ilościowego i postępu jakościowego. Proces takich zmian zachodzących w danym (lokalnym) układzie, których źródłem są właściwe temu układowi potrzeby, preferencje i hierarchia wartości.
M. Ziółkowski, M. Goleń (2006)	Proces pozytywnych przemian o charakterze ilościowym i jakościowym w poziomie życia społeczności lokalnej oraz warunkach funkcjonowania podmiotów gospodarczych, uwzględniających potrzeby, priorytety i preferencje oraz uznawane systemy wartości mieszkańców i przedsiębiorców.

Źródło: opracowanie własne.

Celem lokalnego rozwoju gospodarczego jest budowanie potencjału gospodarczego lokalnego obszaru w celu poprawy jego przyszłości gospodarczej i jakości życia dla wszystkich. Jest to proces, w którym partnerzy publiczni, biznes i sektor pozarządowy działają wspólnie, aby czynić lepsze warunki wzrostu gospodarczego i tworzyć nowe miejsca pracy.

Tabela 2. Rozwój lokalny – wybrane definicje akcentujące zaangażowanie lokalnych aktorów

Autor	Definicja
J. Parysek (2001)	Prowadzenie działań na rzecz rozwoju gospodarczego i społecznego danej jednostki terytorialnej (miasta, gminy) z wykorzystaniem jej zasobów, uwzględnieniem potrzeb mieszkańców oraz przy ich udziale w podejmowanych działaniach.
	Tworzenie nowych miejsc pracy dla danego lokalnego systemu terytorialnego, a z drugiej zaś kompleksowe kształtowanie możliwie najlepszych warunków życia w lokalnym środowisku, względnie doskonalenie organizacji, struktury i funkcjonowania lokalnego, terytorialnego systemu społecznego, głównie poprzez wykorzystanie lokalnych zasobów rozwoju.
A. Adamowicz (2005)	Wynik aktywności lokalnych podmiotów gospodarczych wykorzystujących dostępne im wewnętrzne i zewnętrzne zasoby do prowadzenia procesów produkcji towarów i usług, z którymi powiązane są procesy wymiany i konsumpcji. Przebieg tych podstawowych procesów ekonomicznych kształtowany jest przez ogólny system ekonomiczno-społeczny, politykę społeczno-gospodarczą kraju, politykę regionalną oraz lokalną politykę rozwoju prowadzoną przez władze lokalne.
A. Myna (1998)	Procesy świadomie inicjowane i kreowane przez władze lokalne, przedsiębiorców, lobby ekologiczne, stowarzyszenia społeczne i kulturalne oraz mieszkańców, zmierzające do kreatywnego, efektywnego i racjonalnego wykorzystania miejscowych zasobów niematerialnych i materialnych.
E.J. Blakely (1989, 2002)	Proces, w którym władze lokalne lub/ oraz organizacje sąsiedzkie angażują się w celu stymulowania lub przynajmniej utrzymania działalności gospodarczej i/ lub zatrudnienia. Głównym celem tego zaangażowania jest stworzenie możliwości zatrudnienia w dziedzinach korzystnych dla całej społeczności lokalnej. Istotną rolę w procesie rozwoju lokalnego odgrywają miejscowe zasoby naturalne, ludzkie i instytucjonalne, które są używane w tym procesie.
I. Pietrzyk (2004)	Działania podejmowane z woli lokalnych aktorów (samorządów, podmiotów gospodarczych, stowarzyszeń i innych) na podstawie refleksji dotyczącej waloryzacji miejscowych zasobów, uwzględniającej specyfikę terytorialną.
R. Brol (1998)	Zharmonizowane i systematyczne działania społeczności lokalnej, władzy publicznej oraz pozostałych podmiotów funkcjonujących w gminie, zmierzające do kreowania nowych i poprawy istniejących walorów użytkowych gminy, tworzenia korzystnych warunków dla lokalnej gospodarki oraz zapewnienia ładu przestrzennego i ekologicznego.
M. Ziółkowski, M. Goleń (2006)	Proces pozytywnych przemian o charakterze ilościowym i jakościowym w poziomie życia społeczności lokalnej oraz warunkach funkcjonowania podmiotów gospodarczych, uwzględniających potrzeby, priorytety i preferencje oraz uznawane systemy wartości mieszkańców i przedsiębiorców.

Źródło: opracowanie własne.

W definicjach zaprezentowanych w tabeli 2 większy akcent pada na czynniki miękkie, zaangażowanie lokalnych aktorów, współdziałanie, uwzględnianie potrzeb lokalnej społeczności. Widać zatem ukierunkowanie podmiotowe na jednostkę, jej umiejętności, kompetencje i zaangażowanie, w mniejszym zaś stopniu wagę czynników twardych, tzn. namacalnych, możliwych do sprecyzowania oraz zmierzenia.

Zmiana retoryki w polskiej polityce rozwoju jest dużo głębsza niż w UE, w której społeczność lokalna i silny samorząd terytorialny stanowią podstawę demokracji i społeczeństwa obywatelskiego. W Polsce te filary są budowane niemal od zera, gdyż siłą sprawczą w polityce rozwoju przez wiele lat było „centrum”, które planowało, finansowało i ogólnie narzucało cele, jakie następnie realizowało społeczeństwo.

Jałowiecki w publikacji prezentującej wnioski z Programu „Rozwój regionalny – Rozwój lokalny – Samorząd terytorialny” pisze, iż: „Rozwój lokalny oparty jest na inicjatywie i aktywnym uczestnictwie obywateli zamieszkujących konkretne terytorium i będących członkami społeczności lokalnej. Rozwój ten dokonuje się na czterech płaszczyznach: gospodarczej, politycznej, społecznej i kulturalnej” (Jałowiecki 1989). Jest to publikacja z 1989 r., zatem powstała – można by rzec – na granicy światów – zupełnie odrębnie oddziałujących na urzeczywistnianie rozwoju lokalnego. Dalej zauważa, że „podstawowym warunkiem tak rozumianego rozwoju lokalnego jest uspołecznienie państwa i ograniczenie jego roli do niezbędnych funkcji w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa narodowego, ogólnych warunków rozwoju gospodarczego w postaci urządzeń wielkiej infrastruktury, ochrony środowiska, koordynacji działań układów lokalnych i arbitrażu w razie powstania konfliktów” (Jałowiecki 1989).

Mimo iż możliwości rozwoju lokalnego tkwią w społeczności, to jednak organizacja przestrzeni, w której ta społeczność funkcjonuje, ma niebagatelne znaczenie. Na początku transformacji systemowej w Polsce Jałowiecki zauważał przeszkody w postaci licznych i silnych barier, głównie „w organizacji systemu politycznego i gospodarczego państwa, na którego straży stoi wciąż potężna, biurokratyczna klasa polityczna broniąca swoich zagrożonych interesów. Istotną przeszkodą jest inercja obywateli spowodowana ich wieloletnim ubezwłasnowolnieniem przez wszechpotężne państwo oraz silny konserwatyzm znacznej części społeczeństwa jakoś urzędzonego w istniejących warunkach i obawiającego się zmiany *status quo*. Istnieje np. sojusz części biurokracji politycznej i gospodarczej z tzw. «wielkoprzemysłową klasą robotniczą», zatrudnioną w przestarzałych i nieefektywnych kopalniach, hutach i fabrykach, która nie jest zainteresowana restrukturalizacją przemysłu i zmianą filozofii rozwoju” (Jałowiecki 1989). Optyka rozwoju uległa przesunięciu w stronę oddolnego formułowania kierunków rozwoju poprzez większe zaangażowanie lokalnych aktorów.

Paradoksalnie także globalizacja zwiększyła rolę lokalności. Pokazała, że procesy globalizacyjne są nierozzerwalnie związane z lokalnością, zgodnie z zasadą: „myśl globalnie, działaj lokalnie”. Jak wskazuje Siemiński, lokalność jest utożsamiana z tym, co niepowtarzalne, specyficzne, jednostkowe, stojące w opozycji do uniwersalności, tj. tego, co ogólne i powtarzalne. Dlatego w społeczeństwach zamkniętych to, co uniwersalne, może być relatywnie trudno dostępne, przez co bardziej wartościowe aniżeli to, co lokalne. Z kolei w społeczeństwach otwartych to, co uniwersalne, ogólne, staje się wszechobecne, dzięki czemu specyfika lokalnej społeczności staje się czymś wyjątkowym i niecodziennym, podnosząc rangę wartości lokalnej ze względu na unikalność. Z uwagi na powyższe, wszechobecna globalizacja może wyzwolić potencjał tkwiący w lokalnych społecznościach i stać się stymulatorem rozwoju lokalnego. Jednak warunkiem skutecznego wykorzystania endogennych zasobów jest odpowiednio wysoki poziom kapitału społecznego, bez którego żadna wspólnota nie jest w stanie efektywnie współpracować.

Stymulatory rozwoju lokalnego

Toczyski i Lendzion (2007) rozwój lokalny widzą jako zbiór pewnych elementów (szczegółowo opisanych poniżej), które jednocześnie są jego stymulatorami. Należą do nich:

- lider lokalny,
- lokalne elity,
- instytucje lokalne,
- społeczność przedsiębiorców,
- społeczność lokalna,
- zdolności współpracy,
- idea dobra wspólnego.

Lider lokalny to inicjator zmian w skali lokalnej, dzięki czemu efekty jego działań są często lepiej widoczne niż liderów politycznych. Majewska-Opiełka (2008) wśród cech lidera wymienia:

- poczucie własnej wartości, oparte na znajomości swoich mocnych stron oraz możliwości ich wykorzystania;
- pełną odpowiedzialność za własne życie, wynikającą z podejmowanych przez siebie decyzji;
- odpowiedzialność za siebie oraz spójność słów z czynami;

- pozytywne myślenie;
- utożsamianie się ze społecznością lokalną oraz umiejętność współpracy;
- zdolność i chęć ciągłego uczenia się;
- zdolność tworzenia wizji i przekonywania do nich;
- intuicję decydującą o charyzmie.

Lider to osoba mająca autorytet w społeczności lokalnej, ciesząca się zaufaniem, inspirująca i zachęcająca do współpracy pozostałych członków społeczności lokalnej. Jest to zatem osoba, która bez kapitału społecznego nie mogłaby z sukcesami uczestniczyć w życiu lokalnym.

Lokalne elity w klasycznych teoriach elit (V. Pareto, G. Mosca, Ch. Mills) stanowią nieodłączny element wszystkich zbiorowości społecznych i to bez względu na etap rozwoju (Nocoń 2004). Lokalne elity działania, podobnie jak lider, mogą skutecznie angażować się w osiąganie lokalnych celów. Definiuje się je jako zespół ludzi wyróżniających się w jakiś sposób na tle otoczenia lub gremia przywódcze wyróżniające się na tle społeczeństwa, spośród którego zostali wyłonieni. Lokalne elity mogą również stanowić osoby ważne w strukturze władzy, których decyzje oddziałują na życie danej społeczności. J. Sztumski określa elity jako mniejszości, ukształtowane przez ludzi zajmujących czołowe pozycje w różnych płaszczyznach życia społecznego, wyłonieni z danej społeczności w drodze określonych zasad zwyczajowych lub prawnych. R. Dahrendorf opisuje elitę jako grupę ludzi zajmującą czołowe miejsce w instytucjonalizowanych strukturach politycznych, gospodarczych, kształcenia, prawa, religii, wojska (czyli najbardziej kluczowych dla danej struktury).

Gorzela (2000) sukces rozwojowy czy też efektywność udzielonej pomocy uzależnia wręcz od odpowiedniego przygotowania lokalnej społeczności, przejawiającego się m.in. „posiadaniem” odpowiednio aktywnych elit. Uważa, że „(...) skierowanie nawet znacznych środków do układów lokalnych, w których nie ma odpowiedniego klimatu do ich przyjęcia i racjonalnego zagospodarowania, prowadzi do marnotrawstwa zasobów publicznych”, oraz że sama pomoc, nawet znacząca, nie jest w stanie „zaszczepić” procesu rozwoju, bowiem niektóre społeczności lokalne i ich elity są „odporne” na tę pomoc, zarówno wyrażaną za pomocą pieniędzy, jak i w formie kompetentnej porady. Widać zatem, jak dużą rolę w rozwoju przypisuje elitom jako twórcom programów rozwoju, wskazując jako bardziej zasadne wspieranie elit w ich funkcjonowaniu oraz poprawianiu komunikacji z resztą społeczeństwa, aniżeli „dążenie do szerokiej mobilizacji społecznej”. Skuteczność działania lokalnych elit również uwarunkowana jest wysokim poziomem kapitału społecznego, gdyż są to gremia bazujące na współpracy, a ta nie może istnieć bez wzajemnego zaufania. Muszą uczestniczyć w życiu lokalnej społeczności i utożsamiać się z jej celami.

Ważnym komponentem rozwoju lokalnego są także instytucje lokalne, gdyż to wokół nich koncentruje się życie mieszkańców danej społeczności. To od ich jakości, różnorodności i liczby zależy poziom życia mieszkańców. Ten komponent jest elementem stabilizującym procesy rozwojowe. Jak pisze Gorzelak (2000), tylko nieliczne układy lokalne są w stanie utrzymać rozwój lokalny niezależnie od zaplecza instytucjonalnego, na podstawie posiadanych zasobów endogennych (np. korzystnego położenia czy wysokiej atrakcyjności turystycznej). W pozostałych przypadkach to instytucje pozwalają kontynuować przedsięwzięcia zainicjowane przez władze lokalne nawet po zmianie składu czy lidera. Rozwój lokalny wymaga wzmocnienia instytucji i organizacji funkcjonujących w danej przestrzeni lokalnej, aby rozwijać współpracę pomiędzy nimi i wywoływać efekt synergii oraz zwiększać ich odpowiedzialność za ten proces poprzez poszerzenie partycypacji społecznej.

Kolejny ważny składnik wymieniony przez Toczyskiego i Lendziona (2007) stanowi społeczność przedsiębiorców. Procesy społeczno-ekonomiczne zachodzące w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat spowodowały zmianę w postrzeganiu przedsiębiorstw, ich działalności, efektów oraz znaczenia dla otoczenia, w którym funkcjonują, a współpraca z przedsiębiorcami oraz rozwój przedsiębiorczości stały się priorytetem polityki rządowej i samorządowej na poziomie ogólnokrajowym oraz lokalnym (Prus, Sadowski 2012). Sfera publiczna stała się płaszczyzną spotkań różnych środowisk, także przedsiębiorstw, co pozwala kreować pewien ład społeczny oraz wyznaczać kierunki rozwoju gospodarczego. Nowe koncepcje zarządzania sferą publiczną przekształcają nieco funkcje państwa z rządu na koordynowanie procesami społecznymi przy aktywnym udziale podmiotów społecznych. W takim podejściu kluczową rolę ma partycypacja aktorów w procesach decyzyjnych administracji publicznej. Dzięki większej partycypacji obywateli i innych aktorów potrzeby mają być lepiej rozpoznawane, rozwiązania trafniejsze, a największą (sic!) tego zaletą ma być świadome społeczeństwo ufające instytucjom państwowym. Potrzeby obywateli są odzwierciedlone w działalności organizacji pozarządowych, ale współcześnie również przedsiębiorstwa aktywnie uczestniczą w kreowaniu nowej rzeczywistości. Nie są już tylko dostarczycielami usług i dóbr, dzięki którym sektor publiczny zarządzany jest efektywnie, ale ich działania wpływają na społeczności i gospodarczy dobrobyt. W ramach modeli zarządzania sektorem publicznym odwołujących się do New Governance, organy reprezentujące administrację, organizacje pozarządowe, zgrupowania obywatelskie oraz przedsiębiorcy tworzą sieci kooperacji, w których negocjowany jest ład gospodarczo-społeczny. Ważny w tym podejściu jest nacisk położony na lokalność tych sieci. Wypracowane lokalnie rozwiązania mają być najefektywniejsze ze względu na sprzyjające warunki społeczne, tj. kapitał społeczny, definiowany poprzez istnienie oddolnych powiązań aktorów, które wykształciły się ze względu na wspólnotowość istniejących zasobów oraz bliskość sąsiedzką.

Jak znacząca jest rola kolejnego elementu, tj. społeczności lokalnej w stymulowaniu rozwoju lokalnego, świadczy chociażby fakt uwzględnienia ich aktywności w Regionalnych Programach Operacyjnych w latach 2014–2020, w których lokalne społeczności mają do dyspozycji nowy instrument, tj. Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS). Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność daje możliwości realizowania działań wpływających na wzrost jakości życia poprzez m.in.:

- tworzenie lokalnych inicjatyw na rzecz zatrudnienia oraz wspieranie mobilności pracowników;
- ułatwianie dostępu do przystępnych cenowo, trwałych oraz wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług socjalnych;
- wspieranie przedsiębiorczości społecznej i integracji zawodowej w przedsiębiorstwach społecznych oraz ekonomii społecznej;
- wspieranie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności na obszarach miejskich i wiejskich.

To aktywność i zaangażowanie samych mieszkańców jest najlepszym stymulatorem rozwoju, gdyż to oni, stanowiąc immanentną część otoczenia, najlepiej znają bolączki, bariery, ale i potencjał tkwiący w gospodarce lokalnej. Zajmowanie się zagadnieniami, które dotyczą bezpośrednio lokalnych aktorów, wywołuje większe zaangażowanie, co przekłada się na efekty.

Wskazane powyżej działania nie byłyby możliwe bez zdolności współpracy. Niski poziom zdolności kooperacyjnych stanowi jedną z głównych barier rozwojowych na szczeblu lokalnym. Występujące niestety w Polsce zjawiska korupcji i alergiczna reakcja na nie, polegająca na tworzeniu atmosfery podejrzliwości, odbija się negatywnie na potencjalnej współpracy władz publicznych i przedsiębiorców (Noworól 2008).

Współpraca jest istotnym elementem stymulowania rozwoju z uwagi na możliwość osiągnięcia zakładanych efektów przy niższych nakładach, dzięki wykorzystaniu doświadczeń osób kooperujących albo ich wiedzy na temat zastosowania odpowiednich rozwiązań, wymaga jednak wzajemnego zaufania i lojalności potencjalnych kooperantów (Prus 2006). Rozwój stosunków współpracy pozwala na lepsze wykorzystanie zasobów, które znajdują się w posiadaniu partnerów reprezentujących poszczególne sektory – publiczny, pozarządowy i prywatny oraz wytworzenie efektu synergii w postaci wspólnych korzyści, na czym zyskuje cała społeczność lokalna (Podedworna 2013). Jak określili Klitgaard i Treverton (2003), wkraczamy w erę „hybrydowego sprawowania rządów”, gdzie granice pomiędzy sektorami publicznym, non-profit i prywatnym ulegają szybkiej erozji.

Swoistą klamrę dla opisanych powyżej elementów stanowi idea dobra wspólnego. Społeczeństwo obywatelskie jest ukształtowane przez członków, którzy

„(...) mają wprawdzie rozbieżne interesy, ale mają też na gruncie wspólnego systemu podstawowych wartości, poczucie interesu wspólnego” (Redelbach 1992). „Dobro wspólne to nie tylko zasoby. To zasoby plus społeczność plus zestaw norm i reguł stosowanych do zarządzania nimi. (...) Dobro wspólne jest, w rzeczy samej, całkiem inną wartością, przeznaczoną, aby tworzyć niepodzielne, zintegrowane społecznie, wspólne bogactwo. Właściwie zarządzane dobra wspólne (...) są wysoce produktywne – tyle, że nie da się ich sprywatyzować, ani monetyzować” (The Commons as a New/Old Paradigm for Governance 2012).

Trudno opisać każdy komponent z osobna, z uwagi na to, iż nie istnieją one samodzielnie w oderwaniu od pozostałych, ale przenikają się nawzajem, wzmacniając siłę oddziaływania każdego z nich. Jednak ich tworzywem i budulcem w mniejszym lub większym stopniu jest kapitał społeczny.

Kapitał społeczny – przegląd wybranych definicji

Prorozwojowy charakter kapitału społecznego skłania do uwzględniania go w procesie zarządzania rozwojem lokalnym. Należy poświęcić więcej uwagi jego roli w realizowaniu strategii rozwojowych. Elementy i siły sprawcze rozwoju lokalnego uwarunkowane są poziomem i jakością kapitału społecznego, gdyż to on warunkuje istnienie efektywnych komponentów wyliczonych przez Toczyńskiego i Lendziona. Wskazują one na silną zależność rozwoju lokalnego od umiejętności współdziałania lokalnej społeczności, a ta determinowana jest właśnie kapitałem społecznym.

Choć kapitał społeczny nie jest kategorią nową, to jednak w ostatnich latach został odkryty na nowo. Wyczerpanie prorozwojowej siły dotychczasowych czynników obudziło konieczność poszukiwania nowych bodźców. Badacze procesów rozwojowych swoją uwagę skierowali na tzw. czynniki miękkie, wśród których kluczową rolę pełni kapitał społeczny. Jest to kategoria niejednoznaczna definicyjnie, wielowątkowa i ze względu na specyfikę (miętkość), niestety, trudno mierzalna. Powoduje to pewną różnorodność w opisie kapitału społecznego, wynikającą z dostosowania pojęcia i mierników do celów i hipotez stawianych przez konkretnego badacza. Kolejne utrudnienia definicyjne stwarzają same komponenty kapitału społecznego, ze względu na to, iż są to elementy trudne do uchwycenia, a tym samym i zmierzenia. Kategorie, które pojawiają się w opisach kapitału społecznego, to m.in.: zaufanie, wzajemność, powiązania, zdolność do tworzenia i podtrzymywania kontaktów, współpraca, zdolność do kolektywnego działania, kanały informacyjne (Będzik 2008a). Istniejące niuanse definicyjne nie stwarzają jednak podstaw do ostrej polemiki pomiędzy aktorami, gdyż nie zaburzają samej istoty kapitału społecznego. Bez względu na charakterystykę prowadzonego badania, kapitał społeczny zawsze zawiera te same elementy tworzące jądro,

wokół którego nadbudowuje się kolejne płaszczyzny, dostosowując kategorię do potrzeb prowadzonej analizy. W literaturze przedmiotu przyjęto definicje kapitału społecznego nakreślone przez Putnama (1995), Colemana (1990) i Bourdieu (1986). Pierwszy określił kapitał społeczny przez pryzmat „(...) takich cech organizacji społeczeństwa, jak zaufanie, normy i powiązania, które mogą zwiększyć sprawność społeczeństwa, ułatwiając skoordynowane działania” (Putnam 1995). Uważał, że ważną, choć nie wystarczającą do jego tworzenia, cechą kapitału społecznego jest zaufanie oraz wspólnie wyznawane wartości. Coleman (1990) kapitał społeczny rozumiał jako cechę struktury społecznej, która wspiera konkretne działania aktorów, podejmowane w ramach tej struktury. Kluczowe według niego są zatem struktury i powiązania. Bourdieu (1986) z kolei kapitałem społecznym określał zbiór rzeczywistych i potencjalnych zasobów, związanych z posiadaniem trwałej sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych związków wspartych na wzajemnej znajomości i uznaniu – lub inaczej mówiąc, z członkostwem w grupie – która dostarcza każdemu ze swych członków wsparcia w postaci kapitału posiadanego przez kolektyw, wiarygodności, która daje im dostęp do kredytu w najszerszym znaczeniu tego słowa. Oznacza to zasób dóbr dostępnych dzięki członkostwu w grupie.

Dotychczasowe badania nad kapitałem społecznym koncentrowały się często na jakimś jego aspekcie, jednak we wszystkich analizach zarysowują się pewne, powtarzające się komponenty. Bullen i Onyx (1999) wyodrębnili sześć takich wyznaczników kapitału społecznego, tj.: udział w sieci powiązań, wzajemność działań, zaufanie, normy społeczne, tworzenie wspólnot, proaktywność. Wydaje się, że krótką i treściwą definicję kapitału społecznego zaproponował także Woolcock (2001), twierdząc, że kapitał społeczny odnosi się do norm i sieci, które facylitują kolektywne działanie. Aby jej sens był prawdziwy, muszą zaistnieć warunki, na które wskazują wszyscy badacze: zaufanie, wzajemność działań, tworzenie wspólnot, proaktywność itd. To nie nagromadzone zasoby materialne są przesądzającą przyczyną sukcesów, ale ludzie, ich przedsiębiorczość, skłonność do samoorganizowania się i współdziałania, umiejętność wyłonienia grupy liderów, którzy cieszą się uznaniem i szacunkiem. A więc tak naprawdę fundamentem rozwoju lokalnego staje się kapitał ludzki i kapitał społeczny (Pająk 2001). To właśnie kapitał społeczny uwidoczniiony w relacjach między aktorami sceny lokalnej sprzyja współpracy i tworzeniu zaufania, co w konsekwencji może się przełożyć na rozwój lokalny (Będzik 2008c).

Zarządzanie rozwojem lokalnym

Jak podkreśla Vaesken (1993), „rozвивać, to poruszać całe środowisko miejscowe”. Kluczowe elementy, które to środowisko są w stanie poruszyć, można zobrazować tzw. trójkątem rozwoju tworzonym przez idee, zasoby i ludzi. Z uwagi na lokalną specyfikę rozwój powinien:

- bazować na waloryzacji zasobów miejscowych, tj. identyfikować i wykorzystywać endogenne, unikalne potencjały;
- być dokonywany we wspólnym interesie, ale właściwie rozumianym, tj. dla dobra wspólnego, ale nie nakreślonego zasięgiem nepotyzmu i kumoterstwa;
- odbywać się w demokratycznym procesie, tj. takim, w którym każdy członek danej społeczności ma prawo przedstawić swoje potrzeby, propozycje czy obawy, które nie pozostaną bez rozpatrzenia;
- odbywać się poprzez działania partnerskie, tj. działania wspólne, wynikające z dialogu i przyjętego kompromisu, bez wyraźnej przewagi którejkolwiek ze stron, ewentualne relacje siłowe należy przekształcić w uzupełniające.

Rozwój lokalny wynika zatem z rozwoju wspólnoty, która tę lokalność tworzy i której wartości będą wyznaczały cele i kierunki tegoż rozwoju.

Jak wskazuje Kudłacz (2008), obecnie kluczowe grupy czynników to czynniki warunkujące zdolność wykorzystania wewnętrznych, własnych atrybutów rozwoju oraz czynniki warunkujące zdolność absorpcji zewnętrznych sygnałów rozwojowych. I w jednym, i w drugim przypadku o sukcesie przesądza potencjał intelektualny zasobów pracy. Jako istotne wymienia także zdolność społeczności terytorialnych do integracji oraz samoorganizacji i przywództwo (liderzy lokalni). Są to czynniki, których tkanką jest kapitał społeczny.

Jak zauważa Kaźmierczak (2007), należy konstruować strategie rozwojowe bazujące na kapitale społecznym, pamiętając o tym, że:

- kapitał społeczny jest czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego, a jego znaczenie rośnie przy słabym wyposażeniu w pozostałe rodzaje kapitału, jednak nie w wyniku ich substytucji kapitałem społecznym, ale dzięki łatwiejszemu i efektywniejszemu ich wykorzystaniu;
- budowa kapitału społecznego to głównie tworzenie powiązań i budowanie relacji, które są warunkiem podjęcia współpracy, która w dalszej kolejności prowadzi do powstania zaufania. Kluczowe jest budowanie kapitału pomocowego, gdyż to on ma charakter prorozwojowy;
- strategia rozwojowa bazująca na kapitale społecznym wymaga współdziałania państwa i grup obywatelskich, wszelkie inicjatywy odgórne oderwane od społeczności, której dotyczą, nie staną się stymulatorem rozwoju.

W najbliższych latach polska gospodarka zacznie jednak odczuwać braki w poziomie kapitału społecznego, którego nie da się zbudować w krótkim okresie. Będzie to tym trudniejsze, że światowy kryzys uszczuplił (i tak już niewielkie) zasoby zaufania, jakimi dysponowała Polska, a zaufanie jest najważniejszym budulcem kapitału społecznego. Będzie to rzutowało na wzrost gospodarczy, który zostanie spowolniony i który, z uwagi na głęboką erozję kapitału społecznego

w Polsce, nie będzie łatwo pobudzić (Będzik 2012). Ważne jest więc przemyślane podejście do wzmocnienia kapitału społecznego w Polsce, czy raczej jego budowania, gdyż na przestrzeni ostatnich 20 lat zasoby tego tak cennego czynnika rozwoju nie uległy poprawie, tym bardziej należy poświęcić wiele uwagi na uświadomienie jego roli w stymulowaniu rozwoju w kolejnych latach (Będzik 2010).

Wśród głównych wartości, na których opiera się rozwój lokalny, można wymienić: integrację, podmiotowość, samoorganizację. Natomiast jako wspomagające: partycypację, partnerstwo, przywództwo, identyfikację ze wspólnotą (Kudłacz 2008). We wszystkich widać ducha kapitału społecznego, bez którego żadna z tych wartości nie mogłaby powstać ani się rozwijać. Jest to zatem materia niezbędna do zainicjowania, jak i kontynuowania rozwoju lokalnego, na płaszczynie lokalności jeszcze bardziej kluczowa niż w szerszym ujęciu – rozwoju społeczno-gospodarczego kraju.

Koniec XX w. to dynamiczny rozwój technologiczny, będący efektem rozwoju kapitału ludzkiego. Wiek XXI także wskazuje prymat kapitału ludzkiego w aspekcie intelektualnym, a nie *stricte* produkcyjnym. Innowacje, nowoczesne technologie i komputeryzacja sprawiają, że człowiek uczestniczy w tworzeniu dobrobytu ekonomicznego już nie poprzez udostępnianie siły fizycznej, ale dzięki umiejętnościom nienamacalnym, trudno mierzalnym w drodze kreatywności i umiejętności współpracy oraz zdolności adaptacyjnych. O ile ubiegły wiek był okresem intensywnej konkurencji, o tyle preferowaną płaszczyzną działań społeczeństw w XXI w. będzie współpraca, a tkanką umożliwiającą tę współpracę jest właśnie kapitał społeczny, którego rdzeń stanowi zaufanie. Niestety, ogólnoswiatowy kryzys finansowy bardzo mocno nadszarpał zaufanie, które buduje się wolno, ale rujnuje szybko.

Skuteczne zarządzanie rozwojem lokalnym powinno opierać się na wnikliwej analizie potencjału lokalnego i adekwatnym doborze instrumentów, które stymulowałyby ten rozwój. Tym trudniejsze jest to zadanie w społecznościach, które nie mogą czerpać korzyści z atrakcyjnego położenia czy walorów cenionych w turystyce. W takich społecznościach zarządzanie powinno ogniskować się na zasobach endogennych i wspierać tworzenie kapitału społecznego, dzięki któremu dostęp do pozostałych kapitałów generujących rozwój lokalny jest łatwiejszy, a ich efektywność większa.

Badania Gąciarz i Bartkowskiego (2012) prowadzą do konkluzji, że dynamika rozwojowa społeczności subnarodowych (lokalnych i regionalnych) może być pozytywnie stymulowana przez samodzielne działania władz terenowych, o ile będą one potrafiły wykorzystać swój szczególny kapitał społeczny. Według socjologów, w zglobalizowanej gospodarce możliwości sukcesu gospodarczego należy szukać w modelach rynku opartego na wiedzy i współpracy sieciowej. W tym kontekście przejawia się negatywna funkcja elit samorządowych – jak wskazały przeprowadzone badania [Gąciarz i Bartkowskiego – przyp. aut.], decydenci lokalni cechują

się brakiem nowatorskich pomysłów odnośnie podejścia do rozwoju społeczno-gospodarczego, nie są orędownikami włączania działań innowacyjnych – technik partycypacji obywatelskiej (nieuznawanych dotąd jako nośniki poprawy kondycji lokalnej i regionalnej) (Siedlecki 2012).

Skuteczność realizowanej strategii rozwoju ekonomicznego uwarunkowana jest dostosowaniem jej do warunków lokalnych przy zachowaniu poniższych reguł (Swinburne, Goga, Murphy 2000):

- zintegrowane podejście uwzględniające aspekty społeczne, środowiskowe, fizyczne oraz ekonomiczne;
- wnikliwa strategia współtworzona przez wszystkich partnerów na podstawie wspólnej wizji;
- uwzględnienie gospodarki nieformalnej, stanowiącej często znaczący element gospodarki lokalnej;
- szeroki zakres projektów krótko-, średnio- i długoterminowych, które pozwalają pogłębić i utrwalić partnerstwo oraz pozyskać zaufanie interesariuszy;
- wpływowi i skuteczni liderzy gwarantują zaangażowanie, wiarygodność i umiejętność jednoczenia interesariuszy;
- budowanie kompetencji wśród osób zarządzających i członków zespołów zadaniowych ma kluczowe znaczenie dla realizacji projektów;
- władze lokalne powinny identyfikować się ze strategią lokalnego rozwoju ekonomicznego i wykazywać polityczną determinację w jej wdrażaniu;
- cenne jest wsparcie polityczne, finansowe i techniczne innych szczebli władzy;
- do realizacji projektów lub planów działania powinno się przystępować dopiero wtedy, kiedy znany jest już odpowiedzialny za nie menedżer wykazujący wiarę w ich powodzenie.

Wszystkie wymienione wyżej zasady, którymi należy się kierować, aby realizowana strategia była skuteczna i efektywna, bazują na kapitale społecznym. Nie widać zatem możliwości generowania dobrobytu lokalnych społeczności, zapominając o kapitale społecznym jako kategorii trudno kreowanej, trudno pomnianej i trudno mierzonej.

Zmiana percepcji polityki rozwojowej jest także widoczna w zestawieniu metod i narzędzi lokalnego rozwoju ekonomicznego, które ewoluowały na przestrzeni kilkudziesięciu lat (tabela 3). Widać wyraźne przesuwanie punktu ciężkości z inwestycji twardych w kierunku inwestycji miękkich. Optyka polityki rozwoju zogniskowała się obecnie na szerszej rozumianym podmiocie, tj. na społeczności, firmach i ludziach (w liczbie mnogiej), ale tworzących wspólnotę, grupę, sieć, a nie – jak miało to miejsce wcześniej – na pojedynczych, indywidualnych

podmiotach. Zatem rola kapitału społecznego, będącego swoistym spoiwem tej społeczności, taką tkanką łączącą pojedyncze elementy gospodarki, jest nie do przecenienia. A jeśli tak, to wymaga zindywidualizowanych, ukierunkowanych na gospodarke lokalną narzędzi.

Tabela 3. Ewolucja lokalnego rozwoju ekonomicznego

Badany okres	Narzędzia
Lata 60. do początku lat 80.	
<ul style="list-style-type: none"> – Mobilność produkcji, przyciąganie inwestycji spoza obszaru lokalnego – Przyciąganie bezpośrednich inwestycji zagranicznych – Tworzenie twardych inwestycji infrastrukturalnych – (Tylko sektor publiczny) 	<ul style="list-style-type: none"> – Duże dotacje, korzyści podatkowe, dofinansowanie do kredytów dla inwestujących w produkcję – Dofinansowanie inwestycji w twardą infrastrukturę – Niższe koszty produkcji poprzez zastosowanie technik takich, jak zatrudnianie taniej siły roboczej
Lata 80. do połowy lat 90.	
<ul style="list-style-type: none"> – Zatrzymanie i rozwój istniejących lokalnych podmiotów gospodarczych – Dalszy nacisk na przyciąganie inwestycji wewnętrznych, lecz ograniczone do konkretnych sektorów lub lokalizacji geograficznych – (Stymulowane przez sektor publiczny) 	<ul style="list-style-type: none"> – Bezpośrednie płatności do poszczególnych podmiotów gospodarczych – Inkubatory przedsiębiorczości/miejsc pracy – Doradztwo i szkolenie dla małych i średnich firm – Wsparcie techniczne – Wsparcie w rozpoczęciu działalności – Inwestycje w twardą i miękką infrastrukturę
Koniec lat 90. i później	
<ul style="list-style-type: none"> – Tworzenie atrakcyjności całego środowiska dla prowadzenia działalności gospodarczej – Inwestycje w „miękką” infrastrukturę (np. rozwój zasobów ludzkich, racjonalizacja regulacji) – Spółki publiczno-prywatne – Wykorzystanie mnożników inwestycji prywatnych dla dobra społecznego – Poprawienie jakości życia i bezpieczeństwa dla społeczności i dla potencjalnych inwestorów – Przyciąganie dokładnie wybranych inwestycji wewnętrznych, rozbudowanie przewagi konkurencyjnej lokalnego obszaru – (Zazwyczaj sterowane przez sektor publiczny) 	<ul style="list-style-type: none"> – Kompleksowa strategia polegająca na stworzeniu lokalnego środowiska pomocnego dla podmiotów gospodarczych – Skupienie się na stymulowaniu wzrostu lokalnych firm – Sieć powiązań i współpraca pomiędzy społecznościami – Nacisk na rozwinięcie powiązań gospodarczych polegających na współpracy – Rozwój kadry oraz zapewnienie miękkiej infrastruktury – Wspieranie polepszenia jakości życia – Skupienie się na sektorze usługowym oraz produkcyjnym – Ułatwianie powstawania grup podmiotów gospodarczych powiązanych ekonomicznie

Źródło: *Lokalny rozwój ekonomiczny. Kompendium LRE*, Bank Światowy, Sekcja Rozwoju Miast, Fundacja Bertelsmanna 2003, s. 7.

Zarządzanie rozwojem lokalnym powinno polegać na koordynowaniu działalności lokalnych jednostek, wspieraniu i pobudzaniu lokalnej społeczności do efektywnego wykorzystania jej potencjału dla powiększania dobrobytu ekonomicznego, gdyż w rozwoju lokalnym uczestniczy zbiór współzależnych podmiotów gospodarujących na terenie działania gminy, z których każdy spełnia określone funkcje i dąży do realizacji pewnych celów (Kozuch 2011). Znacząca rola samorządu terytorialnego w rozwoju lokalnym wynika z jego funkcji w życiu gospodarczym. Gmina i powiat stały się istotnymi podmiotami zarządzania gospodarką lokalną. Wśród metod budowania kapitału społecznego można wymienić (Będzik 2008a):

- kompleksową kampanię edukacyjną;
- programy staży, wymian, wolontariatu itp.;
- inwestycje w kapitał ludzki;
- kreowanie liderów środowisk lokalnych;
- promowanie rozwoju trzeciego sektora;
- networking – budowanie sieci powiązań między uczelniami wyższymi, firmami i instytucjami wsparcia biznesu.

Efektywne generowanie kapitału społecznego wymaga zastosowania instrumentów dedykowanych konkretnym płaszczyznom lokalnej społeczności. W obszarze instytucji środowiska lokalnego może ono polegać np. na (Swianiewicz 2005):

- zlecaniu zadań przez samorządy organizacjom pozarządowym i podmiotom społecznym;
- partnerstwie publiczno-społecznym i społeczno-prywatnym;
- rozwijaniu przedsiębiorstw gospodarki społecznej, sieciowaniu inicjatyw społecznych;
- konsultacjach społecznych.

Z kolei na styku instytucje i mieszkańcy oraz sami mieszkańcy rekomendowane metody budowania kapitału społecznego to m.in.:

- rozwój instytucji i organizacji tworzących więzi między różnymi grupami osób: wspieranie organizacji społecznych (szczególnie samopomocowych), współpraca mieszkańców wokół szkół (rodzice, dziadkowie, dzieci), domów kultury;
- udostępnianie i przekazywanie budynków i pomieszczeń na cele społeczne: dla organizacji społecznych, wspólnoty mieszkańców;
- kształtowanie przestrzeni korzystnej dla powstawania kapitału społecznego;

- instrumenty kadrowe: wolontariat w pomocy społecznej i edukacji, włączanie organizowania kapitału społecznego do zasad awansowania nauczycieli;
- społeczna wymiana usług: banki czasu, wymiana informacji: spotkania mieszkańców, „inteligentne” lokalne rozwiązania internetowe.

Podsumowanie

Każda społeczność posiada unikalne lokalne warunki, które mogą wspierać lub blokować rozwój ekonomiczny. Ta lokalna specyfika stanowi bazę dla opracowania i realizowania lokalnej strategii rozwoju ekonomicznego. Deficyt badań empirycznych dotyczących poziomu i jakości kapitału społecznego w Polsce nie pozwala na pełne i rzetelne konstruowanie wniosków dotyczących statystycznej zależności między kapitałem społecznym a rozwojem lokalnym. Jednak przywołane z literatury światowej bądź odnoszące się do krajów zachodnich badania oraz poparte teorią i logiką związki pomiędzy kapitałem społecznym a rozwojem lokalnym wskazane w niniejszej publikacji pozwalają przypuszczać, że również w Polsce kapitał społeczny będzie kluczową determinantą rozwoju lokalnego. Wskazuje na to również przywołana w tekście tendencja zmian w stosowanym instrumentarium polityki rozwoju lokalnego, dostosowywanego do ewoluującej gospodarki i w konsekwencji potrzeb. Skuteczne i odpowiedzialne zarządzanie rozwojem lokalnym wymaga zmysłu obserwacji oraz elastyczności. Pierwszy jest potrzebny do szybkiego wychwycenia czynników rozwoju adekwatnych w danej społeczności lokalnej, a drugi do właściwego dopasowania instrumentów do potrzeb lokalnych. Przeprowadzony przegląd literatury wskazuje, że współcześnie niezbędnym czynnikiem rozwoju staje się kapitał społeczny. Jeśli nawet nie teraz, gdyż obecny, relatywnie niski poziom rozwoju gospodarczego Polski wciąż zadowala się progresem kapitału ludzkiego, to już w najbliższej przyszłości. A spostrzegawczość i elastyczność wskazują na konieczność budowania kapitału społecznego już dziś, gdyż jest to kategoria, którą tworzy się długookresowo. Natomiast obecny jego deficyt nie jest możliwy do nadrobienia w ciągu kilku lat, a właśnie taki okres wystarczy, aby polska gospodarka nasyciła się kapitałem ludzkim i do dalszej ekspansji wymagała kapitału społecznego.

BIBLIOGRAFIA

- Adamowicz A. (2005) *Kształtowanie rozwoju lokalnego*, [w:] M. Adamowicz (red.) *Strategie rozwoju lokalnego. Aspekty instytucjonalne*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Bagdziński S. L. (1994) *Lokalna polityka gospodarcza (w okresie transformacji systemowej)*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Będzik B. (2008a) *Bariery i możliwości generowania kapitału społecznego na obszarach wiejskich w Polsce*, „Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia”, vol.7, nr 4..

- Będzik B. (2008b) *Kapitał społeczny jako ważny czynnik rozwoju lokalnego. Problemy rozwoju polityki regionalnej i lokalnej. Zadania, uwarunkowania, dylematy rozwoju regionów*, Economicus, Szczecin.
- Będzik B. (2008c) *Kapitał społeczny jako ważny czynnik rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] *Rozwój zasobów kapitału ludzkiego obszarów wiejskich*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania”, nr 8, Szczecin.
- Będzik B. (2010) *Deficyt kapitału społecznego zwiastunem nadchodzących kłopotów*, „Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia”, vol. 9, nr 1.
- Będzik B. (2012) *Kapitał społeczny w warunkach zmieniającej się koniunktury*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, vol. 14, nr 1, Białystok.
- Blakely E.J. (2002) *Planning Local Economic Development: Theory and Practice*, 3th Edition. Sage Publications, XVI.
- Blakely E.J. (1989) *Planning Local Economic Development. Theory and Practice*, SAGE Library of Social Research, London.
- Bourdieu P. (1986) *The Forms of Capital*. J.G. Richardson (red.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Greenwood Press, New York.
- Brol R. (1998) *Rozwój lokalny: nowa logika rozwoju gospodarczego*, [w:] *Gospodarka lokalna w teorii i w praktyce*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław
- Coleman J. (1990) *Foundations of Social Theory*, Harvard, Cambridge.
- Czapiński J. (2008) *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a dobrobyt materialny. Polski paradoks*, „Zarządzanie Publiczne”, nr 2.
- Czapiński J. (2010) *Kapitał społeczny i kreatywność: synergia czy konflikt?*, Collegium Civitas, wygłoszony na V Seminarium pt. Czy Polacy są kreatywni? z cyklu „Kultura i rozwój”, 9 czerwca 2010 r. Ośrodek Badań nad Przyszłością Collegium Civitas i Narodowe Centrum Kultury.
- Domański T. (1999) *Strategiczne planowanie rozwoju gospodarczego gminy*, Wydawnictwo Hamal Books, Warszawa.
- Gąciarz B., Bartkowski J. (2012) *Samorząd a rozwój. Instytucje, obywatele, podmiotowość*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Gorzela G. (2000) *Zewnętrzna interwencja jako czynnik rozwoju lokalnego (na przykładzie Programu Inicjatyw Lokalnych)*, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 3 (3).
- Jałowiecki B. (1989), (red.) *Rozwój Regionalny. Rozwój Lokalny. Samorząd Terytorialny*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Każmierczak T. (2007) *Kapitał społeczny a rozwój społeczno-ekonomiczny – przegląd podejść*, [w:] *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Klitgaard R., Treverton G.F. (2003) *Assessing Partnerships: New Forms of Collaboration*. In: *Collaboration. Using Networks and Partnerships*, Edited by J.M. Kamensky, Th.J. Burlin, IBM Center for The Business of Government, Rowman & Littlefield Publishers.

- Kłosowski W., Warda J. (2001) *Wyspy szans. Jak budować strategie rozwoju lokalnego?* Wydawnictwo W&K, Bielsko-Biała.
- Koźuch A. (2011) *Rola samorządu terytorialnego we wspieraniu rozwoju lokalnego*, [w:] A. Koźuch, A. Noworól (red.) *Instrumenty zarządzania rozwojem w przedsiębiorczych gminach*, Monografie i Studia Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Kraków.
- Kudłacz T. (2008) *Rozwój lokalny*, [w:] J. Hausner (red.) *Ekonomia społeczna a rozwój*, Małopolska Szkoła Administracji Publicznej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.
- Lokalny rozwój ekonomiczny. Kompendium LRE* (2003) Bank Światowy, Sekcja Rozwoju Miast, Fundacja Bertelsmanna, Bruksela.
- Majewska-Opiełka I. (2008) *Umysł lidera*, Wydawnictwo Medium, Warszawa.
- Myna A. (1998) *Rozwój lokalny, regionalne strategie rozwoju, regionalizm*, Samorząd Terytorialny Municipium nr 11.
- Nocoń J. (2004) *Elity polityczne, studium interpretacji funkcjonalnej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Noworól A. (2008) *Bariery rozwoju lokalnego w Polsce*, „Zeszyty Naukowe WSAP”, nr 1.
- Pająk K. (2001) *Samorząd terytorialny a rozwój lokalny w Polsce w procesie transformacji*, Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości w Poznaniu, Poznań.
- Parysek J. (2001) *Podstawy gospodarki lokalnej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Parysek J. (1995) *Rola samorządu terytorialnego w rozwoju lokalnym*, [w:] *Rozwój lokalny: zagospodarowanie przestrzenne i nisze atrakcyjności gospodarczej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Pietrzyk I. (2004) *Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Podedworna H. (2013) *Aktywizacja, partycypacja, współpraca: blaski i cienie*, „Acta Universitatis Lodzensis. Sociologica”, nr 44.
- Prus P. (2006) *Opinie rolników na temat współpracy w ramach grup producentów rolnych*, Roczniki Naukowe SERiA, vol. 8, nr 1.
- Prus P., Sadowski A. (2012) *Rozwój przedsiębiorczości na terenie gminy Tczew w województwie pomorskim jako efekt wstąpienia Polski do Unii Europejskiej*, Roczniki Naukowe SERiA, vol. 14, nr 2.
- Putnam R.D. (1995) *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Społeczny Instytut Wydawniczy ZNAK, Kraków.
- Redelbach A., Wronkowska S., Ziemiński Z. (1992) *Zarys teorii państwa i prawa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Swinburne G., Goga S., Murphy F. (2000) *Podręcznik Lokalnego Rozwoju Gospodarczego*, Produkt sieci Miast Przemian.

- Sztando A., (1998) *Oddziaływanie samorządu lokalnego na rozwój lokalny w świetle ewolucji modeli ustrojowych gmin*, Samorząd Terytorialny Municipium, nr 11.
- The Commons as a New/Old Paradigm for Governance, Economics and Policy* (2012) Remarks by David Bollier, Commons Strategies Group for the American Academy in Berlin on December 4.
- Toczyski W., Lenzion J. (2007) *Lekcja z upadku Programu Inicjatyw Lokalnych w gminie Wicko*, [w:] *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Vaesken P. (1993) *Le development locale*, Bruksela.
- Wojtasiewicz J. (1996) *Czynniki i bariery rozwoju lokalnego aktualnej polityce gospodarczej Polski*, [w:] M. Obrębalski (red.) *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, nr 734, Wrocław.
- Woolcock M. (2001) *The Place of Social Capital In Understanding Social and Economic Outcomes*, ISUMA, The Canadian Journal of Policy Research, no 1.
- Ziółkowski M., Goleń M. (2006) *Zarządzanie strategiczne rozwojem lokalnym*, [w:] *Zarządzanie gospodarką i finansami gminy*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.

NETOGRAFIA

- Bullen, P., Onyx J. (1999). *Social Capital: Family Support Services and Neighbourhood and Community Centres in NSW* Paul Bullen and Jenny Onyx, [on-line], <http://www.mapl.com.au/socialcapital/soccap1.htm>, [dostęp: 10.09.2017]
- Siedlecki, M. (2012). Recenzja: B. Gąciarz, J. Bartkowski, *Samorząd a rozwój. Instytucje, obywatele, podmiotowość*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, [on-line], <https://www.pol-int.org/pl/publikationen/samorz-d-rozw-j-instytucje-obywatele-podmiotowo#r248>, [dostęp: 10.09.2017]
- Swianiewicz, P. (2005). *Strategiczna analiza stanu spójności ekonomicznej i społecznej przeprowadzona na poziomie obszarów NUTS4 i NUTS5*. [on-line], http://www.mrr.gov.pl/polityka_regionalna/SRPW_2020/Dokumenty%20i%20ekspertyzy/Documents/75a31326e6034163afc4c99b4cc11d9dSwianiewicz.pdf, [dostęp: 10.09.2017]

Marek Hendel

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Branża turystyczna na obszarach wiejskich w obliczu wyzwań konsumpcji zrównoważonej

Zarys treści: Celem artykułu była próba identyfikacji wyzwań stojących przed branżą turystyczną na obszarach wiejskich w obliczu zmian zachowań konsumentów w kierunku zrównoważonej konsumpcji. Autor, podkreślając specyfikę rynku turystycznego, zastosował próbę bezpośredniego odwołania zrównoważonej konsumpcji do turystyki, uznając ją za jeden z możliwych instrumentów implementacji turystyki zrównoważonej. Skala zjawiska konsumpcji zrównoważonej i jej szczególnie charakter generuje, według autora, szereg wyzwań dla branży turystycznej. Ich ogólny zakres jest nieco odmienny na obszarach wiejskich, dlatego rozważania autora zostały celowo ograniczone, dając przez to możliwość precyzyjnej identyfikacji.

Słowa kluczowe: rozwój zrównoważony, konsumpcja zrównoważona, turystyka na obszarach wiejskich.

Wstęp

Ciągły wzrost ruchu turystycznego na świecie, przekraczający od 2012 r. granicę miliarda międzynarodowych wyjazdów turystycznych rocznie (UNWTO 2013), spowodował, że na nowo rozgorzała dyskusja związana z charakterem oddziaływania turystyki i możliwościami jej rozwoju. Dynamiczny rozwój sektora turystyki i umocnienie jej pozycji w strukturze gospodarek świata ukierunkowało badania naukowe do określenia roli turystyki w gospodarce, dążąc przede wszystkim do sprecyzowania miejsca turystyki w relacji środowiska przyrodniczego z gospodarką oraz społeczeństwem, zgodnie z założeniami paradygmatu zrównoważonego rozwoju (Borys 2011). Na fundamencie rozważań o paradygmacie zrównoważonego rozwoju pojawiła się koncepcja turystyki zrównoważonej, jako idea wywodząca się z zasad zrównoważonego rozwoju (Durydiwka, Kowalczyk, Kulczyk 2010), która uwzględnia te zasady w sposób kompleksowy w odniesieniu do gospodarki turystycznej (Nieżgoda 2011a).

Pojawienie się turystyki zrównoważonej miało decydujący wpływ na kształt rynku turystycznego. Ukierunkowanie konsumentów na turystykę zrównoważoną, a przez to zmiana ich dotychczasowych zachowań, wpłynęły na charakter

oferowanych produktów turystycznych (Meyer 2010), dając sygnał podmiotom świadczącym usługi turystyczne do kształtowania oferty zgodnej z potrzebami konsumentów, m.in. odnoszących się do ochrony środowiska przyrodniczego (Nieżgoda 2011b). Dalszy rozwój branży turystycznej stał się przez to zależny nie tylko od rozpoznania i radzenia sobie ze zmianami czynników, m.in. ekonomicznych, politycznych, środowiskowych (Kurleto 2013), ale przede wszystkim od monitorowania rynku turystycznego, śledzenia uwarunkowań i szeroko pojmowanego otoczenia (Alejski 1999).

Zrównoważona konsumpcja, uznawana za interpretację zrównoważonego rozwoju w sferze spożycia (Zalejski, Faszczewska 2012), staje się jednym ze współczesnych trendów zachowań konsumentów (Wasilik 2014). W odniesieniu do specyfiki rynku turystycznego, którą wyróżnia zróżnicowanie zachowań konsumentów (Niemczyk 2010), konsumpcja zrównoważona powinna być w szczególności przedmiotem badań w turystyce, które mogą z czasem przynieść odpowiedź na ciągłe poszukiwanie instrumentów realizacji założeń turystyki zrównoważonej. Ze względu na rosnącą skalę zjawiska, wpływ zmian w konsumpcji przekłada się na funkcjonowanie branży turystycznej, co decyduje o potrzebie identyfikacji stojących przed nią wyzwań, pozwalając zrozumieć i dostosować się do zmieniających się warunków rynkowych. Dlatego celem artykułu była próba identyfikacji wyzwań stojących przed branżą turystyczną w obliczu zmian zachowań konsumentów w kierunku zrównoważonej konsumpcji. Autor ograniczył obszar badawczy do funkcjonowania branży turystycznej na obszarach wiejskich.

Konsumpcja zrównoważona w turystyce

Próba odniesienia zrównoważonego rozwoju do obszaru konsumpcji pojawiła się na gruncie międzynarodowego procesu kształtowania ogółu koncepcji pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych (Kulesza 2010). Powodem powszechnego zainteresowania stała się skala zagrożeń wynikających z nadmiernej konsumpcji, co do których idea zrównoważonego rozwoju mogłaby się wprost przeciwstawić, łącząc ze sobą takie elementy, jak: rozwój gospodarczy, ochronę środowiska, sprawiedliwość społeczną, ograniczając przy tym osiągnięcie wzrostu gospodarczego za cenę kosztów społecznych i środowiskowych (Wasilik 2014). Współczesna konsumpcja, postrzegana jako konsumpcja nietrwała (niezrównoważona), niezmiennie generuje problemy społeczne i ekologiczne, których pogłębianie się może doprowadzić do gwałtownego kryzysu społeczeństwa i gospodarki (Kielczewski 2008). Dlatego zmiana charakteru konsumpcji, wraz ze zmianą stylów życia i zaspokajania potrzeb, pojawia się wśród najważniejszych wyzwań zrównoważonego rozwoju (Kielczewski 2012).

Konsumpcję zrównoważoną określić można za J. Kramer (2011, s. 8) jako „konsumpcję dóbr materialnych i usług w stopniu wystarczającym, by zaspokajać podstawowe potrzeby i osiągać wyższą jakość życia, minimalizując zużycie zasobów naturalnych, materiałów szkodliwych dla środowiska, powstających na wszystkich etapach produkcji, nie ograniczając jednocześnie praw następných pokoleń do takiej konsumpcji”. Ze względu na złożony charakter koncepcji zrównoważonego rozwoju, realizacja w obszarze konsumpcji wymaga uwzględnienia jednocześnie aspektów ekonomicznych, społecznych i środowiskowych, co przysparza sporych trudności (Ciegis, Ramanauskienė, Martinkus 2015). W konsekwencji, pomimo określonych założeń konsumpcji zrównoważonej, pojęcie to nie jest jednoznaczne i wciąż wymaga usystematyzowania, wzbudzając przy tym szerokie wątpliwości co do możliwości realizacji (Schaefer, Crane 2005).

Podobne trudności pojawiają się na etapie praktycznego wdrożenia zasad zrównoważonego rozwoju w turystyce (Berno, Bricker 2001). M. Żemła (2013) zwraca uwagę na szczególnie ważne w tym przypadku umiejętne kierowanie rozwojem turystyki oraz poszukiwanie takich form, które umożliwiłyby realizację zasad zrównoważonego rozwoju w możliwie jak najlepszy sposób. Modelem idealnym, dającym również szansę realizacji zrównoważonej konsumpcji, jest turystyka zrównoważona, której istotę stanowi charakter działań podejmowanych przez turystów w celu realizacji własnych potrzeb. Działania te przede wszystkim nie powinny wpływać na środowisko przyrodnicze negatywnie, tj. nie powodować strat lub trudnych do odwrócenia zmian, powinny również generować korzyści dla turystów, społeczności zamieszkującej obszary przez nich odwiedzane oraz dla osób i instytucji świadczących usługi turystyczne (Butler 1999).

Szeroki zakres oddziaływań konsumpcji zrównoważonej (Kiełczewski 2012) daje podstawy, by spojrzeć na możliwość jej realizacji na różnych rynkach usług, zwłaszcza na rynku dóbr i usług turystycznych, charakteryzującym się szczególną specyfiką konsumenta (m.in. charakterem konsumpcji, zróżnicowaniem zachowań konsumentów czy zróżnicowaniem decyzji nabywczych). Możliwość odniesienia konsumpcji zrównoważonej do turystyki nie jest jednak prosta, choćby ze względu na zbyt dużą ogólnikowość pojęcia. Szczególny charakter konsumenta wymaga, aby pojęcie zrównoważonej konsumpcji odnieść do turystyki w sposób bezpośredni i w tym charakterze dyskutować również o możliwości wdrożenia założeń turystyki zrównoważonej. W tym celu konsumpcję zrównoważoną w turystyce można określić jako „konsumpcję dóbr i usług, opartą na świadomym i odpowiedzialnym wyborze decydującym o realizacji potrzeb turystycznych w sposób zrównoważony, tj. w sposób pozwalający na zachowanie stanu harmonii pomiędzy zgłaszanymi potrzebami turystów a lokalną społecznością i środowiskiem naturalnym, umożliwiając przez to przyszłym turystom realizowanie potrzeb na równym poziomie” (Hendel 2016, s. 16).

Branża turystyczna na obszarach wiejskich a zrównoważona konsumpcja

W odniesieniu do obszarów wiejskich, koncepcja zrównoważonego rozwoju zakłada dążenie do poprawy warunków życia ludności i prowadzenia działalności gospodarczej, przy zachowaniu charakterystycznych zasobów tych obszarów jakimi są: środowisko przyrodnicze, krajobraz wsi oraz dziedzictwo kulturowe (Żmija 2014). Ze względu na specyfikę działalności gospodarczej (głównie rolnictwo), realizacja zrównoważonego rozwoju na obszarach wiejskich wymaga urzeczywistnienia koncepcji wielofunkcyjności (Sikorska-Wolak 2009), która polega na aktywizacji społeczno-gospodarczej obszarów poprzez dywersyfikację działalności gospodarczej (Sikora 2012). Realizację tak skonstruowanego celu umożliwia turystyka, będąca odpowiedzią na ogólne zainteresowanie turystów walorami przyrodniczymi, atrakcjami antropogenicznymi oraz warunkami turystycznymi środowiska wiejskiego – odmiennymi od ich miejskich odpowiedników (Sikora 2012).

Rozwój turystyki na obszarach wiejskich ulega ciągłym zmianom, widocznym w sferze popytu, podaży, a nawet terminologii (Wojciechowska 2006, Durydiwka 2007). W przypadku turystyki zrównoważonej, jej zagadnienie utożsamiane jest z takimi pojęciami, jak: agroturystyka, turystyka przyjazna środowisku, ekoturystyka. Wynika to przede wszystkim z zestawienia wszelkich form turystyki uznanych za alternatywne i stojących w opozycji do turystyki masowej – co jest poglądem dyskusyjnym, opisanym szerzej przez A. Niezgodę (2004). Zaklasyfikowanie konkretnej formy turystyki do kategorii turystyki zrównoważonej wymaga szczególnej oceny, na którą składa się szereg elementów odnoszących się do wymogów, m.in. ekonomicznych, społecznych, przyrodniczych (Mirowski 2002). Brak wątpliwości teoretycznych co do klasyfikacji pozwala na realizację założeń turystyki zrównoważonej na obszarach wiejskich, ze szczególnym uwzględnieniem konsumpcji.

Istotę konsumpcji zrównoważonej w turystyce stanowi charakter działań podejmowanych przez turystów w celu realizacji własnych potrzeb. Szczególnie ważne dla obszarów wiejskich jest ograniczenie w tych działaniach negatywnego wpływu turystów na środowisko naturalne. Jak wskazują badania, coraz częściej konsumentów na rynku turystycznym cechuje wysoka świadomość ekologiczna oraz troska o przestrzeganie zasad zrównoważonego rozwoju (Bednarska 2012). Wysoce dyskusyjne byłoby jednak przyjmowanie za aksjomat dalszego rozwoju postaw konsumenckich, opartych wyłącznie na trosce o środowisko naturalne. Dlatego jednym z podstawowych celów turystyki zrównoważonej jest ciągle kształtowanie nowych postaw i zachowań turystów, które będą uwzględniały aspekty środowiskowe oraz generowały korzyści etyczne oraz społeczne dla lokalnej ludności (Gołembski 2002). Dla podmiotów branży turystycznej tak po-

stawiony cel możliwy jest do zrealizowania poprzez zaangażowanie w edukację na rzecz zrównoważonej konsumpcji, a więc poznania jej założeń oraz zrozumienia proekologicznych potrzeb współczesnego konsumenta. Wyznaczenie roli branży turystycznej ma wielotorowy charakter. Z jednej strony podmioty te powinny dawać przykład swoimi działaniami, m.in. bazując na idei społecznej odpowiedzialności biznesu, z drugiej strony – powinny zachęcać pracowników, konsumentów i społeczność miejscową do zachowań ekologicznych, dążąc do ochrony zasobów przyrody i dziedzictwa kulturowego obszarów wiejskich. Branża turystyczna może w tym przypadku wystąpić w roli propagującej.

Jedną z reakcji branży turystycznej na zrównoważone potrzeby konsumentów jest dostosowywanie się do zmieniających się warunków rynkowych. Identyfikacja potrzeb turystów przez podmioty oferujące produkty turystyczne umożliwia dopasowanie oferty zgodnie do wymagań konsumentów, warunkując przez to również wzrost korzyści ekonomicznych dla podmiotów ze strony podaży. Odwołując się do edukacji na rzecz zrównoważonej konsumpcji, podmioty branży turystycznej, poprzez działania kreujące postawy i zachowania turystów, tworzą jednocześnie zapotrzebowanie na produkty spełniające ich kryteria. Istotnym aspektem takich działań musi być etyka i zachowanie harmonii pomiędzy płaszczyznami zrównoważonego rozwoju. Możliwość realizacji koncepcji konsumpcji zrównoważonej wymaga bowiem wprowadzenia przez podmioty branży turystycznej samoograniczenia, które polega na odstąpieniu od kierowania się przy prowadzeniu działalności tylko i wyłącznie celem osiągnięcia największych bieżących korzyści finansowych (Durydiwka, Kowalczyk, Kulczyk 2010).

Sukces w realizacji wskazanych działań na obszarach wiejskich, szczególnie trudny ze względu na swą specyfikę i wybitną monofunkcyjność, staje się możliwy poprzez wsparcie na poziomie polityki turystycznej. Warto wskazać w tym miejscu zależność polegającą na tym, że poprzez możliwe do zastosowania grupy środków w celu aktywizacji inwestycji turystycznych, opartych na zrównoważonej konsumpcji na obszarach wiejskich, zostaną utworzone warunki do dywersyfikacji działalności gospodarczych oraz potencjalne kierunki zmian już funkcjonujących podmiotów branży turystycznej. Ugruntowanie wskazanej zależności w obszarze nauki wymaga jednak dalszych badań. Nie zmienia to jednak potrzeby wspólnych działań wielopodmiotowych i zmian na każdym poziomie decyzyjnym w kierunku realizacji zrównoważonej konsumpcji w turystyce. Szczególne znaczenie ma przypisanie ról poszczególnym podmiotom odpowiedzialnym za rozwój turystyki, w tym przypadku również branży turystycznej.

Nierozzerwalnym elementem realizacji założeń konsumpcji zrównoważonej w turystyce jest więc udział wielu podmiotów na zasadzie współpracy. Odnośząc się do obszarów wiejskich, branża turystyczna może odegrać rolę szczególną – inicjatora przedsięwzięć i działań na rzecz zrównoważonej konsumpcji. Biorąc na siebie odpowiedzialność za rozwój zrównoważonej konsumpcji, branża tury-

styczna realizuje nie tylko partykularne interesy, ale oddziałuje na wielu płaszczyznach. Za wskazaniem branży turystycznej jako podmiotu inicjującego działania na rzecz zrównoważonej konsumpcji stoi wiele aspektów: funkcjonowanie na obszarach wiejskich – a więc znajomość specyfiki obszarów; siła głosu w rozmowach dotyczących polityki rozwoju obszarów; bezpośrednia znajomość potrzeb i wymagań konsumenta.

Podsumowanie

Współczesna ocena badań związanych ze zrównoważoną konsumpcją prowadzi do pesymistycznej wizji rozwoju tej koncepcji. E. Heiskanen oraz M. Pantzar (1997) zwracają uwagę na zbyt trywialne, choć interesujące zagadnienia poruszane w światowych badaniach, takie jak: recykling butelek po napojach, badania nad środkami użytku domowego do oszczędzania energii. Powinny być one mimo wszystko zastąpione przez intensywne dążenie do określenia, w jaki sposób drastycznie obniżyć poziom zużywania zasobów przez konsumentów, a przez to ograniczyć ich negatywne oddziaływanie w wielu aspektach. W odwołaniu do gwałtownego rozwoju turystyki masowej w latach 70. XX w. i towarzyszących mu silnych dysfunkcjach ekologicznych, społecznych i gospodarczych (Zaręba 2000), jak również współczesnego nieustannego zainteresowania podróżami turystycznymi, kierunek zmian w turystyce powinien skoncentrować się na stratach wywoływanych szczególnie przez konsumpcję i poszukiwać rozwiązań zmierzających do ich zminimalizowania.

Zmiany i przewartościowania w charakterze konsumpcji mają nie tylko decydujący wpływ na obecny kształt i funkcjonowanie rynku turystycznego, ale będą, według wielu prognoz, nadawać ton i kierunek zmianom w przyszłości (Alejsiak 1999). Dla branży turystycznej, zmiany oparte na zrównoważonej konsumpcji są szczególnie istotne, mają bowiem charakter wielotorowy, z przypisaniem wielu ról decydujących o możliwości wdrożenia. Ponadto, próba odniesienia zrównoważonej konsumpcji do obszarów wiejskich generuje dla branży turystycznej dodatkowy zakres działań, przez co wdrożenie koncepcji wymaga szczególnego zrozumienia i zaangażowania.

Wdrożenie konsumpcji zrównoważonej nie jest możliwe poprzez zastosowanie jednego prostego instrumentu lub podejścia. Wymagane jest opracowanie narzędzi w wielu obszarach, wzajemna ich kombinacja, określenie strategii opartych na konsultacjach ze wszystkimi zainteresowanymi stronami, a na poziomie krajowym dostosowanie wszystkich elementów do istniejących ram polityki państwa (Mont, Plepys 2008). W turystyce kierunek zmian dotyczący wdrożenia koncepcji zrównoważonego rozwoju jest wciąż przedmiotem dyskusji, dając czasem pesymistyczne odczucia urzeczywistnienia koncepcji w praktyce. Powodów takiego odczucia jest bardzo wiele: zbyt duża ilość subiektywnych propozycji urzeczywist-

nienia koncepcji w praktyce, zbyt duża interpretacja pojęć związanych ze zrównoważonym rozwojem, przybierająca często problem o wartości semantycznej. Przeszkodą jest również zrozumienie charakteru wdrożenia zrównoważonego rozwoju, a więc wciąż trwająca obawa o wynikających czy nawet przeważających stratach z tytułu wdrożenia koncepcji przez konsumentów i producentów. Pomimo powszechnych zmian, wciąż zachodzi potrzeba edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju, a na gruncie identyfikacji praktycznych instrumentów wdrożenia koncepcji, szczególnie odniesienia do poszczególnych sektorów. Nadzieją na wdrożenie zrównoważonego rozwoju w sektorze turystyki jest jej bezpośrednie odniesienie do konsumpcji zrównoważonej. Zachodzi jednak wciąż pilna potrzeba dalszej dyskusji nad skonkretyzowanymi ramami wdrożenia. Bez nich osiągnięcie celu, jakim jest konsumpcja zrównoważona, będzie niemożliwe.

BIBLIOGRAFIA

- Alejsiak W. (1999) *Turystyka w obliczu wyzwań XXI wieku*, Wydawnictwo Albis, Kraków.
- Bednarska M. (2012) *Scenariusze rozwoju popytu turystycznego – implikacje dla rynku pracy w turystyce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne problemy usług”, vol. 697, nr 82, s. 43-53.
- Berno T., Bricker K. (2001) *Sustainable tourism development: The long road from theory to practice*, „International Journal of Economic Development”, vol. 3, no 3, p. 1-18.
- Borys T. (2011) *Zrównoważony rozwój – jak rozpoznać ład zintegrowany*, „Problemy Ekorozwoju”, vol. 6, nr 2, s. 75-81.
- Butler R.W. (1999) *Sustainable tourism: A state-of-the-art review*, „Tourism Geographies”, vol. 1, no 1, p. 7-25.
- Ciegis R., Ramanauskienė J., Martinkus B. (2015) *The concept of sustainable development and its use for sustainability scenarios*, „Engineering Economics”, vol. 62, no 2, p. 28-37.
- Durydiwka M. (2007) *Kształtowanie się funkcji turystycznej na obszarach wiejskich w Polsce*, [w:] W. Kurek, M. Mika (red.) *Studia nad turystyką. Tradycje, stan obecny i perspektywy badawcze. Geograficzne, społeczne i ekonomiczne aspekty turystyki*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, s. 259-268.
- Durydiwka M., Kowalczyk A., Kulczyk S. (2010) *Definicja i zakres pojęcia „turystyka zrównoważona”*, [w:] A. Kowalczyk (red.) *Turystyka zrównoważona*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 21-24.
- Gołembski G. (2002) *Pojęcie i cel zintegrowanego zarządzania jakością w regionach*, [w:] G. Gołembski (red.) *Metody stymulowania rozwoju turystyki w ujęciu przestrzennym*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Heiskanen E., Pantzar M. (1997) *Toward sustainable consumption: Two new perspectives*, „Journal of Consumer Policy”, vol. 20, no 4, p. 409-442.
- Hendel M. (2016) *Koncepcja konsumpcji zrównoważonej w turystyce jako możliwość realizacji założeń turystyki zrównoważonej*, „Marketing i Rynek”, nr 2, s. 13-19.

- Kielczewski D. (2008) *Sektor publiczny a kształtowanie wzorców trwałej konsumpcji*, „Optimum. Studia Ekonomiczne”, vol. 40, nr 4, s. 75-92.
- Kielczewski D. (2012) *Różnorodność stylów życia jako czynnik rozwoju zrównoważonego*, „Ekonomia i Środowisko”, vol. 43, nr 3, s. 73-84.
- Kramer J. (2011) *Konsumpcja – ewolucja ról i znaczeń*, „Konsumpcja i Rozwój”, nr 1, s. 5-15.
- Kulesza M. (2010) *Zrównoważony rozwój z perspektywy historycznej*, „Pragmata tes Oikonomias. Zeszyty Naukowe Instytutu Zarządzania i Marketingu Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie”, nr 4, s. 9-38.
- Kurleto M. (2013) *Współczesne oddziaływanie polityki państwowej na rozwój przedsiębiorstw związanych z turystyką*, „Zarządzanie i Finanse”, vol. 1, nr 1, s. 411-427.
- Meyer B. (2010) *Nowe trendy w kształtowaniu produktów turystycznych*, „Acta Scientiarum Poloniarum. Oeconomia”, vol. 9, nr 4, s. 313-322.
- Mirowski W. (2002) *Wpływ świadomości i kultury ekologicznej na ekologizację turystyki*, [w:] S. Bosiacki (red.) *Gospodarka turystyczna w XXI wieku – stan obecny i perspektywy rozwoju*, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań, s. 18-26.
- Mont O., Plepys A. (2008) *Sustainable consumption progress: should we be proud or alarmed?*, „Journal of Cleaner Production”, vol. 16, no 4, p. 531-537.
- Niemczyk A. (2010) *Zachowania konsumentów na rynku turystycznym*, Uniwersytet Ekonomiczny, Kraków.
- Nieżgoda A. (2011a) *Obszar recepcji turystycznej w warunkach rozwoju zrównoważonego*, „Prace Habilitacyjne” nr 24, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Nieżgoda A. (2011b) *The role of Environmental Knowledge, Attitudes and Initiatives in the Development of Tourism Product*, „Tourism”, vol. 21, no 1-2, p. 33-39.
- Schaefer A., Crane A. (2005) *Addressing sustainability and consumption*, „Journal of Macromarketing”, vol. 25, no 1, p. 76-92.
- Sikora J. (2012) *Agroturystyka. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Sikorska-Wolak I. (2009) *Kształtowanie funkcji turystycznych obszarów wiejskich – potrzeby i możliwości*, [w:] I. Sikorska-Wolak (red.) *Turystyczne funkcje obszarów wiejskich*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, s. 23-34.
- UNWTO (2013) „UNWTO World Tourism Barometer”, vol. 11.
- Wasilik K. (2014) *Trendy w zachowaniach współczesnych konsumentów – konsumpcjonizm a konsumpcja zrównoważona*, „Konsumpcja i Rozwój”, vol. 1, nr 6, s. 66-74.
- Wojciechowska J. (2006) *Geneza oraz ewolucja turystyki na obszarach wiejskich w Polsce*, [w:] „Folia Turistica”, nr 17, s. 99-119.
- Zalejski J., Faszczewska K. (2012) *Zachowania polskich konsumentów wobec produktów ekologicznych*, „Ekonomia i Zarządzanie”, nr 3, s. 92-104.

- Zaręba D. (2000) *Ekoturystyka. Wyzwania i nadzieje*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Żemła M. (2013) *Turystyka zrównowazona*, [w:] D. Chudy-Hyski, M. Żemła (red.) *Turystyka bardziej przyjazna. Wybrane zagadnienia minimalizacji negatywnego wpływu turystyki na środowisko przyrodnicze*, Wydawnictwo GWSH w Katowicach, Katowice, s. 49-62.
- Żmija D. (2014) *Zrównowagony rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*, „Studia Ekonomiczne – Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach”, nr 166, s. 149-158.

Rafał G. Nowicki

Wyższa Szkoła Gospodarki

Przedsiębiorczość jako czynnik ochrony dziedzictwa kulturowego – refleksje, uwagi i wypowiedzenia

Zarys treści: W artykule poruszono problem interakcji pomiędzy biznesem a dziedzictwem kultury. Skoncentrowano się przede wszystkim na kwestii odpowiedzialności biznesu względem zachowania tradycyjnego budownictwa wiejskiego na przykładzie zasobów zabytków architektury zlokalizowanych w regionie Sudetów i Przedgórze. W rozważaniach wykorzystano wyniki autorskich badań sondażowych, swobodnych wywiadów z przedsiębiorcami oraz kwerend terenowych. Eksploracja ta pokazała m.in. rozliczne koncepcje zagospodarowywania historycznych obiektów, sprzyjające ich zachowaniu. Wskazała również, że użytkowanie zabytków daje możliwości generowania korzyści nie tylko w wymiarze materialnym, lecz także niematerialnym (np. estetycznym, poznawczym, tożsamościowym). Niejako w opozycji względem pozytywnych przykładów stymulowania ochrony zabytków przez biznes zwrócono również uwagę na przypadki niekorzystnych przemian krajobrazowo-architektonicznych, spowodowanych technologicznymi innowacjami i modernizacją wsi.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość, czynniki ochrony zabytków.

Wstęp

W ostatnich latach w dyskursie inspirowanym przez nauki o zarządzaniu pojęcie przedsiębiorczości stało się swoistym fetyszem. Rozważania w tym zakresie koncentrują uwagę na zjawiskach i procesach charakteryzujących dynamikę przedsiębiorczości w zakresie wykorzystywania zasobów oraz efektów społeczno-ekonomicznych. Jest to zrozumiałe, zwłaszcza jeśli wziąć pod uwagę, że indywidualne praktyki przedsiębiorców wskazują na jednoznacznie ekonomiczne motywacje (Zawisza, Dończyk 2010). Wieś – jako szczególnie ważna przestrzeń rozwijania działalności gospodarczej – jest tego dobitnym dowodem. Stopniowy spadek dochodów w gospodarstwach rolnych i obniżanie się poziomu życia mieszkańców wsi stwarza potrzebę poszukiwania alternatywnych źródeł utrzymania się gospodarstw wiejskich (Krzyżanowska 2010).

Pomimo tych istotnych z praktycznego punktu widzenia implikacji, trudno uznać społeczno-ekonomiczną wykładnię za wyczerpującą podstawę do rozważań nad współczesnym biznesem. Wielowymiarowe procesy przedsiębiorczości

dotykają bowiem nie tylko kwestii społeczno-ekonomicznych, ale także kulturowych. Wydaje się, że nazbyt często badacze odsuwają na plan dalszy fakt, że i tu kryje się element zysku i straty – może nawet bardziej doniosły w skutkach niż w przypadku czysto merkantylnych aspektów. Rezerwa, z jaką niejednokrotnie traktuje się „ekonomiczny pragmatyzm kultury”, sprawia, że w Polsce wciąż nie docenia się w wystarczającym stopniu potencjału tkwiącego w tzw. przemysłach kreatywnych, obejmujących różne aspekty kultury. W rezultacie nadal w niewystarczającym stopniu traktuje się kulturę jako przestrzeń „dochodową”, a tym samym jako fundament permanentnego wychowania człowieka. J. Pruszyński (2001) celnie zauważa, że zainteresowanie sztuką można ewentualnie traktować jako wiedzę elitarną, ale rozumienie, czym jest kultura czy dziedzictwo kulturowe, powinno stać się niezbędną częścią świadomości obywatelskiej.

Należałoby więc częściej zwracać uwagę na fakt, że wszelkie działania ludzkie zakorzenione są w kulturze, że to kulturowe czynniki stanowią fundament działań przedsiębiorców, a jednocześnie wywierają przemożny i wieloraki wpływ na wszelkie przejawy kulturowej rzeczywistości. Kontekst kulturowy – jak pisze B. Glinka (2015), ma znaczenie już na samym początku wyboru drogi zawodowej przyszłego przedsiębiorcy, wpływa na kształtowanie się tożsamości przedsiębiorcy, na postawy i działania podejmowane na różnych etapach jego działań, a w konsekwencji kształtuje także sposoby i kierunki rozwoju całego otoczenia kulturowego. Kulturowy wymiar przedsiębiorczości obejmuje więc nie tylko wartości, symbole, przekonania i normy postępowania mające wpływ na aktywność przedsiębiorców, ale także kulturowe rezultaty tej aktywności tak w sferze duchowej, jak materialnej. Autor niniejszego artykułu koncentruje się wobec tego na tym drugim aspekcie „biznesowo-kulturowego mariażu”. Nie sposób w krótkim tekście uwzględnić wszystkie wynikające z powyższego konsekwencje¹, dlatego w niniejszych rozważaniach reprezentatywna dla tej problematyki będzie rola przedsiębiorczości w procesach ochrony zabytkowej architektury adaptowanej na działalność gospodarczą. Ten nurt refleksji zaznaczy się szczególnie w dalszych częściach niniejszego tekstu. Przedtem warto jednak przyjrzeć się niekorzystnym wizualnym przeobrażeniom, jakie przeżywa współczesna modernizująca się i uwikłana w przedsiębiorczość wieś.

Krajobrazowo-architektoniczne przemiany współczesnej wsi

Architektura jest sferą, gdzie materialne i niematerialne elementy dziedzictwa kulturowego wzajemnie się przenikają. Reprezentuje ona bowiem nie tylko świat

¹ Szeroka tematyka tego zagadnienia mogłaby objąć również problematykę:

- 1) roli przedsiębiorczości wobec kształtowania społecznego postrzegania dziedzictwa;
- 2) wpływania na dynamikę pokoleniowego przekazywania dyspozycji względem relikwów przeszłości jako swoistej formy dziedziczenia kulturowego;
- 3) rozwoju instytucjonalnych działań na rzecz zachowania dziedzictwa itd.

rzeczywistej substancji, ale jest także wyrazem ludzkich postaw i wartości względem tradycji. Nie sposób negocjować i lekceważyć jej znaczenia w kształtowaniu pejzażu i nastroju wsi.

Osadnictwo wiejskie często datowane jest na czasy średniowiecza. Wiele wsi do dziś zachowało swoje historyczne układy przestrzenne. Zwykle w układy te wkomponowane są pojedyncze obiekty zabytkowe (pałace, dwory, kościoły, zamki, folwarki, spichlerze, kuźnie, oryginalne chaty). Niemniej współczesność generuje wiele niebezpieczeństw, które realnie zagrażają tym wartościom. Jak słusznie zauważa Małachowicz (1988) – żywiołowość technologicznych procesów rozwoju wsi w XX w. przyczyniła się do powstania w krajobrazowo-architektonicznej przestrzeni wsi wielu konfliktów.

Po pierwsze – skutki tych przemian obejmują zanik tradycyjnej kultury ludowej w architekturze i unifikację współczesnego budownictwa wiejskiego. Niewątpliwie przysłużyła się temu „typizacja architektury”, tj. rozpowszechnienie się w całym kraju „bezosobowej” subarchitektury współczesnego masowego projektowania architektonicznego (Bryś, Ojrzyńska 2010). Możliwe, że w rutynie codzienności nie zauważa się już tych form „skażenia” środowiska kulturowego, uznając to za normalny element współczesności. Cokolwiek można by sądzić, z powodu nieodwracalnej redukcji historycznych wartości wysoką cenę w postaci stopniowego zatracania tożsamości regionu płacą wszyscy mieszkańcy oraz potencjalni turyści.

Po drugie – osłabianiu więzi z tradycjami budowlanymi regionu sprzyja rozkład tradycyjnego układu ruralistycznego i rozpowszechnianie się na wsi nieskoordynowanej zabudowy, skutkujące naruszeniem harmonii krajobrazu i/lub jego dewastacją. W krajobrazie wsi wyraźnie odcinają się formy obce lokalnej tradycji, przeniesione z innych regionów kraju i świata oraz z innych kontekstów kulturowych i krajobrazowych (Biesiekierski 1987, Suchodolski 1996). Trzeba jednak zaznaczyć, że celem kultywowania regionalizmów w architekturze nie jest dosłowne odtwarzanie historycznych wzorów zabudowy (wiązały się one bowiem z dziś już archaicznymi potrzebami i warunkami życia), ale zachowanie zewnętrznych cech architektury regionalnej jako bezpośredniego czynnika oddziałującego na poziom przestrzennego ładu (Łodziński 2012).

Po trzecie – efektem przemian cywilizacyjnych na wsi jest atrofia niepowtarzalnego stylu architektury regionalnej, będącego wyróżnikiem i podstawą identyfikacji miejsca (Biesiekierski 1987, Niedźwiecka-Filipiak 2009). Na domiar tego, próby „ratowania” tradycji wielokrotnie skutkują przeładowaniem elementami stylizowanymi, często wymyślonymi lub eklektycznymi, tj. łączącymi różne niespójne względem siebie tradycje. Nieraz są one wyrazem potocznych wyobrażeń o „ludowości” i mają niewiele wspólnego z lokalną tradycją, pomimo że nazywane są „tradycyjnymi”.

W opinii K. Małachowicza (1988) – wszystkie te fizjonomiczne nieprawidłowości są odzwierciedleniem jednostronnego podporządkowania przedsiębiorczości celom merkantylnym bez uwzględniania aspektów kulturowych. W tym odniesieniu słusznie postuluje M. Marciniak (2011), że wieś nie może zostać upodobniona do miasta. W procesach modernizacji wsi należy uwzględnić konieczność zachowania jej historycznego charakteru, umiejętnie łączonego ze współczesnymi rozwiązaniami architektonicznymi.

Cel i problematyka opracowania

Celem niniejszego artykułu jest wskazanie na złożoną relację pomiędzy szeroko rozumianym zjawiskiem przedsiębiorczości (traktowanym tu: 1. jako proces generowania korzyści ekonomicznych; 2. jako funkcja obejmująca implementację innowacji; 3. jako zespół cech charakteryzujących zachowania człowieka) a eksplorowaniem, zagospodarowywaniem i ochroną lokalnego dziedzictwa architektury. Rozważania te kierują uwagę Czytelnika bezpośrednio na kwestię odpowiedzialności biznesu wobec architektonicznych wartości kulturowych na wsi, generując jednocześnie następujące pytania problemowe: 1. W jakim stopniu działania podejmowane przez przedsiębiorców sprzyjają zachowaniu tradycyjnych cech lokalnej architektury? 2. Jak przedsiębiorczość może włączać się w procesy estetyzacji krajobrazowo-architektonicznych wyróżników wsi? W samej rzeczy, w niniejszym tekście problemy te mają charakter bardziej postulatywny niż badawczy. Już bowiem w formule pytań powinny one stanowić swego rodzaju „memento” dla przedsiębiorców. Autor nie daje na nie ścisłych odpowiedzi, lecz opierając się na cytowanych poniżej przykładach, kładzie nacisk w podsumowaniu artykułu na zapisie kilku dezyderatów dotyczących kształtowania standardów w zakresie przeciwdziałania architektoniczno-krajobrazowej degradacji obszarów wiejskich.

W opracowaniu zasygnalizowano tylko niektóre zjawiska charakteryzujące relację „przedsiębiorczość – ochrona architektonicznych wartości kulturowych”. Przywołane refleksje, przykłady i wyniki badań w dużym stopniu nawiązują do jednego z etapów autorskich badań terenowych, prowadzonych w latach 2007–2011 i skoncentrowanych na problemie ochrony dziedzictwa architektury przez turystykę (np. Nowicki 2012, Nowicki 2014). W badaniach tych posłużono się przede wszystkim metodą sondażu diagnostycznego. Pozyskano około 300 wypełnionych kwestionariuszy ankiet adresowanych do mieszkańców (około 100 kwestionariuszy) i turystów (około 200 kwestionariuszy). O opinie poproszono także 50 ekspertów. Równie ważne dla wnioskania były terenowe kwerendy zabytków, analiza tekstów (dokumentów i piśmiennictwa turystycznego) oraz swobodne wywiady z przedsiębiorcami.

Jakkolwiek niniejsze rozważania mają charakter uniwersalny, dotyczą zjawisk przebiegających na różnych obszarach, to przejrzystość tego wyводу nie-

wątpliwie zyska, jeśli zostaną one ograniczone do konkretnego regionu. Uznano, że właściwym tłem dla tych refleksji będzie dziedzictwo architektury Sudetów i Przedgórza. Charakteryzuje się ono niespotykanym na skalę kraju bogactwem reliktyw historycznej architektury uatrakcyjnionym przez wybitne walory przyrodnicze. Wszystko to sprzyja rozwojowi turystyki i związanej z nią przedsiębiorczości.

Umownie przyjęto, że terytorialny zasięg tego obszaru wyznaczą administracyjne granice górskich powiatów²: bolesławieckiego, dzierzoniowskiego, jaworskiego, jeleniogórskiego, kamiennogórskiego, kłodzkiego, lubańskiego, lwóweckiego, strzelińskiego, świdnickiego, wałbrzyskiego, ząbkowickiego, zgorzeleckiego w województwie dolnośląskim i powiatu nyskiego w województwie opolskim (rysunek 1).

Rysunek 1. Orientacyjna mapa terenu badań. Sudety i Przedgórze na tle podziału administracyjnego regionu

Źródło: opracowanie własne.

² Zabieg ten pozwolił na skorelowanie statystyk dotyczących liczby zabytków w poszczególnych jednostkach administracyjnych z omawianym regionem fizyczno-geograficznym.

Sudeckie zasoby zabytkowej architektury na obszarach wiejskich

W rejestrze zabytków nieruchomych zlokalizowanych na obszarze Sudetów i Przedgórze figuruje około 5000 obiektów zabytkowych (Nowicki 2014). Reprezentują one architekturę i różne formy kształtowania krajobrazu, często organicznie związane z architekturą (np. parki, ogrody, cmentarze). Rozpiętość wiekowa i stylowa zabytków architektury Sudetów i Przedgórze obejmuje różne okresy historyczne: od wczesnego średniowiecza (np. relikty rotundy w Strzelinie, romańskie fragmenty w kościele św. Katarzyny w Świerzawie) poprzez gotyk, renesans, barok i klasycyzm, aż po architekturę przełomu XIX i XX w. (Nowicki 2014).

W dolnośląskiej części Sudetów znajduje się około 1150 miejscowości wiejskich. „Sudecki” wycinek województwa opolskiego, tj. powiat nyski, obejmuje około 160 wsi. Ogółem daje to około 1310 wsi (GUS 2003). Niektóre z nich, jak Henryków i Krzeszów z unikalnymi pocysterskimi zespołami klasztorowymi, zaliczane są do wiejskich miejscowości turystycznych o znaczeniu międzynarodowym. Kilkunastu innym wsiom: Borowice, Chełmsko Śląskie, Długopole Zdrój, Zagrodno-Grodziec, Kliczków, Międzygórze, Przerzeczyn Zdrój, Przesieka, Rogóżnica, Srebrna Góra, Walim – przypisuje się rolę miejscowości turystycznych o znaczeniu krajowym. W szczególności decydują o tym walory krajoznawcze, w drugiej kolejności wypoczynkowe i uzdrowiskowe (Lijewski, Mikułowski, Wyrzykowski 2008).

Najczęściej spotykanym w Sudetach i na Przedgórzu typem osad wiejskich jest wieś łańcuchowa (Trzebieszowice, Ołdrzychowice, Stary Wielisław w powiecie kłodzkim)³. Charakterystyczne są także tzw. rzędownice (Słotwina w powiecie ząbkowickim)⁴. Jednym z najstarszych zachowanych rodzajów osad jest wieś placowa (np. Pilce powiat ząbkowicki)⁵. Sporadycznie występują też tzw. ulicówki (Olszyna w powiecie lubańskim, Topola w powiecie ząbkowickim)⁶. W rejestrze

³ Zagrody zostały tu zbudowane na pasie pola odchodzącego od głównej drogi (lub potoku), która biegła zazwyczaj dnem doliny. Dalej rozciągał się należący do tego samego gospodarza las, aż do działu wód stanowiącego granicę wsi (Trzebieszowice, Ołdrzychowice, Domaszków, Stary Wielisław). Osady te wnikały w puszcę sudecką. Dochodziły do wysokości 600, a niekiedy 800 m n.p.m. Powyżej tej granicy przekształcały się w przysiółki pasterskie o rozproszonej zabudowie, tzw. wsie samotnicze np. Zieleniec (Walczak 1968).

⁴ Wsie te mają zwartą zabudowę. Usytuowane są wzdłuż dwóch równoległych dróg otaczających plac targowy lub pastwisko i łączących się poza wsią w jedną drogę. Rejonem ich występowania jest Pogórze Kaczawskie i przedgórze Sudetów Środkowych (np. Słotwina, powiat ząbkowicki) (Walczak 1968).

⁵ Wieś budowana była zwarcie wokół okrągłego placu, który zagospodarowywano funkcjami wspólnymi dla wszystkich mieszkańców: staw, cmentarz, kościół, karczma, kuźnia. Na obszarze Sudetów występują one rzadko.

⁶ Jednodrożne wsie o zwartej zabudowie po obu stronach drogi (Walczak 1968).

zabytków nieruchomości dawnego KODiBZ⁷ (obecnie NID⁸) ujęto następujące układy ruralistyczne: XVIII-wieczny układ przestrzenny wsi Pstrążna w powiecie kłodzkim, zabudowę łańcuchowej wsi Markocice w powiecie zgorzeleckim, w której zachowały się XVIII i XIX-wieczne łużyckie chaty szachulcowe⁹ o budowie przysłupowej¹⁰, osadę wiejską Pieńsk w powiecie zgorzeleckim, zabytkowe osiedle Ścinawa Nyska w powiecie nyskim, a także osadę w Olszynie Lubańskiej.

W wyższych partiach gór pozostały pojedyncze chaty związane niegdyś z gospodarką pasterską. Niejednokrotnie stały się one zalążkiem późniejszych schronisk turystycznych. Na przykład – schronisko „Chatka Górzystów” w Górach Izerskich mieści się w zaadaptowanym budynku dawnej szkoły z okresu międzywojennego, schronisko „Zygmuntówka” zostało rozbudowane w 1938 r. na bazie dawnych baraków mieszkalnych, przedwojenne schronisko „Hohe Eule” w osadzie Sowa powstało w wyniku modernizacji dawnej chaty tkackiej, przedwojenne schronisko „Friedrichbaude” w Jakuszycach (dziś karczma) przekształcono w schronisko z chaty pasterskiej (Suchodolski 2005). Spośród tych historycznych obiektów turystycznych do rejestru zabytków wpisano schroniska: Samotnia nad Małym Stawem z połowy XIX w. (ostatnia rozbudowa w 1934 r.), schronisko Strzecha Akademicka z 1907 r. w Karkonoszach, schronisko „Szwajcarka” z 1823 r. w Górach Sokolich, schronisko „Srebrna Góra” z 1905 r. na Przełęczy Srebrnej¹¹.

Jeśli chodzi o pojedyncze obiekty zlokalizowane na wsi, sporą grupę rejestrowanych zabytków stanowią młyny (około 30) i wiatraki (około 7) i inne obiekty produkcyjne, jak kuźnia z wyposażeniem w Różanej (powiat wałbrzyski), piec hutniczy z XIX w. w Leszczynie (powiat złotoryjski). Na obszarach wiejskich znajduje się także większość z 662 sudeckich kościołów oraz znaczna liczba spośród 246 rejestrowanych pałaców i 123 rejestrowanych dworów¹². Charakteryzuje je różnorodność form i stylów, począwszy od renesansowych (Jaszkowa Górna, Sadochów), barokowych (Budzów, Bożków, Giebułtów, Konradów), późnobarokowych (Żelazny Most, Stanisów), empirowych (Długopole Górne), klasycystycznych (Krzepice) po neogotyckie (Kamieniec Ząbkowicki). Niektóre z nich to

⁷ KOBiDZ – Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, utworzony w 1962 r.; od 1 stycznia 2011 r. zastąpiony przez Narodowy Instytut Dziedzictwa.

⁸ NID – Narodowy Instytut Dziedzictwa.

⁹ Ściany domów o drewnianym szkielecie wypełnione są gliną i trzcina, tj. tzw. szachulcem.

¹⁰ Konstrukcja domów oparta jest na systemie uwalniającym ściany budynku od nacisku dachu, który wraz ze ścianami pierwszego piętra wsparty jest na zespoleniu płatwi i słupów.

¹¹ Do najstarszych schronisk, choć nie objętych rejestrem zabytków architektury, zalicza się także schronisko pod Śnieżnikiem z 1871 r. oraz schronisko na Szczelińcu z 1815 r. (Suchodolski 2005).

¹² Rejestr zabytków ulega nieustannym zmianom. Rocznie wydaje się co najmniej kilkadziesiąt decyzji o wpisie nowych zabytkowych obiektów do rejestru lub wykreśleniu z niego obiektów już w rejestrze figurujących. Prezentowany tu obraz należy więc traktować jako umowny [przyp. autora].

monumentalne kompleksy parkowo-pałacowe (Radomierzyce), powiązane z rozległymi zabudowaniami folwarków (Trzebieszowice), zaś inne zachowały kameeralny charakter (Brunów). Rejestr zabytków notuje także 72 zamki i ruiny zamkowe. Większość z nich to malowniczo usytuowane zamki wyżynne. Lokalizowano je na styku Przedgórze i Sudetów, wzdłuż dawnych granic państwowych, często poza miastami (np. zamki: Grodziec, Gryf, Świny). Osobliwością rezydencjonalnej architektury obronnej są rycerskie wieże mieszkalne (Żelazno w powiecie kłodzkim, Siedlęcín w powiecie jeleniogórskim). Region obfituje także w XVIII i XIX w. obronne urządzenia inżynieryjne – forty i ich ruiny – około 20 obiektów (np. w Górach Bystrzyckich fort Wilhelma, fort Karola na górze Ptak w Górach Stołowych).

Ten historyczno-architektoniczny fenomen Sudetów i Przedgórze w praktyce – podobnie jak w przypadku innych obszarów Polski, gdzie miały miejsce masowe powojenne przesiedlenia, np. na Warmii i Mazurach – był przez długie lata doceniany tylko częściowo. Dziś, biorąc pod uwagę bogactwo owych architektonicznych śladów przeszłości, bywa nazywany kulturowym zagłębiem Ruhry. To współczesne pokolenie wolontariuszy, działaczy w dziedzinie ochrony zabytków, decydentów i przedsiębiorców definiuje na naszych oczach ewentualną użyteczność tego potencjału.

Kulturowe „oswajanie” poniemieckiej spuścizny

Warunki systemowe, jakie zaistniały w Polsce w latach 1945–1989 były niekorzystne dla zachowania wielu obiektów zabytkowych (Przyłęcki 2002). W ówczesnym systemie opieki państwa nad zabytkami architektury na tzw. Ziemiach Odzyskanych zaznaczyło się kilka wewnętrznych sprzeczności, które z czasem skutkowały niewydolnością tego systemu, a do dewastacji tej spuścizny przyczynił się wówczas zespół takich okoliczności, jak: 1. czynniki ideologiczne (np. nacjonalizm po II wojnie światowej, wrogość wobec poniemieckiej spuścizny pozostawionej na terenach tzw. Ziemi Odzyskanych); 2. czynniki polityczne (np. podporządkowane czynnikom ideologicznym decyzji dotyczących rozdziału środków finansowych na renowację zabytków); 3. czynniki społeczne (powojenne migracje społeczne na tereny obce kulturowo, brak poczucia identyfikacji z nowym miejscem zamieszkania, brak poczucia własności i odpowiedzialności za dziedzictwo kulturowe, masowe zjawisko „szabru” w latach powojennych); 4. czynniki administracyjno-organizacyjne (brak koncepcji dotyczącej kompleksowego zagospodarowania zabytków architektury, częsta zmiana zarządzających, częsta zmiana funkcji, poczucie bezkarności wynikające z braku wyraźnego egzekwowania prawa wobec osób niszczących zabytki); 5. czynniki finansowe (bieda w latach powojennych w Polsce, także – brak środków finansowych na ochronę zabytków architektury) (Przyłęcki 2002).

Niekorzystne dla lokalnej tradycji budowlanej zjawiska były przede wszystkim rezultatem długoletnich spięć związanych z masowym osadnictwem. Dokonany w latach 1945–1950 przymusowy transfer ludności niemieckiej okazał się nieodwracalnym cięciem kulturowym na omawianym terenie, a materialne ślady żywej niegdyś kultury niejednokrotnie stawały się celem systematycznego niszczenia przez nowych gospodarzy tych ziem.

D. Niedźwiedzki, badając tworzenie się lokalnej tożsamości społecznej na przykładzie mieszkańców Lubomierza (Niedźwiedzki 2000), wyróżnił trzy pokolenia. Pierwsza generacja składała się z pokolenia migrantów, którzy, jak pisze autor: „tkwili w świadomości przeszłości, (...) sprzeciwiali się wszelkim zmianom”¹³. Dzieci migrantów stworzyły tzw. pokolenie stracone. Wzrastały w atmosferze, jaką tworzyli ich rodzice, którzy przekazali im brak szacunku dla otaczającej rzeczywistości, kultury materialnej i przyrody. Równocześnie nie znali już tęsknot rodziców do ich małych ojczyzn na Wschodzie i nie mogli uciekać w idealizowany świat przeszłości. Kolejne pokolenie to „pokolenie nadziei”. Przedstawiciele tej generacji krytycznie ocenili postawy swoich dziadków i rodziców i postulowali konieczność zmian w mentalności. „Pokolenie nadziei” odkryło piękno przyrody Dolnego Śląska oraz świetność niemieckiej kultury, którą traktuje dziś bez uczuć wrogości. Zakończenie procesów akceptacji i osvajania „nowej ojczyzny” przez lokalne społeczności stało się czynnikiem wzmożenia poszukiwań inwestorów i przedsiębiorców zdolnych do „reanimacji” i zagospodarowania niejednokrotnie zaniedbanych, ale wciąż dysponujących utylitarnym potencjałem cennych obiektów zagubionych wśród ogromnych zasobów zabytkowej architektury regionu.

Przedsiębiorczość a kondycja zabytków architektury w opinii respondentów

Powołując się na wspomniane w metodologicznej części niniejszego opracowania autorskie badania sondażowe, warto zwrócić uwagę na szereg wskazanych przez respondentów czynników, kojarzonych z przedsiębiorczością, a wpływających na kondycję zabytków architektury. Jako szczególne zagrożenie dla zabytków budownictwa uznano dylematy władz i przedsiębiorców wynikające z konieczności wyboru pomiędzy rozwojem gospodarczym a ochroną dziedzictwa kulturowego, które bywa postrzegane jako hamulec tegoż rozwoju. Zgodnie z opinią ankietowanych, istotną przyczyną erozji substancji zabytkowej bywa również niekompetentna adaptacja obiektów zabytkowych na komercyjne

---

¹³ D. Niedźwiedzki, 2000, *Odyskiwanie miasta, władza i tożsamość społeczna*, Wydawnictwo UJ, Kraków, s. 244

cele użytkowe oraz nastawiona na zysk nadmierna eksploatacja tych zabytków¹⁴. Do niekorzystnych zjawisk badani zaliczyli także selektywne faworyzowanie kilku reprezentatywnych dla regionu obiektów kosztem pozostałych walorów kulturowych. Ponadto, jako przyczynę rozkładu wielu zabytków nieruchomości, odpowiadający wskazywali stosunkowo niską świadomość społeczną w zakresie społeczno-ekonomicznych, psychologicznych czy kulturowych funkcji dziedzictwa kulturowego i wynikającej z tego konieczności ich ochrony. Problem ten szczególnie widoczny jest na obszarach wiejskich. Ochrona wartości kulturowych wymaga bowiem aktywizacji społecznej, natomiast – jak zauważa M. Marciniak (2011) – społeczność wiejska przejawia względnie niewielką skłonność do działań zbiorowych, szczególnie jeśli chodzi o tworzenie instytucji współpracy. Oczywiście można z tą tezą polemizować, odwołując się do licznych zbiorowych praktyk życia społecznego wsi, np. do cyklicznej obrzędowości związanej z podtrzymywaniem lokalnych tradycji. Jednakże według Kłosek-Kozłowskiej (2007)¹⁵ bardziej chodzi tu o aktywność w organizacjach pozarządowych, zwłaszcza tych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, jest to bowiem istotny wyróżnik dojrzałości społeczeństwa. Na poparcie tego twierdzenia autorka przytacza przykład Norwegii, gdzie około 60% społeczeństwa działa w organizacjach pozarządowych. Ich współpraca z władzami lokalnymi i profesjonalnymi ekspertami przekłada się na charakterystyczny dla tego kraju przestrzenny ład i porządek w krajobrazie oraz umacnia odmienność i różnorodność regionów i małych ojczyzn. Natomiast w Polsce, zgodnie z wynikami badań CBOS, około 72% dorosłych Polaków nie działa w żadnej organizacji obywatelskiej (CBOS 2010).

Rzecz jasna, ta statystycznie zdefiniowana społeczna bierność nie musi przekładać się na pasywność środowisk przedsiębiorców, jeśli chodzi o partycypację w ochronie zabytków. Odpowiedzi respondentów pozwalają przyjąć, że zjawiska zachodzące pomiędzy przedsiębiorczością a ochroną dziedzictwa kultury mogą generować także korzystne skutki oraz – co równie ważne – dość czytelnie zaznaczają się w przestrzeni publicznej i są łatwo odnotowywane przez społeczeństwo.

¹⁴ „O komercjalizacji można mówić dopiero wtedy, gdy kryteria formalne, np. zysk, opłacalność czy inne wartości monetarne, staną się pierwszoplanowymi celami działania” (Bendixen 2001).

¹⁵ Autorka dotyka m.in. kwestii tzw. przestrzeni obywateli, tj. obszaru publicznej swobodnej aktywności, ruchów społecznych, organizacji pozarządowych, które w pewnych sferach (np. w ochronie dziedzictwa kulturowego) w znacznym stopniu wyręczają struktury państwa. O „przestrzeni obywateli” w Polsce autorka pisze następująco: „(...) na społecznej samoorganizacji w Polsce ciąży dziedzictwo po totalitarnym państwie (...) przejawiające się w tym, że wszelka działalność niepaństwowa lub nie poparta przez urząd dość łatwo wywołuje niechęć i potoczną podejrliwość (...)” (Kłosek-Kozłowska 2007, s. 146).

Tabela 1. Opinie turystów i mieszkańców dotyczące oddziaływania przedsiębiorczości w turystyce na stan zachowania zabytków architektury (respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź; tabela uwzględnia liczbę wskazań)

Warianty odpowiedzi	Powiaty						Ogółem	
	jeleniogórski		kłódzki		pozostałe			
	N	%	N	%	N	%	N	%
1	58	20,6	45	22,6	58	23,4	161	22,1
2	27	9,6	23	11,6	23	9,3	73	10,0
3	37	13,2	29	14,6	27	10,9	93	12,7
4	32	11,4	19	9,5	28	11,3	79	10,9
5	56	19,9	34	17,1	51	20,6	141	19,4
6	43	15,3	27	13,6	34	13,7	104	14,3
7	28	10,0	22	11,0	27	10,8	77	10,6
Razem (wskazania)	281	100,0	199	100,0	248	100,0	728	100

Źródło: opracowanie własne.

Legenda:

- 1 – wzrasta ilość odrestaurowanych zabytków architektury,
- 2 – zwiększa się wydatki na ochronę zabytków architektury,
- 3 – rośnie liczba zabytków architektury objętych ochroną prawną,
- 4 – rewitalizuje się i chroni tereny przyrodnicze w bezpośrednim sąsiedztwie zabytków architektury,
- 5 – organizuje się nowe szlaki turystyczne tematyczne związane z zabytkami architektury,
- 6 – wprowadza się nowe formy upowszechniania i prezentacji zabytków architektury,
- 7 – zaniedbuje się zabytki architektury położone na uboczu głównych tras turystycznych.

Wyniki sondażu pokazują, że zarówno w powiatach o wybitnych walorach turystycznych i dużej koncentracji ruchu turystycznego (powiaty jeleniogórski i kłódzki), jak w powiatach o mniejszej atrakcyjności turystycznej respondenci uznali, że komercyjna aktywność w zakresie architektonicznego dziedzictwa wpływa na wzrost liczby odrestaurowanych zabytków architektury (tabela 1). W dalszej kolejności stwierdzono, że w ślad za restauracją pojedynczych obiektów rewitalizacji poddaje się także ich najbliższe otoczenie. Ankietowani zauważyli również, że rośnie przestrzenna i „informacyjna” dostępność zabytkowych obiektów poprzez wyznaczanie tematycznych szlaków kulturowych oraz intensywne działania promocyjne i edukacyjne.

Biznes jako beneficjent zabytkowych nieruchomości – wybrane przykłady

Zachowane do dziś zabytki architektury pełnią swoje nowe współczesne funkcje w wielu działach gospodarki narodowej. Obok administracji państwowej, oświaty i wychowania, ochrony zdrowia, kultury i sztuki, gospodarki mieszkani-

wej, handlu, rolnictwa itp. istotną sferą ich zagospodarowywana i użytkowania jest turystyka. Obiekty te, funkcjonując w turystyce, stają się w pewien sposób autentycznym¹⁶ „dobrem wspólnym”, ogólnie dostępnym i rozpoznawalnym symbolem regionu. Trzeba jednak pamiętać, że turystyka w sposób trwały zagospodarowuje tylko niewielką część zabytkowych zasobów. W stosunku do całego rejestrowanego zabytkowego potencjału na terenie badań, odsetek zagospodarowanych turystycznie zabytków architektury, w których prowadzi się działalność gospodarczą o charakterze turystycznym, wynosi niecałe 2%, tym samym skorelowana z turystyką ochrona substancji zabytkowej dotyczy tylko tej niewielkiej części zabytków architektury (Nowicki 2014).

Jednym z modelowych przykładów adaptacji obiektów dawnej architektury na cele biznesowo-turystyczne są zabytki rezydencjonalne zlokalizowane w Kotlinie Jeleniogórskiej. Nieprzeciętne zagęszczenie dworów i pałaców nadaje tej krainie wyrazisty charakter o wybitnych walorach dla turystyki kulturowej. Na obszarze około 100 km² znajduje się około 20 rezydencji pałacowych, m.in.: w Bukowcu, Ciszycy¹⁷, Karpnikach, Łomnicy, Miłkowie, Mysłakowicach, Radocinach, Staniszowie, Wojanowie. Część z tych obiektów w ciągu ostatniego półwiecza popadła w ruinę, inne dużym nakładem środków i pracy odnowiono w dużej mierze dzięki zaangażowaniu prywatnych przedsiębiorców, urządzając w nich stylowe hotele i restauracje, które dały podwalinę dla jednego z głównych atutów i produktów turystycznych regionu promowanego pod nazwą „Dolina pałaców i ogrodów Kotliny Jeleniogórskiej”. Warto przy tej okazji zwrócić uwagę chociażby na kilka atrakcyjnych obiektów na tym terenie: pałace w Łomnicy wraz z relikdami dawnego folwarku, pałac w Wojanowie oraz zamek-pałac w Karpnikach.

Prace restauracyjne łomnickich pałaców rozpoczęły się w 1991 r. Inicjatorami tego przedsięwzięcia byli potomkowie ostatnich właścicieli rezydencji – rodziny von Küstler. Dzięki ogromnemu wsparciu finansowemu indywidualnych darczyńców oraz stowarzyszeń (np. Stowarzyszenia Pielęgnacji Kultury i Sztuki Śląskiej, Fundacji Polsko-Niemieckiej Współpracy) udało się te dwa zabytki podnieść z ruin. Dziś funkcjonuje tu hotel wraz z restauracją (w Małym Pałacu, zwanym Domem Wdowy) oraz Muzeum Dolnośląskie – Pałac Łomnica (w Dużym Pałacu i w zabudowaniach folwarku). Renowację historycznego folwarku łomnickiego rozpoczęto w 2007 r. Dziś efektem tych prac jest atrakcyjnie zaaranżowany folwark muzealny z ekspozycją prezentującą bogatą historię działalności gospodarczej i życia codziennego na tych terenach. Od 2004 r. ochroną unikatowego krajobrazu kulturowego otoczenia obu pałaców oraz całej Kotliny Jeleniogórskiej zajmuje się „Fundacja Rozwoju Krajobrazu Kulturowego Dominium Łomnica”.

¹⁶ Zabytki funkcjonujące poza turystyką są w dużej mierze niedostępne dla zwiedzających, w związku z czym trudno uznać za rzeczywiste, autentyczne „dobro wspólne” [przyp. autora].

¹⁷ Jest to jeden ze stosunkowo nielicznych akcentów polskich w dziejach architektury pałacowej Sudetów – dworek Ciszycy należał w XIX w. do wojewody poznańskiego Antoniego Radziwiłła, a w późniejszych latach do rodziny Czartoryskich [przyp. autora].

Drugi z wymienionych pałaców – Pałac w Wojanowie, zlokalizowany w pobliżu założenia łomnickiego, przeszedł swoje odrodzenie w latach 2005–2007. Inicjatorem odbudowy była spółka „Pałac Wojanów”. Przedsięwzięcie miało charakter kompleksowy i należało wówczas do największych rewaloryzacji obiektów rezydencjonalnych w Polsce. Gruntownie wyremontowano nie tylko sam pałac, ale także otaczające go zabudowania administracyjno-gospodarcze oraz poddano drobiazgowej rewitalizacji angielsko-romantyczny park krajobrazowy. Efektem tych prac jest obecnie imponujący kompleks konferencyjno-wypoczynkowy z bogatym zapleczem rekreacyjnym i gastronomicznym. Obiekt stał się także swoistym centrum kultury – miejscem festiwalu muzycznych i koncertów o zasięgu ogólnopolskim.

Na południe od wspomnianych rezydencji, w malowniczej scenerii Gór Sokolich, położony jest pałac-zamek w Karpnikach. Po II wojnie światowej pełnił rozmaite funkcje oświatowe, kulturalno-oświatowe i socjalne. Z czasem pozbawiony należytej opieki i bieżących remontów uległ pogłębiającej się erozji. W 2009 r. zamek wraz zaniedbanym parkiem zakupiła gliwicka spółka deweloperska „Wektor Inwestycje”, która w ciągu 5 lat całościowo wyremontowała obiekt z dbałością o detale architektoniczne i wyposażenie w stylowe meble, przywracając mu dawną świetność. Aktualnie zabytek działa jako luksusowy hotel, ośrodek wellness i centrum biznesowo-konferencyjne.

Podobną metamorfozę stopniowo przechodzi szereg obiektów zlokalizowanych także na innych obszarach Sudetów. W Kotlinie Kłodzkiej przykładem udanej rewitalizacji założenia parkowo-rezydencjonalnego jest Pałac w Trzebiszowicach, tradycyjnie nazwany Zamkiem na Skale. Przez wiele dziesiątków lat do II wojny światowej obiekt pełnił funkcję arystokratycznego, kulturalnego i turystycznego ośrodka w pobliżu modnego wówczas uzdrowiska Łądek Zdrój, lecz pod koniec lat 90. XX w. obiekt „dogorywał” już jako podupadająca noclegownia. Na początku XXI stulecia został przejęty przez prywatną firmę Neya Sp. z o.o. i w stosunkowo szybkim tempie przeszedł szeroko zakrojoną restaurację. Rewitalizacji poddano również 13-hektarowy park. Prace remontowe zakończono w 2005 r. Dziś zabytek kreuje swoją renomę jako luksusowy hotel z centrum SPA oraz muzeum. Właściciele starają się konsekwentnie uczestniczyć w animacji życia kulturalnego ziemi kłodzkiej, organizując w zamku przeglądy operowe i operetkowe oraz recitale obsadzone przez europejskich i polskich wykonawców.

Godną uwagi akcją powstrzymującą proces dekapitalizacji zabytku jest prywatna inicjatywa stopniowego zagospodarowywania ruin kamiennej warowni w Świeciu k. Świeradowa-Zdroju. Właściciele (rodzina architektów) od wielu lat prowadzą szereg działań oczyszczających i zabezpieczających budowlę, planując w przyszłości zaadaptować jej przestrzeń na cele gastronomiczne, muzealne i rekreacyjne. Ich niezwykłą pasję i ogrom wysiłku, jaki wkładają w to przedsięwzięcie, ilustruje poniższa wypowiedź jednej z zaangażowanych w ten projekt osób:

„Od 1999 r. jesteśmy właścicielami ruin zamku Świecie. Natomiast od 2001 r. rozpoczęliśmy niesamowitą przygodę – właściwie przygodę życia – rozpoczynając przywracanie świetności zamku, który był (...) zagruzowany i zarośnięty czterdziestoletnimi drzewami. W pierwszym roku prac założyliśmy odgruzować dziedziniec i skałę, na której posadowiona jest część wieży mieszkalnej. Prace trwały bardzo mozolnie, ponieważ mieliśmy średnio od 50 cm do 3,5 m nawisy ziemne, ale po 4 miesiącach wyteżonej pracy z 12-osobowym zespołem pod nadzorem archeologicznym udało się wykonać założony plan. Ciekawostką była ilość ziemi – koło 700 ton, a wszystko wywożone ręcznie w taczkach i kuwetach. W drugim sezonie oczyszczaliśmy teren za murem obwodowym, kaplicę oraz pałac. W trakcie tych prac wyszły nam rewelacyjne odkrycia archeologiczne, m.in. drugi mur za murem właściwym, na dziedzińcu kuchnia z paleniskiem. W trzecim sezonie (2004 r.) działaliśmy przed obiektem. Udało nam się ułożyć podjazd z kostki granitowej, chodnik wokół fosy oraz ogrodzić teren słupami granitowymi. Ogrom prac w przeciągu tych trzech lat naszej bytności na obiekcie – myślimy, że dużo przyniósł w sensie pozytywnym. Odsłoniliśmy pierwotny dziedziniec XIV w., odkrywając średniowieczny dukt. Ponadto prace, które prowadziliśmy, były wyłącznie finansowane z własnych środków, mimo starań o częściowe dofinansowanie przez władze samorządowe, które zakończyły się fiaskiem. Ale to, myślimy, jeszcze bardziej nas mobilizuje, żeby jak najszybciej, w planie 2-, 3-letnim uruchomić w pomieszczeniu gospodarczym karczmę, a w części pałacowej muzeum z materiałem ceramicznym znalezionym podczas prac archeologicznych oraz własnymi zbiorami, które uatrakcyjnią zwiedzanie zamku. (...) Serdecznie zapraszamy do odwiedzenia naszego zamku. Mamy już stałych gości, którzy odwiedzają nas rokrocznie i wciąż pojawiają się nowi, którym jesteśmy niezmiernie radzi. (...)” (www.zamek.swiecie.prv.pl)

Determinacja właścicieli oraz lokalizacja ruin zamku z jednej strony – w bliskości Gór Izerskich, z drugiej zaś – na zasobnym w walory kulturowe szlaku dolnośląskich zamków (w pobliżu znajdują się m.in.: zamek Czocho, zamek Rajsko, ruiny zamku w Starej Kamienicy, wieża mieszkalna w Siedlęcinnie, a po czeskiej stronie granicy doskonale zachowany zamek-muzeum w mieście Frydland) zdecydowanie podwyższają jego atrakcyjność, prognozując powodzenie tego przedsięwzięcia.

W Sudetach i na Przedgórzu odległości pomiędzy tzw. centrum a „prowincją” wydają się stosunkowo niewielkie. Przyczyną tego jest m.in. duże zagęszczenie tras komunikacyjnych i ośrodków miejskich. Jednoznaczne określenie lokalizacji wielu zabytkowych obiektów jako „na uboczu” może być więc mylące, zwłaszcza dla mobilnego, szybko przemieszczającego się z miejsca na miejsce turysty. Odrestaurowane dla celów turystyki pałace we Frączkowie, w Kraskowie, w Krzyżowej, w Trzebieszowicach i inne, w większości zlokalizowane są właśnie na tzw. uboczu, a jednak zawsze w pobliżu „jakiegoś” lokalnego centrum. Ponadto efektownie odnowione zabytki architektury często same stają się w pewnym stopniu małymi,

ale jedynymi w swoim rodzaju i prominentnymi centrami kulturalnymi. Trudno się więc dziwić, że rezydencjonalne obiekty zabytkowe są atrakcyjną propozycją nie tylko dla właścicieli przedsiębiorstw turystycznych, lecz także dla dysponentów podmiotów z innych branż. Wielu z nich, w miarę możliwości finansowych, chętnie adaptuje zabytki na siedziby swoich korporacji i spółek. Lokalizowanie firm w zabytkowych rezydencjach nobilituje owe firmy, jest elementem ich wizerunku oraz prestiżu. Z kolei zrównoważone i odpowiedzialne użytkowanie zabytku korzystnie wpływa na stan zachowania substancji zabytkowej. Niestety, obiekty o funkcjach niezwiązanych z turystyką, niejednokrotnie wartościowe architektonicznie i atrakcyjne historiograficznie, zwykle nie są udostępniane dla zwiedzających, pomimo że mogłyby stać się osią lokalnych atrakcji turystycznych. Przykładami sudeckich rodowych siedzib, zagospodarowanych współcześnie na cele biznesowe pozaturystyczne, są np. dwa cenne pałace usytuowane u podnóża Gór Kaczawskich: 1. zbudowany pod koniec XIX w. pałac w Sokołowcu Górnym w powiecie złotoryjskim oraz 2. wzniesiony w XVI w. i gruntownie przebudowany w wieku XIX pałac w Czernicy w powiecie jeleniogórskim.

Oprócz wielu przykładów obiektów rezydencjonalnych interesującą egzemplifikacją oddziaływania biznesu na stan zachowania dawnych budowli jest wiejska architektura ludowa. Przykładem takich relacji jest budownictwo wiejskie, m.in. powiatu zgorzeleckiego¹⁸. Znajdują się tu 2 zabytkowe układy ruralistyczne oraz 62 drewniane chałupy wiejskie, głównie łużyckie domy o konstrukcji przysłupowo-zrębowej, będące częścią ogromnych zasobów liczących około 20 tys. domów przysłupowo-szachulcowych¹⁹ zlokalizowanych na całych Górnych Łużycach, obejmujących przygraniczne tereny Polski, Czech i Niemiec. Charakterystyczne przykłady tej architektury z piętrami o konstrukcji szkieletowej i z przelotową sienią na parterze znajdują się m.in. w Sulikowie, Kowaczowie, Działoszynie. Zabezpieczeniu tego dziedzictwa służy program pod nazwą „Kraina Domów Przysłupowych”, którego celem jest ożywienie ekonomiczne regionu poprzez włączenie jego walorów do sfery użytkowania turystycznego. W regionie działa Stowarzyszenie „Domy Przysłupowe”, które promuje architekturę przysłupową na swoim terenie. Corocznie dla turystów organizowane są „Dni Domów Przysłupowych”, w czasie których organizowane są tury zwiedzania najciekawszych obiektów. Jednak część tych zasobów, począwszy od lat 60. XX w., stopniowo zanika pod naporem ko-

¹⁸ Szczególnie interesujące przykłady architektury o konstrukcji przysłupowo-zrębowej z szachulcowymi ścianami znajdują także się na terenie powiatów: bolesławieckiego, jeleniogórskiego, lwóweckiego, lubańskiego. Jedynymi z bardziej znanych domów przysłupowych w tym regionie są: 1. budynek Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu, 2. Dom Zegarmistrza w Bogatyni, 3. hotel „Niebieski Burak” w Łaziskach pod Bolesławcem [przyp. autora].

¹⁹ Szachulec to materiał budowlany przygotowywany z mieszaniny gliny i trocin (tzw. glinobitka) lub przez zarzucenie gliną tzw. kosznicy, tj. plecionki z trzciny. Materiałem tym wypełniano drewniany szkielet domu, tworząc charakterystyczny efekt „domu w kratę”. Szachulcowo-przysłupowe mury często mylone są z tzw. murem pruskim, gdzie wypełnienie drewnianego szkieletu są cegły [przyp. autora].

palni „Turów”, która anektując coraz to nowe obszary pod wydobycie węgla brunatnego, przyczynia się do likwidacji niektórych starych wsi. Zburzono także kilka położonych na tych terenach zespołów pałacowo-folwarcznych, m.in.: pałace w Rybarzowicach, Działoszynie i Biedrzychowicach. W opozycji do tych faktów warto przywołać przykład udanej translokacji jedyne ocalałego przysłupowego domu w okolicy Zgorzelca ze zniszczonych przez kopalnię terenów wsi Wigancie Żytawskie. Przy finansowym wsparciu Ministerstwa Kultury w ramach programu „Dziedzictwo Kulturowe” udało się zachować niemal całą drewnianą konstrukcję domu. W 2007 r. obiekt zagospodarowano na cele kulturalno-turystyczne.

Odmienny typ budownictwa wiejskiego²⁰ reprezentują skupione w Mysłakowicach i Sosnowce (powiat jeleniogórski) tzw. chaty tyrolskie – pozostałość po uchodźcach religijnych z południowego Tyrolu. W latach 1838–1840 powstało ponad 56 domów. W rejestrze zabytków nieruchomości figuruje obecnie około 15 obiektów. Do głównych wyróżników tej architektury należą m.in.: 1. charakterystyczny, otaczający cały dom i bogato zdobiony motywami roślinnymi balkon; 2. dwuspadowy dach z mocno wystającymi połaciami; 3. część mieszkalna wykonywana z drewnianych bali, część gospodarcza – murowana. Jednym z ciekawszych przykładów ściśle związanych z turystyką jest tzw. Chata Tyrolska w Mysłakowicach, funkcjonująca od 1998 r. jako muzealna restauracja. W połowie lat 90. dom był bliski katastrofy budowlanej. Inicjatywę jego odbudowy podjął burmistrz Mayrhofen w Austrii zainteresowany dziedzictwem tyrolskich ewangelików w Karkonoszach.

Diametralnie inne występujące w Sudetach konstrukcyjno-stylistyczne typy wiejskiej architektury eksponowane są w skansenie w Pstrążnej k. Kudowy-Zdroju. Skansen powstał w 1984 r. jako Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego. Zgromadzono tutaj obiekty budownictwa wiejskiego, translokowane z ziemi kłodzkiej, noworudzkiej, z Gór Sowich i Kamiennych, pochodzące przeważnie z XVIII i XIX w. (m.in. chaty mieszkalne, dzwonnica, zajazd, kuźnia wraz z wyposażeniem w sprzęty i narzędzia, zbiór uli figuralnych). Zmaterializowane w ten sposób „wyobrażenie” starej sudeckiej wsi pozbawione jest wprawdzie autentyzmu miejsca, ale kolekcja ta stworzyła szansę na zachowanie autentycznej substancji oraz formy, a w przypadku niektórych chat także oryginalnej funkcji (np. okazjonalny wypiek chleba w 300-letnich piecach). Do końca 2005 r. skansen był filią Muzeum Regionalnego w Wałbrzychu. W 2006 r. został przejęty przez gminę Kudowa-Zdrój. Placówka posiada ofertę edukacyjną i kulturalną. Oprócz lekcji muzealnych, organizuje przeglądy zespołów ludowych, majówki, projekcje filmów, wystawy czasowe. Na poletkach skansenu uprawiane są zboża, a coroczny zbiór plonów połączony jest z ceremonią dożynek. W pobliżu skansenu zwiedzającym udostępniono łowisko pstrąga i karpia.

²⁰ Ogólną charakterystykę poszczególnych rodzajów sudeckiej architektury wiejskiej Czytelnik znajdzie w końcowej części niniejszego rozdziału.

Na tle wielu pozytywnych rozwiązań fuzji pomiędzy biznesem a dawną architekturą trzeba wspomnieć o epizodach pojawiania się w wiejskim krajobrazie obcych elementów kulturowych, które agresywnie przenikają w tkankę lokalnych tradycji. Napływowym kulturowym elementem w krajobrazie Sudetów są okazjonalnie występujące w całym regionie przykłady współczesnych realizacji góralskiej architektury podhalańskiej lub jej stylizacji. Styl górali podhalańskich, reprezentowany przez tzw. styl zakopiański, został sformułowany i wprowadzony u schyłku XIX w. przez S. Witkiewicza, który swoją koncepcję góralskiego budownictwa oparł na fundamencie tradycji budowlanych i artystycznych Podhala oraz Karpat, wzbogacając je detalami projektowanymi w konwencji secesji. Do głównych cech tej stylistyki należą: 1. wysokie podmurówki z łamanymi kamieniami; 2. ściany w konstrukcji wieńcowej; 3. wysoko rozbudowanych dachów; 4. szeroka strzecha; 5. duża liczba uskoków; 6. lokalne motywy zdobnicze (słoneczka, kształty zwierząt, ornamenty roślinne) (Tondos 2005). Są to atrybuty całkowicie odrębne, autonomiczne i nieadekwatne względem charakterystyki architektury sudeckiej, której specyfikę wyznaczają formalne cechy zabytków ludowego budownictwa, sięgającego swoimi korzeniami jeszcze kultury łужицьkiej. Do głównych wyróżników stylistyki rozsianych po całych Sudetach i Przedgórzu wiejskich chałup należą m.in.: 1. wysoki, dwuspadowy dach (częstą formą występującą w Sudetach Środkowych, Wschodnich i na Przedgórzu są dachy naczółkowe, rzadziej spotykane są dachy mansardowe, np. w Kotlinie Kłodzkiej); 2. tzw. szczyt sudecki z pionowym opierzeniem – w kotlinach w Sudetach Zachodnich obijany bywa łupkiem, a w górach gontem; 3. ryglowa konstrukcja ścian (Pogórze Kaczawskie, Walim, Unisław); 4. przysłupowa konstrukcja ścian (Sudety Zachodnie i Środkowe, Bogatynia, Sulików, Rybnica Leśna); 5. konstrukcja mieszana, charakterystyczna dla całych Sudetów i Przedgórza; ściany części mieszkalnej wykonywano z drewna, części inwentarskie z kamienia lub cegły, a części gospodarcze z desek (Suchodolski 2005). Wspomniane wyżej badania sondażowe wykazały, że przedsiębiorcy inwestujący w Sudetach w obiekty o podhalańskiej stylistyce nie uświadamiali sobie dysonansu kulturowego, jaki powoduje ta sytuacja. Przekonanie, że odpowiednim kontekstem dla podhalańskich budowli jest otoczenie jakichkolwiek gór, musi budzić obawy regionalistów. Formy tradycyjnego budownictwa bywają więc przez inwestorów odnoszone ledwie do fizjograficznych cech obszaru bez poszanowania historycznych i kulturowych uwarunkowań. Zapomina się, że każdy region nacechowany jest niepowtarzalnymi wzorami kultury, które odróżniają go od innych obszarów, decydując nie tylko o specyfice regionu, lecz przede wszystkim o tożsamości mieszkańców. Typowymi przykładami tego rodzaju kontrowersyjnych rozwiązań jest m.in. góralska chata zlokalizowana w okolicach Piechowic koło Szklarskiej Poręby (aktualnie w fazie prac wykończeniowych) lub restauracja z pensjonatem pod nazwą „Góralski Dwór” w okolicach Dusznik-Zdroju.

Podsumowanie

W powyższym tekście zaprezentowano szereg danych, ilustrujących mniej lub bardziej udaną fuzję biznesu (zwłaszcza przedsiębiorczości rozwijanej na kanwie turystyki) z dziedzictwem kulturowym. Pokazują one, że dziedzictwo kultury może być fascynującą przestrzenią inspiracji dla przedsiębiorców, a zagospodarowywanie dzieł w istocie unikalnych może generować korzyści nie tylko w wymiarze merkantylnym, ale także w nieuchwytnym wymiarze duchowym, wpływając chociażby na estetykę środowiska życia człowieka. Co więcej, efekty działań przedsiębiorców na polu dziedzictwa kultury mogą być czytelnym impulsem zdolnym skupić uwagę i aktywność społeczeństwa wokół zagadnień ochrony i estetyki środowiska kulturowego, mogą stanowić istotny element w szerokim społecznym systemie (instytucje ochrony, edukacja, postawy i przekonania społeczne itd.), który integruje wszelkie formalne i nieformalne działania zorientowane na ocalenie dziedzictwa kultury (patrz pytanie problemowe nr 1). Niniejsze rozważania akcentują głównie fakt, że w procesach odbudowy zabytków partycypują głównie duże przedsiębiorstwa albo grupy instytucji i/lub stowarzyszeń konsolidujących swoje działania wokół kosztownych kompleksowych zabiegów rewaloryzacyjnych w poszczególnych obiektach. Należy jednak uwzględnić, że w sudeckich zasobach zabytkowych nieruchomości znajdują się także zabytki o szczególnie dużej kubaturze, których koszty remontów przekraczają niejednokrotnie możliwości finansowe nawet bardzo zamożnych europejskich inwestorów. Ta trudna sytuacja dotyczy często budowli o znacznej wartości artystycznej i posiadających duży, choć w tej sytuacji zupełnie niewykorzystany potencjał turystyczny, czego przykładem jest np. wyjątkowej urody barokowo-klasycystyczny pałac w Bożkowie (powiat kłodzki).

Przedstawieni użytkownicy tych obiektów starają się harmonijnie oscylować na osi pomiędzy komercyjną eksploatacją ich walorów ekonomicznych a dbałością o zachowanie wartości zabytkowych²¹. Wiedzą oni, że dyskurs w turystyce konstruowany jest w odniesieniu do opozycji pomiędzy tym, co zwykle i codzienne a tym, co wyjątkowe i mające niepowtarzalny klimat. W tym znaczeniu oferowany w historycznych obiektach autentyzm tradycji lub jej stylizacje mają znamiona „nowości” i „atrakcyjnej inności”, stając się magnesem dla turystów. Wiedzą oni także, że ochrona walorów, nagromadzonych z upływem wieków w zabytkach, ma także wymiar moralny i jest publicznie wartościowana.

Nawiązując do podniesionego we wprowadzeniu do niniejszego tekstu wątku krajobrazowo-architektonicznego oraz problemu włączania się przedsiębiorców w procesy estetyzacji wsi (patrz: pytanie problemowe nr 2), należałoby wspo-

²¹ Chodzi tu m.in. o takie wartości, jak tzw. dawność, artystyczna wyjątkowość, estetyka, wartość emocjonalna, wartość historyczno-poznawcza i naukowa, wartość krajobrazowa (wg Pawłowskiej, Swarczewskiej 2002).

mnieć, że większość obiektów poddanych renowacji to sukcesy „punktowe”, tj. oderwane od szerszego kontekstu przestrzenno-widokowego. Wprawdzie obszarowe założenia rezydencjonalno-parkowe zwykle traktuje się jako jedną całość, ale ich dalsze sąsiedztwo, ich „otulina” nadal pozostaje często na znacznie niższym poziomie jakości wizualnych niż zabytkowe „perły architektury oraz sztuki kształtowania parków i ogrodów”. Nie idzie tu tylko i wyłącznie o kultywowanie zasady materiałowego i formalnego zespolenia z lokalną tradycją, ale o harmonijne komponowanie wszelkich wizualnych form we wnętrzach krajobrazowych. Ocalenie piękna wiejskiego krajobrazu, owego swoistego „ekstraktu” wartości architektoniczno-ruralistycznych i przyrodniczych wymaga konsekwentnej pielęgnacji wszystkich jego elementów. Za m.in. T. Biesiekierskim (1987) należy dodać, że zabiegi te powinny być sformalizowane i zinstytucjonalizowane dla całego obszaru poprzez tworzenie odpowiednich warunków kadrowych, technicznych i prawnych – zespolonych z działalnością podmiotów nastawionych na ochronę dziedzictwa, promocję regionu i optymalizację oferty turystycznej. Zachodzi tu bezwzględna konieczność konsekwentnego: 1. dążenia do eliminacji wszelkich dysonansów w krajobrazie, np. poprzez zakazy dla instalowania inwazyjnych elementów infrastruktury technicznej (słupów wysokiego napięcia, elektrowni wiatrowych, okablowania naziemnego); 2. wprowadzania specyficznych regulacji prawnych w budownictwie z priorytetem dla niskich budynków o określonej formie zgodnej z krajobrazem i lokalną tradycją; 3. zachowania wizualnej dostępności terenów wiejskich, tj. otwartych panoram krajobrazowych.

Przedsiębiorczość nie polega zatem na uzyskiwaniu maksimum korzyści z wykorzystywania tego, co istnieje, lecz na ciągłym stwarzaniu czegoś innowacyjnego [także w sferze relikwów przeszłości – przyp. autora], przy jednoczesnym samoograniczeniu i samokontroli (Marciniak 2011). Chodzi przecież nie tylko o to, aby więcej „mieć”, ale także – aby więcej „być” (Fromm 2003). Godne człowieka jest pielęgnowanie radości, która wywodzi się z dawania, nie zaś gromadzenia i wyzysku (Fromm 2003).

Jan Gwalbert Pawlikowski rozróżniał w swoich publikacjach „kulturę” i „antykulturę” (Kolbuszewski 1992), pierwszą traktując jako wyraz ochrony ważnych dla człowieka wartości (np. piękno, dobro, prawda), drugą uznając za obraz niszczenia i dehumanizacji. Kształtujemy zatem nie tylko świat rzeczy, ale także niematerialną przestrzeń społeczno-kulturową i tym samym – jak trafnie konstatuje J. Kolbuszewski (1992) – odnosimy się do drugiego człowieka i całej społeczności, stwarzając możliwość godnego doświadczania życia, jak i czynienia go bezdusznym. W procesy te uwikłana jest także szeroko rozumiana przedsiębiorczość, dlatego tak ważne jest, aby nie zamykać jej w ramach ambicji zorientowanych na osiągnięcie li tylko korzyści ekonomicznych (tj. w ramach wartości użytecznych), ale poprzez kultywowanie wartości wyższego rzędu (np. wartości estetycznych, moralnych, poznawczych) otwierać dla niej szeroką perspektywę

kształtowania warunków sprzyjających twórczemu i spełnionemu życiu człowieka w społeczeństwie. Niewątpliwie z dobrym skutkiem może służyć tej idei odpowiedzialnie rozwijana współzależność pomiędzy przedsiębiorczością a dziedzictwem kultury.

BIBLIOGRAFIA

- Bendixen P. (1998) *Einführung in die Kultur- und Kunstökonomie*, Westdeutscher Verlag GmbH, Opladen/Wiesbaden.
- Biesiekierski T. (1987) *Program ochrony i kształtowania architektury regionalnej na przykładzie Dolnośląskiego Pasma Sudetów*, [w:] J. Malewska (red.) *Krajobraz małych miast i wsi – problemy ochrony i kształtowania*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa.
- Bryś K., Ojrzyńska H. (2010) *Przemiany krajobrazu wsi górskich w Sudetach Wschodnich*, [w:] *Krajobraz i turystyka*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, nr 14, s. 157-173.
- CBOS (2010) *Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich w latach 1998–2010*, Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa.
- Fromm E. (2003) *Mieć czy być?* Rebis, Poznań.
- Glinka B. (2015) *Przedsiębiorczość humanistyczna*, [w:] R. Batko, B. Nierenberg (red.) *Zarządzanie humanistyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 1-12.
- GUS (2003) *Rocznik Statystyczny Województwa Dolnośląskiego 2003*, Powiaty i gminy, t. II, Wrocław.
- Kłosek-Kozłowska D. (2007) *Ochrona wartości kulturowych miast a urbanistyka*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.
- Kolbuszewski J. (1992) *Ochrona przyrody a kultura*, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław.
- Krzyżanowska K. (red.) (2010) *Wstęp*, [w:] *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. Stan i perspektywy rozwoju*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, s. 5-6.
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J. (2008) *Geografia turystyczna Polski*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Łodzinski P. (2012) *Kontynuacja regionalnej tradycji w architekturze mieszkaniowej jednorodzinnej jako jeden z warunków ładu przestrzeni*, „Architecturae et Artibus”, nr 1, s. 18-24.
- Małachowicz E. (1988) *Ochrona środowiska kulturowego*, t. I, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Marciniak M. (2011) *Rozwój przedsiębiorczości szansą polskich obszarów wiejskich*, Instytut Obywatelski, Warszawa.
- Niedźwiecka-Filipiak I. (2009) *Wyróżniki krajobrazu i architektury wsi Polski południowo-zachodniej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław.

- Niedźwiedzki D. (2000) *Odzyskiwanie miasta, władza i tożsamość społeczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 244.
- Nowicki R.G. (2012) *Zasoby zabytków architektury oraz ich użytkowanie i ochrona w turystyce na podstawie badań w Sudetach*, „Ochrona Zabytków”, nr 1-4, s. 75-88.
- Nowicki R.G. (2014) *Zabytki architektury jako element turystycznej identyfikacji regionu na przykładzie badań sudeckich*, „Turystyka i Rekreacja”, nr 2, s. 101-109.
- Pawłowska K., Swarcyzewska M. (2002) *Ochrona dziedzictwa kulturowego. Zarządzanie i partycypacja społeczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Pruszyński J. (2001) *Dziedzictwo kultury Polski, jego straty i ochrona prawna*, t. I-II, Zakamycze, Kraków.
- Przyłęcki M. (2002) *Wielonarodowe dziedzictwo kulturowe na Dolnym Śląsku i jego ochrona po 1945 roku*, Elipsa, Warszawa.
- Suchodolski J. (1996) *Regionalizm w kształtowaniu formy architektury współczesnej na obszarze Sudetów*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- Suchodolski J. (2005) *Architektura schronisk górskich w Sudetach*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- Tondos B. (2005) *Styl zakopiański i zakopiańszczyzna*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław.
- Walczak W. (1968) *Sudety*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Zawisza S., Dończyk M. (2010) *Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich na przykładzie gminy Gostycyn w Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich*, [w:] K. Krzyżanowska (red.) *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. Stan i perspektywy rozwoju*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, s. 81-101.

NETOGRAFIA

- Zamek Świecie, [on-line], www.zamek.swiecie.prv.pl, [dostęp: 20.04.2009]
- Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków – rejestr zabytków nieruchomych woj. dolnośląskiego, [on-line] www.kobidz.pl, [dostęp: 15.02.2007]
- Narodowy Instytut Dziedzictwa, rejestr zabytków nieruchomych woj. dolnośląskiego, [on-line], www.nid.pl, [dostęp: 05.09.2016]

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ
NA OBSZARACH WIEJSKICH
REALIZACJE

Grażyna Dyrdą

Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna w Jarosławiu

Analiza postaw młodych mieszkańców Podkarpacia wobec wiejskiej przedsiębiorczości turystycznej w świetle wyników badań ankietowych

Zarys treści: Wielofunkcyjny rozwój polskiej wsi wymaga przedsiębiorczych działań jej młodych mieszkańców, tym bardziej, że stopa bezrobocia w tej grupie społecznej utrzymuje się od lat powyżej średniej krajowej. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich może rozwijać się wielokierunkowo i obejmować różne formy gospodarki turystycznej. W niniejszym opracowaniu przedstawiono analizę wyników badania ankietowego przedsiębiorczych postaw młodych mieszkańców województwa podkarpackiego, ze szczególnym uwzględnieniem aktywności w obszarze turystyki wiejskiej. Wyniki tego badania wskazują na niewielkie zainteresowanie respondentów podejmowaniem przedsięwzięć w obrębie wiejskiej gospodarki turystycznej, a postawy takie reprezentują również mieszkańcy obszarów uważanych za atrakcyjne turystycznie.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość młodych, przedsiębiorczość na obszarach wiejskich.

Wstęp

Koncepcja wielofunkcyjnego rozwoju polskiej wsi zakłada ograniczanie funkcji rolniczych na rzecz pozarolniczych, do których należy funkcja turystyczna. Turystyka wiejska może stać się skutecznym narzędziem rozwoju obszarów wiejskich, jeżeli nastąpi rozbudowa odpowiedniej infrastruktury turystycznej oraz właściwie zostaną wykorzystane kapitał ludzki i kapitał społeczny (Kopacz-Wyrwał 2015, s. 49). Rozwój wiejskiej gospodarki turystycznej, opartej na indywidualnych prywatnych przedsięwzięciach, uzależniony jest w znacznym stopniu od przedsiębiorczości mieszkańców wspieranych przez lokalne władze samorządowe. Szczególnie istotne będzie tworzenie innowacyjnych, zintegrowanych produktów turystycznych, uwzględniających zmieniające się oczekiwania potencjalnych turystów, przy czym konieczne jest budowanie systemu partnerskich powiązań między oferentami usług turystycznych (Program rozwoju... 2015, s. 34-36).

Obszary wiejskie Podkarpacia posiadają znaczący potencjał dla rozwoju turystyki, a jego wykorzystanie uzależnione jest od zaangażowania i przedsię-

biorczości mieszkańców, szczególnie osób młodych. Celem niniejszego opracowania uczyniono diagnozę przedsiębiorczych postaw młodych mieszkańców województwa podkarpackiego, głównie w zakresie wiejskiej gospodarki turystycznej, identyfikację wybranych cech tych osób w odniesieniu do ich postaw oraz wskazanie czynników kształtujących te postawy. Cel ten zrealizowano poprzez analizę wyników własnych badań bezpośrednich, zrealizowanych metodą ankietową.

Cel, zakres i metoda badania

Realizując cel badawczy, określony jako analiza przedsiębiorczych postaw młodych mieszkańców Podkarpacia ze szczególnym uwzględnieniem wiejskiej gospodarki turystycznej, zaprojektowano i zrealizowano badanie, którego zakres podmiotowy obejmował osoby pełnoletnie, w wieku nieprzekraczającym 35. roku życia, a zakres przestrzenny – obszar województwa podkarpackiego. Badanie przeprowadzono w miesiącach wiosennych 2015 r., a jego zakres przedmiotowy wypełniły następujące zagadnienia:

- diagnoza stopnia aktywności respondentów w zakresie działań przedsiębiorczych;
- wskazanie wpływu wybranych cech respondentów na ich postawy przedsiębiorcze;
- identyfikacja czynników kształtujących postawy respondentów względem wiejskiej przedsiębiorczości turystycznej.

Badanie zrealizowano metodą ankietową, techniką kwestionariuszową (Kaczmarczyk 2011, s. 47-49). Prawie wszystkie pytania kwestionariuszowe miały charakter zamknięty, ale wprowadzono również kilka pytań otwartych – odpowiedzi na nie uwzględniono w części opisowej niniejszego opracowania. Próba badawcza liczyła 465 respondentów, dobranych metodą „dolepiania” i losowania sieciowego – *snowball and network sampling* (Stone, Desmond 2007, s. 145, Kowal 1998, s. 33-34). Dobór próby badawczej rozpoczęto od 15 respondentów – studentów kierunku *turystyka i rekreacja*, którzy poprzez kontakty z kolegami, ze znajomymi oraz z członkami rodzin zorganizowali trójszczeblową strukturę sieciową, liczącą łącznie 465 osób, zamieszkujących zróżnicowany pod względem atrakcyjności turystycznej obszar województwa podkarpackiego. Mając na uwadze fakt, że ta metoda doboru próby nie zapewnia w pełni reprezentatywnego charakteru badanej zbiorowości, należy traktować wyniki badania jako wstępne, wymagające weryfikacji w badaniach poszerzonych.

Charakterystyka respondentów

Projektując narzędzie badawcze, jakim był kwestionariusz ankiety, uznano za celowe uwzględnienie takich cech respondentów, jak: płeć, wiek, miejsce zamieszkania, poziom wykształcenia oraz status społeczno-zawodowy. Strukturę badanej próby według powyższych cech zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1. Ogólna charakterystyka respondentów

Cechy respondentów	Warianty cech	Liczba osób	Udział %
Płeć	Kobieta	262	56,3
	Mężczyzna	203	43,7
Wiek	18-25 lat	246	52,9
	26-35 lat	219	47,1
Miejsce zamieszkania	Miasto	176	37,8
	Wieś	289	62,2
Wykształcenie	Podstawowe/gimnazjalne	23	5,0
	Zawodowe	19	4,1
	Średnie/ponadgimnazjalne	314	67,5
	Wyższe	109	23,4
Status społeczno-zawodowy	Student	191	41,1
	Osoba bezrobotna	117	25,2
	Pracujący (umowa o pracę, cywilno-prawna)	108	23,2
	Samodzielna działalność gospodarcza, samozatrudnienie	12	2,6
	Właściciel gospodarstwa rolnego lub osoba pracująca w gospodarstwie rodzinnym	37	7,9
Ogólna liczebność respondentów		465	100,0

Źródło: badania własne.

Analizując dane z tabeli 1, można zauważyć, że:

- wśród ankietowanych przeważają kobiety (ponad 56% respondentów) oraz mieszkańcy wsi, których udział stanowi blisko 2/3 ogólnej liczebności próby badawczej;
- nieco liczniejsza jest grupa respondentów w wieku 18-25 lat, kiedy to wielu młodych ludzi jeszcze studiuje i dopiero planuje swoją przyszłość, niż

osób w wieku 26-35 lat, które często zakończyły już naukę i ustabilizowały swoją pozycję zawodową;

- spośród respondentów najwięcej osób (ponad 2/3 ankietowanych) posiada wykształcenie średnie/ponadgimnazjalne, co wynika z dużego udziału w próbie badawczej studentów (ponad 40%), ale znacząca jest również liczba osób z wyższym wykształceniem – prawie ¼ ankietowanych;
- duży jest udział respondentów bezrobotnych – ponad ¼ ankietowanych, osoby posiadające zatrudnienie to również blisko ¼ respondentów, a właściciele gospodarstw rolnych lub osoby współuczestniczące w prowadzeniu gospodarstw rodzinnych stanowią około 8% próby badawczej.

Bardziej szczegółową charakterystykę respondentów, w odniesieniu do ich statusu społeczno-zawodowego, przedstawiono w tabelach 2, 3, 4 i 5.

Tabela 2. Respondenci według wieku i statusu społeczno-zawodowego

Status społeczno-zawodowy respondentów	Wiek respondentów			
	18-25 lat		26-35 lat	
	Liczba osób	Udział %	Liczba osób	Udział %
Studenci	144	58,5	47	21,4
Osoby bezrobotne	55	22,3	62	28,3
Pracujący (umowa o pracę, umowa cywilno-prawna)	36	14,6	72	32,9
Prowadzący samodzielną działalność gospodarczą, samozatrudnieni	2	0,9	10	4,6
Właściciele gospodarstw rolnych lub osoby pracujące w gospodarstwie rodzinnym	9	3,7	28	12,8
Razem	246	100,0	219	100,0

Źródło: badania własne.

Ponad połowa respondentów w wieku 18-25 lat to studenci, ponad 1/5 to bezrobotni, blisko 15% tych respondentów stanowiły osoby pracujące zarobkowo, natomiast niewielki był udział osób prowadzących gospodarstwa rolne lub samodzielną działalność gospodarczą. Z kolei w grupie respondentów w wieku 26-35 lat największy (prawie 1/3) był udział osób zatrudnionych na podstawie umowy o pracę lub umowy cywilnoprawnej, niewiele mniej liczni byli respondenci bezrobotni, studenci stanowili około 1/5 tej grupy ankietowanych, a prawie 13% z nich to właściciele gospodarstw rolnych lub członkowie ich rodzin pracujący w gospodarstwie (tabela 2).

Tabela 3. Respondenci według płci i statusu społeczno-zawodowego

Status społeczno-zawodowy respondentów	Płeć respondentów			
	Kobieta		Mężczyzna	
	Liczba osób	Udział %	Liczba osób	Udział %
Studenci	113	43,1	78	38,4
Osoby bezrobotne	72	27,5	45	22,2
Pracujący (umowa o pracę, umowa cywilno-prawna)	62	23,7	46	22,7
Prowadzący samodzielną działalność gospodarczą, samozatrudnieni	2	0,8	10	4,9
Właściciele gospodarstw rolnych lub osoby pracujące w gospodarstwie rodzinnym	13	4,9	24	11,8
Razem	262	100,0	203	100,0

Źródło: badania własne.

Wśród respondentów, zarówno kobiet, jak i mężczyzn, największy był udział studentów – ponad 40% ankietowanych kobiet i blisko 40% mężczyzn. Odsetek respondentów obydwu płci, którzy pracują zarobkowo, to około 23%, natomiast w grupie ankietowanych kobiet stosunkowo więcej jest osób bezrobotnych niż w grupie mężczyzn – różnica to około 5% (tabela 3).

Tabela 4. Respondenci według miejsca zamieszkania i statusu społeczno-zawodowego

Status społeczno-zawodowy respondentów	Miejsce zamieszkania respondentów			
	Miasto		Wieś	
	Liczba osób	Udział %	Liczba osób	Udział %
Studenci	67	38,1	124	42,9
Osoby bezrobotne	42	23,9	75	26,0
Pracujący (umowa o pracę, umowa cywilno-prawna)	59	33,5	49	16,9
Prowadzący samodzielną działalność gospodarczą, samozatrudnieni	8	4,5	4	1,4
Właściciele gospodarstw rolnych lub osoby pracujące w gospodarstwie rodzinnym	-	-	37	12,8
Razem	176	100,0	289	100,0

Źródło: badania własne.

Prawie 43% respondentów mieszkających na wsi to studenci, podczas gdy wśród ankietowanych mieszkańców miast stanowili oni niewiele ponad 38%. Zauważalne są znaczące różnice udziału osób pracujących zarobkowo – znacznie mniejszy jest odsetek takich respondentów mieszkających na wsi (niepełne 17%) niż w mieście (prawie 34%), przy czym blisko 13% ankietowanych mieszkańców wsi pracuje w gospodarstwie rolnym (tabela 4).

Tabela 5. Struktura respondentów według wykształcenia i statusu społeczno-zawodowego

Status społeczno-zawodowy respondentów	Wykształcenie respondentów			
	Podstawowe/ gimnazjalne	Zawodowe	Średnie/ ponadgimnazjalne	Wyższe
	Udział % w grupie respondentów			
Studenci	-	-	60,9	-
Osoby bezrobotne	56,5	-	20,7	35,8
Pracujący (umowa o pracę, umowa cywilno-prawna)	-	68,4	10,5	56,9
Prowadzący samodzielną działalność gospodarczą, samozatrudnieni	-	10,5	2,2	2,8
Właściciele gospodarstw rolnych lub osoby pracujące w gospodarstwie rodzinnym	43,5	21,1	5,7	4,5
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: badania własne.

Analiza danych z tabeli 5 pozwala na stwierdzenie istotnych różnic statusu społeczno-zawodowego w grupach respondentów wyodrębnionych ze względu na poziom wykształcenia. Ponad połowa respondentów z wykształceniem podstawowym to osoby bezrobotne, natomiast wśród ankietowanych posiadających wykształcenie zawodowe takich osób nie było, 2/3 z nich pracuje zarobkowo, a 1/3 prowadzi samodzielną działalność gospodarczą lub gospodarstwo rolne. W grupie respondentów z wykształceniem średnim/ponadgimnazjalnym dominowali studenci (ponad 60%), 1/5 to osoby bezrobotne, a 1/10 posiada pracę. Spośród ankietowanych, którzy uzyskali wykształcenie wyższe, ponad 1/3 stanowią osoby bezrobotne, ale równocześnie blisko 60% z nich pracuje na podstawie umowy o pracę lub umowy cywilnoprawnej.

Analiza wyników badania

Analizując problem badawczy, uznano za uzasadnione zdiagnozowanie postaw przedsiębiorczych młodych mieszkańców województwa podkarpackiego i na tym tle identyfikację ich rzeczywistych oraz potencjalnych zachowań w zakresie szeroko rozumianej wiejskiej gospodarki turystycznej. Dla potrzeb niniejszego badania przyjęto trzy typy postaw – aktywność, rozumianą jako prowadzenie działalności gospodarczej lub gospodarstwa rolnego, planowanie takiej aktywności oraz deklarowaną postawę pasywną. Identyfikacji tychże postaw dokonano z wyodrębnieniem miejskiej i wiejskiej przestrzeni działań przedsiębiorczych oraz obszaru turystyki wiejskiej (tabela 6).

Tabela 6. Postawy przedsiębiorcze respondentów

Deklarowane postawy respondentów	Obszar działań przedsiębiorczych	Zakres działań przedsiębiorczych			
		Ogólny		W tym turystyka	
		Liczba wskazań	Udział %	Liczba wskazań	Udział %
Aktywność w działaniach przedsiębiorczych	Miasta	8	1,7	-	-
	Obszary wiejskie	41	8,8	9	1,9
	Razem	49	10,5	9	1,9
Planowanie podjęcia działań przedsiębiorczych w przyszłości	Miasta	12	2,6	-	-
	Obszary wiejskie	24	5,2	16	3,5
	Razem	36	7,8	16	3,5
Brak zainteresowania działaniami przedsiębiorczymi	Miasta	445	95,7	465	100,0
	Obszary wiejskie	400	86,0	440	94,6
	Bez względu na obszar	380	81,7	440	94,6
Ogólna liczebność respondentów		465	100,0	465	100,0

Źródło: badania własne.

Wyniki badania wskazują na dominację pasywnych postaw respondentów w odniesieniu do przedsięwzięć przedsiębiorczych, tak na terenie miast, jak i wsi, przy czym brak zainteresowania działaniami w obszarze gospodarki turystycznej jest jeszcze wyraźniejszy. Aktywne postawy przedsiębiorcze prezentują przede wszystkim właściciele gospodarstw rolnych, zgłaszający równocześnie ofertę agroturystyczną oraz osoby wynajmujące pokoje gościnne. Dotyczy to również osób

planujących podejmowanie działań przedsiębiorczych w przyszłości – większość z nich zainteresowana jest handlem i usługami (w tym rolniczymi), natomiast przyszłą aktywność w zakresie gospodarki turystycznej deklarują przede wszystkim osoby zamierzające kontynuować agroturystyczną działalność gospodarstw rodzinnych lub ofertę pokoi gościnnych, rozwijając przy tym zakres świadczonych usług (szkółka jeździecka, stawy wędkarskie, wypożyczalnia sprzętu, kuchnia regionalna).

Identyfikację postaw wobec wiejskiej przedsiębiorczości turystycznej, uwzględniającą wyodrębnione cechy respondentów zawarto w tabelach 7, 8, 9 i 10.

Tabela 7. Postawy respondentów wobec wiejskiej przedsiębiorczości turystycznej według płci

Deklarowane postawy respondentów	Płeć respondentów			
	Kobieta		Mężczyzna	
	Liczba wskazań	Udział %	Liczba wskazań	Udział %
Aktywność w działaniach przedsiębiorczych	2	0,7	7	3,4
Planowanie podjęcia działań przedsiębiorczych w przyszłości	12	4,6	4	2,0
Brak zainteresowania działaniami przedsiębiorczymi	248	94,7	192	94,6
Razem	262	100,0	203	100,0

Źródło: badania własne.

Na podstawie danych z tabeli 7 można stwierdzić, że płeć praktycznie nie różnicuje przedsiębiorczych postaw respondentów – prawie 95% ankietowanych kobiet i mężczyzn nie zamierza angażować się w przedsięwzięcia z zakresu wiejskiej gospodarki turystycznej, przy czym nieco większy (o 2,6%) jest odsetek kobiet planujących takie działania w przyszłości.

Obydwie grupy wiekowe ankietowych (tabela 8) charakteryzuje bardzo wysoki i niemal identyczny (prawie 95%) odsetek osób niezainteresowanych wiejską przedsiębiorczością turystyczną, natomiast udział planujących taką aktywność w grupie młodszych respondentów jest dwukrotnie wyższy niż wśród osób w wieku 26-35 lat.

Tabela 8. Postawy respondentów wobec wiejskiej przedsiębiorczości turystycznej według wieku

Deklarowane postawy respondentów	Wiek respondentów			
	18-25 lat		26-35 lat	
	Liczba wskazań	Udział %	Liczba wskazań	Udział %
Aktywność w działaniach przedsiębiorczych	2	0,8	7	3,2
Planowanie podjęcia działań przedsiębiorczych w przyszłości	11	4,5	5	2,3
Brak zainteresowania działaniami przedsiębiorczymi	233	94,7	207	94,5
Razem	246	100,0	219	100,0

Źródło: badania własne.

Tabela 9. Postawy respondentów wobec wiejskiej przedsiębiorczości turystycznej według wykształcenia

Deklarowane postawy respondentów	Wykształcenie respondentów			
	Podstawowe/ gimnazjalne	Zawodowe	Średnie/ ponadgimnazjalne	Wyższe
	udział % wskazań			
Aktywność w działaniach przedsiębiorczych	-	-	2,2	1,8
Planowanie podjęcia działań przedsiębiorczych w przyszłości	-	-	4,2	2,8
Brak zainteresowania działaniami przedsiębiorczymi	100,0	100,0	93,6	95,4
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: badania własne.

Aktualną lub planowaną aktywność w zakresie wiejskiej gospodarki turystycznej deklaruje niewielka liczba respondentów z wyższym lub średnim/ponadgimnazjalnym wykształceniem, a zupełny brak zainteresowania uczestniczeniem w tego typu przedsięwzięciach wykazują uczestnicy badania posiadający wykształcenie podstawowe lub zawodowe (tabela 9).

Tabela 10. Postawy respondentów wobec wiejskiej przedsiębiorczości turystycznej według statusu społeczno-zawodowego

Deklarowane postawy respondentów	Status społeczno-zawodowy respondentów				
	Student	Osoba bezrobotna	Pracujący (umowa o pracę, umowa cywilno-prawna)	Osoba prowadząca działalność gospodarczą	Właściciel gospodarstwa rolnego lub osoba pracująca w gospodarstwie rodzinnym
	Udział % wskazań				
Aktywność w działaniach przedsiębiorczych	-	-	-	-	24,3
Planowanie podjęcia działań przedsiębiorczych w przyszłości	2,1	0,9	-	-	29,7
Brak zainteresowania działaniami przedsiębiorczymi	97,9	99,1	100,0	100,0	46,0
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: badania własne.

Status społeczno-zawodowy okazał się być tą cechą, która najsilniej różnicowała postawy respondentów wobec wiejskiej przedsiębiorczości turystycznej. Najbardziej przedsiębiorczy są właściciele gospodarstw rolnych oraz osoby pracujące w gospodarstwach rodzinnych – blisko $\frac{1}{4}$ z nich już jest zaangażowana w różne formy wiejskiej gospodarki turystycznej (głównie agroturystyka, usługi noclegowe), a około 30% planuje taki rodzaj aktywności. Podobne plany deklaruje niewielki odsetek studentów (nieco ponad 2%) i jeszcze mniejszy osób bezrobotnych (niespełna 1%), natomiast respondenci pracujący zarobkowo lub prowadzący pozaturystyczną działalność gospodarczą nie mają zamiaru angażować się w usługi turystyczne (tabela 10).

W analizowanej próbie badawczej znalazło się 19 absolwentów oraz 62 studentów kierunku *turystyka i rekreacja*, co stanowi odpowiednio 4,1% i 13,3% ogółu respondentów, a deklarowane przez nich postawy wobec wiejskiej przedsiębiorczości turystycznej przedstawiono w tabeli 11.

Tabela 11. Postawy przedsiębiorcze absolwentów i studentów kierunku *turystyka i rekreacja* w zakresie turystyki

Deklarowane postawy respondentów	Obszar działania	Respondenci			
		Absolwenci		Studenci	
		Liczba wskazań	Udział %	Liczba wskazań	Udział %
Aktywność w działaniach przedsiębiorczych	Miasta	-	-	-	-
	Obszary wiejskie	1	5,3	-	-
Planowanie podjęcia działań przedsiębiorczych w przyszłości	Miasta	-	-	-	-
	Obszary wiejskie	2	10,5	5	8,1
Brak zainteresowania działaniami przedsiębiorczymi	Miasta	19	100,0	62	100,0
	Obszary wiejskie	16	84,2	57	91,9
Ogółem		19	100,0	62	100,0

Źródło: badania własne.

Zarówno absolwenci, jak i studenci kierunku *turystyka i rekreacja* wykazują ponadprzeciętne wśród respondentów zainteresowanie większą przedsiębiorczością turystyczną, tym niemniej prawie 85% ankietowanych absolwentów i ponad 90% studentów nie planuje zaangażowania się w tego rodzaju przedsięwzięcia (tabela 11).

Analiza wyników badania prowadzi do wniosku, że tylko nieliczni młodzi mieszkańcy województwa podkarpackiego deklarują aktywne postawy przedsiębiorcze, przy czym większość z nich chciałaby się zaangażować w pozaturystyczną działalność usługową lub handlową, natomiast zainteresowanie większą gospodarką turystyczną jest bardzo słabe i ogranicza się do oferty usług agroturystycznych oraz noclegowych. Ponadto, zdecydowana większość ankietowanych preferuje zatrudnienie na podstawie umowy o pracę (a nawet pracę w szarej strefie) lub emigrację zarobkową do bogatszych krajów członkowskich Unii Europejskiej (wnioski z analizy odpowiedzi na pytania otwarte kwestionariusza). Wskazane przez respondentów czynniki zniechęcające do zachowań przedsiębiorczych, będące barierami rozwoju wiejskiej przedsiębiorczości turystycznej, zaprezentowano w tabeli 12 (respondenci wskazywali 3 najistotniejsze).

Tabela 12. Bariery rozwoju wiejskiej przedsiębiorczości turystycznej w opinii respondentów

Wyszczególnienie	Liczba wskazań	Udział %
Sezonowość dochodów oraz ich niezadowalająca wysokość	398	85,6
Brak predyspozycji mieszkańców do tego rodzaju działalności	271	58,3
Ograniczona atrakcyjność turystyczna i popularność obszaru recepcji	185	39,8
Brak odpowiedniej wiedzy i umiejętności	138	29,7
Obawa przed niepowodzeniem przedsięwzięcia, niechęć do ryzyka	103	22,2
Brak własnego kapitału na rozpoczęcie działalności	88	18,9
Brak wsparcia ze strony władz i urzędników samorządowych	88	18,9
Brak tradycji i doświadczenia w świadczeniu usług turystycznych	69	14,8
Trudności w uzyskaniu kredytów i pożyczek na rozpoczęcie i prowadzenie działalności	48	10,3
Inne	7	1,5

Źródło: badania własne.

Dominującą we wskazaniach respondentów destymulantą rozwoju wiejskiej przedsiębiorczości turystycznej okazała się sezonowość oraz niezadowalająca wysokość dochodów z działalności (ponad 85% wskazań), a ponad połowa ankietowanych za taką barierę uważa brak predyspozycji mieszkańców podkarpackiej wsi do zaangażowania się w obsługę turystów. Za istotne bariery zachowań przedsiębiorczych respondenci uznali ograniczoną atrakcyjność turystyczną i popularność podkarpackich obszarów wiejskich (prawie 40% wskazań) oraz brak wiedzy i umiejętności niezbędnych do prowadzenie przez mieszkańców działalności gospodarczej (blisko 30% wskazań). Zdaniem około 1/5 ankietowanych, wiejską przedsiębiorczość turystyczną ograniczają: obawa przed ryzykiem, brak własnego kapitału oraz brak instytucjonalnego i finansowego wsparcia ze strony władz i administracji gminnej. Odpowiadając na pytania o czynniki zniechęcające do podjęcia turystycznej działalności gospodarczej, respondenci wskazali również brak tradycji i doświadczenia w świadczeniu usług turystycznych oraz trudności w pozyskaniu kredytów i pożyczek (odpowiednio około 15% i 10%).

Podsumowanie

Podsumowując opartą na wynikach badań ankietowych analizę postaw młodych mieszkańców Podkarpacia wobec wiejskiej przedsiębiorczości turystycznej, należy wyraźnie zaznaczyć, że metoda doboru próby badawczej nie zapewniała w pełni reprezentatywnego charakteru badanej zbiorowości, a wnioski wynikające z tej analizy mają charakter wstępny i mogą stanowić punkt wyjścia do dalszych badań tego problemu. Tym niemniej, znaczny stopień zróżnicowania respondentów pod względem cech uznanych za istotne z punktu widzenia problemu badawczego, pozwala na sformułowanie pewnych uogólnień, a mianowicie:

- Dominują pasywne postawy młodych osób w zakresie jakichkolwiek, również planowanych na przyszłość, działań przedsiębiorczych, a w odniesieniu do wiejskiej przedsiębiorczości turystycznej jest to jeszcze bardziej widoczne. Co ważne, postawy takie są typowe również wśród osób bezrobotnych oraz mieszkańców bardziej atrakcyjnych obszarów recepcji (Bieszczady, Roztocze, Pogórze Przemysko-Dynowskie), czyli osób, które teoretycznie powinny być w większym stopniu zainteresowane angażowaniem się w wiejską gospodarkę turystyczną.
- Takie cechy młodych ludzi, jak płeć, miejsce zamieszkania, poziom wykształcenia czy status społeczno-zawodowy, praktycznie nie różnicują ich postaw przedsiębiorczych – wyjątek stanowią osoby prowadzące gospodarstwo rolne, które często łączą przedsiębiorczość pozaturystyczną z oferowaniem usług turystycznych.
- Młodzi mieszkańcy Podkarpacia zainteresowani są przede wszystkim znalezieniem pracy, jeśli nie w kraju, to za granicą, a nieliczni z nich, deklarujący przyszłą aktywność w zakresie wiejskiej przedsiębiorczości turystycznej, ograniczają się najczęściej w swoich planach do sezonowego oferowania usług agroturystycznych lub tylko noclegowych i są to głównie osoby, których rodziny taką działalność (uboczną) już prowadzą.
- Wskazując bariery zaangażowania podkarpackiej wsi w rozwój przedsiębiorczości turystycznej, uczestnicy badania skoncentrowali się na niewielkiej zyskowności wiejskiej gospodarki turystycznej oraz na związanym z nią ryzyku, na braku odpowiednich predyspozycji, wiedzy i umiejętności mieszkańców przy równoczesnym braku tradycji takiej działalności, jak również na postrzeganej ograniczonej popularności i atrakcyjności turystycznej wiejskich obszarów Podkarpacia. Wśród wymienianych barier znalazły się również problemy finansowe – brak kapitału i utrudnione kredytowanie działalności, a także brak odpowiedniego wsparcia ze strony władz i administracji samorządowej.

Należałoby więc zauważyć, iż niezależnie od subiektywnych przyczyn omawianej sytuacji, na postawy młodych ludzi wpływa specyfika Podkarpacia jako obszaru recepcji turystycznej. Obszary wiejskie województwa podkarpackiego (z wyjątkiem Bieszczad) postrzegane są jako niezbyt atrakcyjne turystycznie i mało popularne wśród mieszkańców innych regionów. Podkarpackiej wsi brakuje wieloletniej tradycji przyjmowania turystów, takiej, jaką posiada choćby wieś małopolska, szczególnie miejscowości podgórskie. Rozwojowi wiejskiej turystyki weekendowej nie sprzyja brak dużych przemysłowych aglomeracji, których mieszkańcy łakną kontaktu z naturą. Ponadto, znaczna liczba mieszkańców podkarpackich miast to osoby, które opuściły wieś, lub potomkowie takich osób – nie są one zainteresowane zakupem lokalnych produktów turystyki wiejskiej, tym bardziej, że często są właścicielami wiejskich domków letniskowych lub odznaczają rodziny mieszkające na wsi.

Reasumując, należałoby stwierdzić, że potencjał turystyczny i kapitał ludzki Podkarpacia mogą stać się podstawą rozwoju wiejskiej przedsiębiorczości turystycznej, ale wymaga to m.in. zmiany postaw młodych mieszkańców tego regionu. Będzie to proces długotrwały, a jego powodzenie uzależnione jest od wielu czynników o charakterze socjologicznym, ekonomicznym, demograficznym, politycznym i prawnym.

BIBLIOGRAFIA

- Kaczmarczyk S. (2011) *Badania marketingowe – podstawy metodyczne*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Kopacz-Wyrwał I. (2015) *Funkcja turystyczna a poziom przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*, [w:] W. Kamińska (red.) *Innowacyjność w turystyce wiejskiej a nowe możliwości zatrudnienia na obszarach wiejskich*, PAN, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa.
- Kowal J. (1998) *Metody statystyczne w badaniach sondażowych rynku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Stone M.A., Desmond J. (2007) *Fundamentals of marketing*, Routledge, London & New York.

NETOGRAFIA

- Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich, PROW 2014–2020*, [on-line], www.ksow.pl, [dostęp: 12.08.2016].

Karol Gutsze

Starostwo Powiatowe w Tucholi

Gospodarka turystyczna na obszarach chronionych na przykładzie Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie

Zarys treści: Artykuł prezentuje wybrane aspekty turystyki w Borach Tucholskich, koncentrując się na problematyce aktywizacji lokalnej społeczności w obszarze tworzenia nowych produktów turystycznych, finansowego wsparcia rozwoju turystyki oraz zarządzania turystyką.

Słowa kluczowe: gospodarka turystyczna, turystyka na obszarach chronionych.

Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie

Bory Tucholskie to cenny przyrodniczo obszar chroniony w ramach programu NATURA 2000, obejmujący Park Narodowy, liczne rezerваты przyrody, parki krajobrazowe i wszystkie inne formy ochrony przyrody. W 2010 r. UNESCO w ramach programu „Człowiek i Biosfera” (Polski Komitet ds. UNESCO 2016) utworzyło na tym terenie największy w Polsce rezerwat biosfery. Niestety, ochrona dziedzictwa kulturowego, szczególnie przyrody, stanowi jedną z barier rozwojowych tego obszaru, utrudniając pozyskanie inwestorów tworzących miejsca pracy czy też rozbudowę sieci drogowej ułatwiającej komunikację samochodową, a duża odległość od wielkich miast utrudnia dojazd komunikacją publiczną. Powoduje to niewystarczającą ilość „dobrych” miejsc pracy, skutkując odpływem młodzieży oraz pozostałych bardziej mobilnych osób do innych ośrodków i dalszą marginalizację obszaru.

Turystyka w Borach

Jednocześnie jest to obszar, na którym turystyka tradycyjnie odgrywa ważną rolę jako dodatkowe źródło dochodu dla mieszkańców. Stanowi on skarbnicę zasobów lokalnych w postaci nieskażonej przyrody, mieszkańców kultywujących dawne tradycje i obyczaje, zachowanej architektury i kultury. Wytyczona i dobrze oznakowana jest sieć ponad 600 km szlaków turystycznych. Obszar ten liczy po-

nad 900 akwenów różnej wielkości (rzeki, strumyki, jeziora i śródlądne jeziora). Noclegi zapewnia sieć gospodarstw agroturystycznych (największe w Polsce stowarzyszenie gospodarstw agroturystycznych działa w Borach Tucholskich) oraz obiekty przystosowane dla innych grup odbiorców. Spływy rzeką Brdą (w tym rezerwatem przyrody Dolina Rzeki Brdy) należą do najbardziej markowych produktów turystycznych w tej dziedzinie, ośrodki wypoczynkowe i gospodarstwa agroturystyczne funkcjonują od wielu dziesiątków lat, w strategii województwa kujawsko-pomorskiego wskazano Borom Tucholskim funkcję turystyczną (Grabowska, Grzempa 2001).

Zestawienie chęci i konieczności ochrony przyrody z rozwojem funkcji turystycznej powoduje wiele konfliktów i trudności, skutkujących częściowo koniecznością wypracowywania oryginalnych, innowacyjnych rozwiązań lokalnych.

Zmiana paradygmatu w finansowaniu turystyki

Nowy okres programowania funduszy europejskich (2014–2020) przyniósł zasadniczą zmianę paradygmatu w stosunku do turystyki. Zaczęła być ona traktowana jako jedna z dziedzin gospodarki, podlegająca tym samym wymogom, co inne obszary – w przeciwieństwie do poprzedniego okresu, w którym zapewniono jej odrębne finansowanie. Wywołuje to często błędną konstatację, że obecnie nie ma możliwości finansowania branży turystycznej z funduszy unijnych. Nie ma wprawdzie środków na to, by tak po prostu zwiększać liczbę turystów, można jednak tworzyć nowe miejsca pracy – w tym w turystyce, zwiększać konkurencyjność – w tym firm działających w branży turystycznej, czy wprowadzać innowacyjne rozwiązania – w tym w zarządzaniu gospodarką turystyczną.

Inwestycje publiczne kluczem do rozwoju

Na obszarach chronionych, takich jak Bory Tucholskie, dofinansowanie inwestycji z branży turystycznej ze środków publicznych jest szczególnie ważne, gdyż do pokonania są bariery rozwojowe. Po pierwsze, obszary chronione, w tym obszar Borów Tucholskich, mają zazwyczaj stosunkowo słabo rozwiniętą sieć połączeń komunikacyjnych, co stwarza problemy z dotarciem do nich. Po drugie, inwestycje turystyczne o znaczącym wpływie na środowisko, do których zaliczają się np. duże kompleksy hotelowe, mają znacznie utrudnioną realizację (ze względu na konieczność dodatkowych uzgodnień środowiskowych, dodatkowych analiz i kosztownych rozwiązań), co zmniejsza zainteresowanie inwestorów. Po trzecie, inwestorzy lokujący swoje przedsiębiorstwa w obszarach chronionych mają często trudności z pozyskaniem wykwalifikowanego personelu.

Wsparcie gospodarki turystycznej w Borach Tucholskich

Powyższe bariery skutkują niewielką liczbą inwestorów zewnętrznych, którzy dysponują kapitałem i chęciami zainwestowania większych środków finansowych w rozwój branży turystycznej w Borach Tucholskich. Niewiele jest strategicznych inwestycji w branży turystycznej, nastawionych na długoterminowy zwrot zainwestowanego kapitału. Podstawą rozwoju gospodarki turystycznej są inwestycje publiczne w ogólnodostępną infrastrukturę turystyczną, takie jak projekt „Bory Tucholskie w labiryntach natury – wzmocnienie pozycji regionu Borów Tucholskich na turystycznej mapie Polski poprzez rozwój infrastruktury turystycznej” zrealizowany przez samorządy w celu zagospodarowania jezior i plaż w wielu niewielkich miejscowościach czy miejsc biwakowych nad Brdą. Innym przykładem inwestycji publicznej, sprzyjającej kanalizacji ruchu turystycznego oraz zapewnieniu warunków do przyjaznej przyrodzie turystyki, był projekt „Borowiackie Szlaki – kompleksowa redukcja presji turystycznej w Rezerwacie Biosfery Bory Tucholskie, dzięki któremu powstały śródleśne miejsca postojowe czy oznakowanie około 560 km szlaków turystycznych. Są to jednak inwestycje „bazowe” – służące rozwojowi gospodarki turystycznej przez podmioty prywatne. Podmioty prywatne w tym przypadku to zazwyczaj nie wielcy przedsiębiorcy, lecz rolnicy czy lokalni przedsiębiorcy dysponujący niewielkim kapitałem.

Podjęcie LEADER sposobem na zarządzanie turystyką

Niezwykle przydatne w Borach Tucholskich okazało się podejście LEADER (Komisja Europejska, Podejście LEADER 2016), zakładające tworzenie trójsektorowego partnerstwa na rzecz rozwoju lokalnego. Akronim LEADER oznacza „Powiązania pomiędzy podmiotami na rzecz rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich”. Celem tej inicjatywy jest spożytkowanie energii i zasobów tych osób i instytucji, które mogłyby przyczynić się do rozwoju obszarów wiejskich poprzez utworzenie partnerstwa pomiędzy sektorami publicznym, prywatnym i cywilnym na poziomie lokalnym.

Sieci niewielkich podmiotów

Dzięki zastosowanemu podejściu istniejące zasoby mogą być najbardziej efektywnie wykorzystane do rozwoju zrównoważonej turystyki, prowadzonej przez sieci niewielkich lokalnych podmiotów, opartej na możliwości autentycznego przeżycia, w kontakcie z przyrodą i lokalnymi uwarunkowaniami. Zostały one

zidentyfikowane dzięki podejściu terytorialnemu zawartemu m.in. w Lokalnej Strategii Rozwoju „Borowiacka grapa” przygotowanej przez LGD Bory Tucholskie w ramach programu LEADER. Strategia ta opracowywana i wdrażana była partycypacyjnie, z udziałem wszystkich zainteresowanych podmiotów.

Aktywizacja mieszkańców

Innowacyjnym podejściem, wykraczającym poza standardowe działania, było przygotowanie projektu sieciującego organizacje pozarządowe, pozwalającego aktywnym mieszkańcom na nawiązanie kontaktów i podjęcie wspólnych działań na rzecz lokalnej społeczności. Dzięki temu powstały nieformalne, lokalne sieci współpracy i wymiany doświadczeń, co z kolei w połączeniu ze środkami LEADER pozwoliło na szereg niewielkich inwestycji w rozwój turystyki, dokonywanych przez lokalnych rolników, małych i średnich przedsiębiorców. Jednocześnie samorządy inwestowały w rozwój publicznej infrastruktury turystycznej (kąpieliska, stacje wodne, drogi, ścieżki rowerowe, oznakowanie szlaków turystycznych itp.).

Zarządzanie partnerstwem

Centrum koordynacji działań samorządów (infrastruktura), przedsiębiorców (noclegi, gastronomia, atrakcje turystyczne) i organizacji społecznych (atrakcje turystyczne, zachowanie dziedzictwa, kultywowanie tradycji) osadzone było w Lokalnej Grupie Działania Bory Tucholskie – szerokim, trójsektorowym partnerstwie zrzeszającym wszystkie te podmioty. LGD miało też wystarczający potencjał, by korzystać ze wsparcia fachowych doradców, angażować instytucje naukowe, prowadzić badania – nie tracąc przy tym z oczu autentycznych potrzeb mieszkańców.

Sieć wiosek tematycznych

Lokalną innowacją stało się utworzenie sieci wiosek tematycznych jako sposobu na rozwój lokalny oparty na istniejących zasobach i wykorzystujący potencjał ludzki. Pomysł ten wzorowany był na rozwiązaniach sprawdzonych m.in. na obszarach wiejskich w Austrii w ramach podejścia LEADER. Wzbogacony on został o działania (prowadzone w partnerstwie z lokalnymi samorządami) zmierzające do powołania klastra przedsiębiorstw Ekonomii Społecznej. Zainicjowane w ramach podejścia LEADER wioski tematyczne stały się jednym ze sztandarowych wyróżników zrównoważonej turystyki w Borach Tucholskich.

Zarządzanie turystyką

Kolejnym innowacyjnym, a zarazem wynikającym naturalnie z rozwoju sytuacji aspektem było wejście przez LDG Bory Tucholskie w rolę instytucji koordynującej działania turystyczne na terenie powiatu tucholskiego. W polskim systemie zarządzania turystyką, określonym w ustawie o POT, podstawą jest Lokalna Organizacja Turystyczna, jednak w słabo rozwiniętych gospodarczo i turystycznie regionach powołanie i skuteczne poprowadzenie takiej organizacji związane jest z wieloma trudnościami. W Borach Tucholskich taka organizacja wprawdzie powstała, jednak w praktyce nie działa. Dlatego też LDG Bory Tucholskie przejęło tę funkcję, wykorzystując swój potencjał, swoją markę oraz fakt, że aktywne trójsektorowe partnerstwo w zakresie rozwoju lokalnego jest niezbędnym warunkiem pokonywania barier na terenach, na których bez zewnętrznego wsparcia rozwój taki nie jest oczywisty.

Trzy kroki do sukcesu

Zastosowane w Borach Tucholskich podejście do gospodarki turystycznej jest wprawdzie specyficzne, gdyż wynika z konkretnych uwarunkowań tego obszaru, niemniej jednak podstawowa zasada jest uniwersalna i może być zastosowana w każdym innym regionie. Składa się ono z trzech niezbędnych kroków:

1. Aktywizacja społeczeństwa lokalnego. Należy zadbać o to, by najaktywniejsi mieszkańcy mogli poznać się – nie tylko na spotkaniach i konferencjach, ale w rzeczywistych działaniach, najlepiej zainicjowanych oddolnie. Etap ten pozwala na budowanie zaufania i silnych więzi lokalnych, a także na dobrym poznaniu zasobów lokalnych przez członków społeczności.
2. Ekonomizacja działań. Organizacja imprez może integrować lokalną społeczność, ważne jednak, by wytworzone produkty dostępne były także odpłatnie, dla turystów, stając się częścią lokalnej gospodarki turystycznej. Ważnym elementem prorozwojowym mogą być przy tym podmioty Ekonomii Społecznej – działające na wolnym rynku podmioty zapewniające pracę osobom wykluczonym bądź zagrożonym wykluczeniem, dla których powstawania oraz funkcjonowania przewidziane jest daleko idące wsparcie publiczne.
3. Zarządzanie siecią. Należy zidentyfikować i wyodrębnić podmiot, który może stać się lokalnym liderem, koordynującym szerokie partnerstwo trójsektorowe, nadając mu operacyjne kształty i dbającym o prawidłowe funkcjonowanie. W przypadku Borów Tucholskich do funkcji lidera w branży turystycznej pretenduje Lokalna Grupa Działania Bory Tucholskie.

Podsumowanie

Prowadzenie gospodarki turystycznej na słabo rozwiniętych obszarach chronionych obarczone jest dużym ryzykiem i wieloma i trudnościami, które jednak mogą być pokonane dzięki budowaniu lokalnych sieci pomagających zaktywizować lokalne zasoby osobowe, wesprzeć proces ekonomizacji poszczególnych elementów o potencjale turystycznym, a następnie skutecznie koordynować działania sektora prywatnego, publicznego i społecznego, prowadzone na rzecz rozwoju gospodarki turystycznej na danym terenie. W ten sposób początkowa słabość może zostać przekształcona w wyróżnik stanowiący przewagę konkurencyjną, dodatkowo akcentujący wyjątkowość obszaru chronionego – jak w Borach Tucholskich.

BIBLIOGRAFIA

Grabowska B., Grzempa M. (2001) *Park Narodowy „Bory Tucholskie” i okolice. Przewodnik turystyczny*, Park Narodowy „Bory Tucholskie”, Charzykowy.

NETOGRAFIA

Polski Komitet ds. UNESCO, [on-line], <http://www.unesco.pl/nauka/czlowiek-i-biosfera-mab/>, [dostęp 5.09.2016].

Komisja Europejska, Podejście LEADER, [on-line], http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/leader/leader/leader-tool-kit/the-leader-approach/pl/the-leader-approach_pl.html, [dostęp 5.09.2016].

Anna Mazurek-Kusiak

Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie

Wioska Rumianku w Hołownie jako przykład przedsiębiorczych działań na wsi

Zarys treści: Celem artykułu jest ocena i przedstawienie funkcjonowania Wioski Rumianku w Hołownie, ocena jakości usług świadczonych przez mieszkańców tej wioski oraz wskazanie, jakie umiejętności nabywają turyści podczas pobytu w wiosce tematycznej. Badania przeprowadzono metodą m.in. sondażu diagnostycznego oraz obserwacji. Wioska Rumianku w Hołownie jest dobrym przykładem rozwoju przedsiębiorczości na wsi, dzięki pasji i zaangażowaniu jej mieszkańców. Dzięki temu przedsięwzięciu turyści uczą się historii danego regionu, poznają tradycję i sposób życia dawnej ludności zamieszkującej dany teren, młodzież i dzieci mają szansę uczenia się i zdobywania wiedzy poprzez zabawę. Mocną stroną omawianej wioski jest możliwość dostosowania oferty do indywidualnych potrzeb turystów. Dzięki wiosce tematycznej powstają nowe miejsca pracy oraz generowane są dodatkowe dochody dla mieszkańców, młodzi ludzie chętniej zostają w miejscu swojego zamieszkania. Z roku na rok produkty są doskonalone, do oferty dodawane są nowe produkty turystyczne. Wioska Rumianku odnosi sukces przez wysoką jakość świadczonych usług.

Słowa kluczowe: Wioska Rumianku, wieś, Hołowno.

Wstęp

Przedsiębiorczość jest zjawiskiem wielowymiarowym, uwarunkowanym czynnikami społecznymi i ekonomicznymi. W sferze społecznej przedsiębiorczość zdominowana jest przez cechy indywidualne człowieka (inteligencję, talent, zdolność absorpcji wiedzy, skłonność do podejmowania ryzyka, żywiołowość) oraz cechy społeczeństwa (kulturę, tradycję, religię, wzorce społeczne). Według Chmielińskiego (2006), w sferze ekonomicznej przedsiębiorczość wyznaczona jest przez jakość zasobów ludzkich i kulturę organizacji (kreatywność, innowacyjność, orientacja na rynek). Zdaniem Ołtowskiej, Buksa i Chmielińskiego (2006): „przedsiębiorczość na obszarach wiejskich to skłonność mieszkańców do podejmowania nowych działań, ulepszania istniejących elementów środowiska oraz na twórczo aktywnej podstawie wobec otaczającej rzeczywistości”.

Po wejściu w struktury Unii Europejskiej Polska zyskała nowe instrumenty oddziaływania na rozwój przedsiębiorczości wiejskiej, które są współfinanso-

wane z budżetu Wspólnoty. Jednak programy wsparcia kierowane są głównie do miejscowości zlokalizowanych na terenach wiejskich, których mieszkańcy wykazują dużą aktywność, kreatywność i innowacyjność (Ołtowska, Buks, Chmieliński 2006). Podstawową polityką UE względem rolnictwa jest rozwój modelu wielofunkcyjnego i zrównoważonego obszarów wiejskich, która przyczynia się do różnicowania dochodów ludności wiejskiej, tworzenia nowych miejsc pracy oraz integracji społecznej (Sikorska-Wolak 2010). Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oznacza dążenie do zróżnicowania gospodarki wiejskiej, co przejawia się w odchodzeniu od monofunkcyjności, czyli produkcji surowców rolniczych, na rzecz podejmowania przez społeczność wiejską nowych działań gospodarczych pozarolniczych, ale będących w układzie komplementarnym w stosunku do rolnictwa. Należy pamiętać o ciągłym procesie uwalniania siły roboczej z gospodarstw rolniczych związanym procesem modernizacji i restrukturyzacji rolnictwa, a więc ludzie, tracąc podstawę bytu materialnego wynikającego z pracy na roli, powinni być zachęceni do pozostania na wsi poprzez stworzenie im nowych miejsc pracy lub możliwości samozatrudnienia (Sawicki 2007).

Jednym ze sposobów wprowadzenia do wsi przedsiębiorczości jest stworzenie wioski tematycznej, która rozwija szereg usług związanych głównie z turystyką, wiedzą i doznaniem, ale też sprzedają lokalnych produktów gastronomicznych, kulturowych, artystycznych i innych (Idziak 2008). Wioskę tematyczną można zdefiniować jako wieś z przewodnim motywem. Jest to innowacyjny sposób na zapewnienie alternatywnych dochodów mieszkańcom wsi. Wieś tematyczną należy budować na bazie istniejących zasobów historycznych, kulturowych i przyrodniczych, włączając w to tradycje, jakie istnieją na danej wsi. Ogniwem scalającym osoby indywidualne, gospodarstwa rolne i agroturystyczne, przedsiębiorstwa, instytucje społeczne powinna być organizacja pozarządowa, która wypracuje strategię działania wsi oraz będzie pełniła funkcję lidera (www.wioskitematyczne.pl).

Wioska tematyczna uwypukla i wzmacnia indywidualizm każdej wsi, ukazując jej odrębną tożsamość. Zaletą tworzenia wsi tematycznych jest fakt, że na początku nie wymaga dużych nakładów finansowych, lecz bardziej zaangażowania mieszkańców. Jest to nowy sposób zarabiania pieniędzy, oparty na kapitale ludzkim oraz ich wiedzy i doświadczeniu (Mazurek-Kusiał 2011). Wioski tematyczne z jednej strony rozwijają wielofunkcyjność wsi, a z drugiej wpływają na budowanie własnej tożsamości mieszkańców. Mieszkańcy zaczynają być dumni ze swojego miejsca zamieszkania. Ponadto ważnym aspektem działania wioski tematycznej jest także aktywizacja i integracja mieszkańców danej wsi (Idziak 2008).

Cel i metody badań

Celem artykułu jest ocena i przedstawienie funkcjonowania Wioski Rumianku w Hołownie, ocena jakości usług świadczonych przez mieszkańców tej wioski oraz wskazanie, jakie umiejętności nabywają turyści podczas pobytu w wiosce tematycznej.

Badania przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego przy wykorzystaniu techniki ankiety bezpośredniej. Do badań opracowano autorski kwestionariusz ankiety. Dobór próby był celowy – wybrano osoby młode do 30. roku życia, które przynajmniej 1 raz odwiedziły turystycznie omawianą wioskę. Poprawnie wypełnioną ankietę otrzymano od 113 młodych ludzi, w wieku 18-30 lat. Wśród respondentów 57,41% stanowiły kobiety, a 42,59% mężczyźni. Najwięcej respondentów pochodziło z miasta powyżej 50 tys. mieszkańców, stanowili oni bowiem 43,83% wszystkich osób, z którymi przeprowadzono wywiad, drugą dosyć liczną grupę stanowiły osoby pochodzące ze wsi – 35,19%, najmniej respondentów zadeklarowało, iż pochodzi z miasteczka do 50 tys. mieszkańców – 20,99%. Natomiast odnośnie sytuacji materialnej najwięcej, bo aż 48,77% badanych osób uważa swoją sytuację materialną za dobrą; 41,98% – za średnią; a 9,26% – za złą. Badania ankietowe przeprowadzono w okresie od kwietnia do czerwca 2015 r.

Badania uzupełniono metodą obserwacji i metodą monograficzną.

Charakterystyka obszaru badań

Hołowno jest to wieś położona w województwie lubelskim w gminie Podedwórze (Polesie Zachodnie). Jest to wieś mająca rolniczy charakter i specjalizująca się w uprawie rumianku. Najcenniejszym zasobem wsi jest czyste nieskażone środowisko naturalne, duże obszary łąk, torfowisk oraz lasów. Na terenie gminy zaprojektowano 85 km tras rowerowych pod wspólną nazwą „Na dwóch kółkach za bobrem i bocianem”, gdzie można zobaczyć rezerwat przyrodniczy „Warzewo”, siedliska bociana białego, żeremia borów, zabytki architektoniczne i historyczne powiatu parczewskiego. Zadbano tutaj także o wędkarzy, dla których znajdują się specjalne stanowiska na trzech dużych zbiornikach wodnych, a dla grzybiarzy i innych spacerowiczów las oferuje oprócz grzybów, jagody i maliny (Krugier 2007).

W latach 90. wieś przeżywała kryzys, młodzi ludzie nie chcieli tutaj mieszkać ze względu na brak perspektyw pracy i rozwoju. Wieś z impasu wyprowadziły dwie przedsiębiorcze kobiety: Pani Gabriela Bilikiewicz – mieszkanka wsi, która założyła Stowarzyszenie na rzecz Aktywizacji Mieszkańców Polesia Lubelskiego oraz Pani Grażyna Łańcucka – plastyczka, która odwiedziła Hołowno, stając się jego częścią. Obie Panie zaczęły ze sobą współpracować, zakładając w starej szko-

le Ośrodek Edukacji Regionalnej oraz przekształcając rolniczą wieś w Wioskę Rumianku (Świątkowska 2015).

Inicjatorem i koordynatorem produktu turystycznego jest Stowarzyszenie na rzecz Aktywizacji Mieszkańców Polesia, które wyszło z założenia, że stworzenie wioski tematycznej przyczyni się do wzrostu przedsiębiorczości mieszkańców opartej na nowych formach pracy i wiedzy nieformalnej oraz zbudowania oferty turystycznej opartej w dużej mierze na potencjale tkwiącym w ludziach.

Wyróżniającymi produktami turystycznymi w omawianej wiosce jest Centrum Odnowy Biologicznej – Wiejskie SPA, na które składają się:

- gabinet masażu i zabiegów fizykalnych;
- fińska sauna sucha, zapewniająca relaks oraz poprawiająca krążenie krwi i pozwalająca pozbyć się toksyn z organizmu;
- gabinet kosmetyczny oferujący zabiegi upiększające i pielęgnacyjne;
- chata solna;
- toaleta, przebieralnia i recepcja.

Zorganizowano tutaj pięć ścieżek edukacyjnych:

- uprawa i obróbka lnu „Soroczka” (turyści uczestniczą w ważniejszych etapach pracy nad wytworzeniem soroczki – od przygotowania pola pod zasiew lnu, pielenia, wrywania, młócenia i roszenia poprzez obróbkę włókna lnu, przędzenie nici, tkanie płótna aż po finalne haftowanie pereborów);
- od ziarna do chleba (nauka samodzielnego wypieku chleba, robienia masła);
- od gliny do cegły (jest to edukacyjny plac zabaw dla dzieci w formie cegielni z drugiej połowy XIX w., gdzie młodzi turyści bawią się i uczą się wytwarzania cegieł);
- dawne zajęcia domowe (prasowania, prania, wypieku pierniczków);
- warsztaty rękodzielnicze (wykonania kwiatów papierowych i ze słomy, malowania na szkle, lepienia garnków w glinie, tkactwa) (Tatara 2009).

Ponadto turyści mogą samodzielnie wykonać papier czerpany o zapachu rumiankowym, mydło rumiankowe, organizowane są warsztaty teatralne, śpiewu.

Dla bardziej aktywnych turystów przygotowano scenariusze kilku gier terenowych:

- Awantura w Krainie Rumianku, gdzie zadaniem uczestników jest odnaleźć i zlikwidować Leśne Licho, będące przyczyną wielu nieszczęść we wsi. Podczas gry uczestnicy zdobywają umiejętności negocjacji, współpracy w grupie, autoprezentacji, lepienia garnków w glinie, warzenia soli, zdobywają wiedzę o zakonach, zielarstwie, dawnych zajęciach domowych.

- „Wyprawa po bursztyn”, gra, która przenosi uczestników do VI w. n.e. Zadaniem uczestników jest dotarcie nad Bałtyk z towarami handlowymi i wymiana tych towarów na bursztyn. Podczas gry turyści muszą obronić się przed groźnym wodzem Hunów, odnaleźć skarb żebraczki Anastazji oraz rozwiązać zagadki czarodziejki Fiony. Uczestnicy wyprawy zdobywają wiedzę z zakresu geografii, historii, środków transportu, handlu, negocjacji.
- Szlak Ławeczek Sąsiedzkich – jest to spacer do dwunastu ławeczek, symbolizujących miesiące i pory roku. Każda ławeczka ukrywa kolejne kartki Questu z rebusami, zagadkami, krzyżówkami. Spacer ten zachęca od odpoczynku, zapoznania się z krajobrazem wsi, rozmów z mieszkańcami, robienia zdjęć (www.krainarumianku.pl).

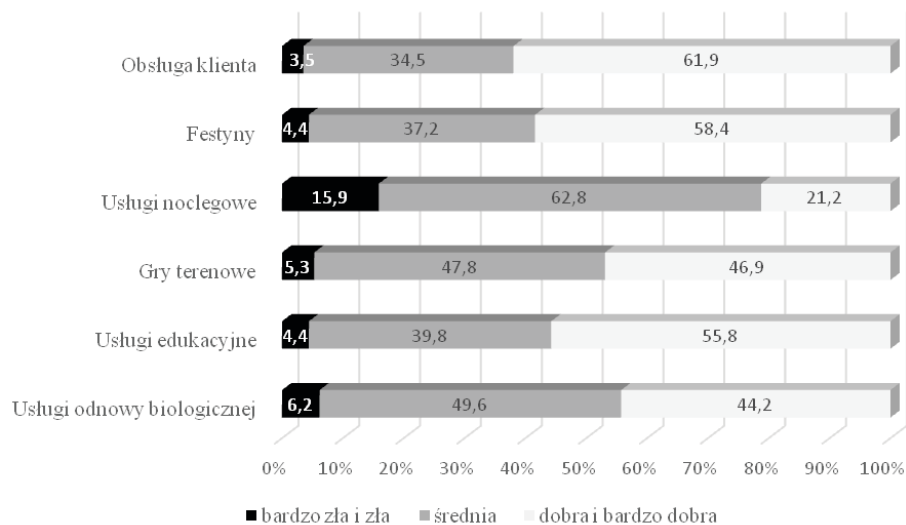
We wsi istnieje od 2008 r. zespół folklorystyczny Rumенок, którego nazwa nawiązuje do lokalnej gwary będącej mieszaniną trzech języków: polskiego, ukraińskiego oraz białoruskiego, która oznacza „rumianek”. Zespół ma na celu ratowanie dzisiaj zapomnianej, a kiedyś zakazanej gwary. Na repertuar zespołu składają się zarówno widowiska teatralne, jak i pieśni obrzędowe: *Koło moho prosa*, *Szeptucha i czmut*, *Odnos i Hodun*, *Wykopki*, *Żniwa*, *Prydany i poleskie wesele*, *Rumenok żyło dywo-dywelne*. Zespół zdobywa liczne nagrody.

Noclegi są oferowane w szkolnym schronisku, które w ciągu dnia zamienia się na salę konferencyjną, a także w chatach zbudowanych ze słomy i gliny. Oferty dopełnia sklep z pamiątkami, gdzie można nabyć pierniczki, mydełka, rumiankową herbatę oraz lokalne produkty. Ponadto rumiankowa wioska oferuje: imprezy integracyjne dla przedsiębiorstw i szkół, organizację zaręczyn, wesel, uroczystości świątecznych.

Od 2005 r. corocznie odbywa się festyn „Święto rumianku”, podczas którego turyści mogą zakupić rumiankowe kosmetyki, wziąć kąpiel w rumiankowym SPA czy degustować rumiankową herbatę. Organizowanych jest wiele konkursów plastycznych, warsztatów, pokazów grup cyrkowych, zielarstwa oraz koncertów zespołów ludowych (Sieczko 2009).

Wyniki badań

Wysoka jakość usług w turystyce we współczesnym świecie to konieczność: strategiczna, marketingowa, społeczna i prawna (Kachniewska 2002). Bez wysokiej jakości świadczonych usług dane przedsiębiorstwo nie ma racji bytu na rynku, dlatego też respondentów w pierwszej kolejności zapytano o ocenę świadczonych usług w Wiosce Rumianku (rysunek 1).

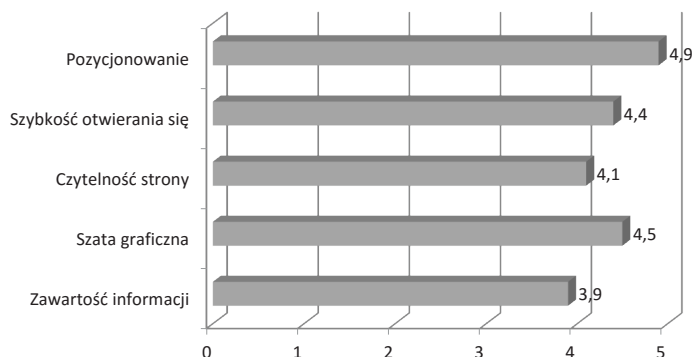

Rysunek 1. Ocena usług świadczonych przez Wioskę Rumianku w Hołownie (dane w %)
 Źródło: opracowanie na podstawie badań ankietowych.

Na podstawie danych z rysunku 1 można zauważyć, że najwyżej badani turyści ocenili sposób i jakość obsługi klienta (61,9% ocen dobrych i bardzo dobrych). Pracownicy w Wiosce Rumianku są osobami pozytywnie i empatycznie nastawionymi do turystów, potrafią reagować na indywidualne potrzeby klientów, potrafią swoją osobowością zainteresować zwiedzanymi obiektami oraz prowadzonymi warsztatami. Badane osoby bardzo wysoko też oceniły festyny i wydarzenia organizowane przez omawiane stowarzyszenie (58,4% ocen dobrych i bardzo dobrych), zwłaszcza cenione są występy zespołu obrzędowego Rumenok, występy grupy cyrkowej czy spotkania z zielarzem oraz świadczone usługi edukacyjne i warsztaty (55,8% ocen dobrych i bardzo dobrych). Z warsztatów respondenci najbardziej doceniają naukę dawnych zajęć domowych oraz warsztaty artystycznego wyrobu mydełka.

Bardzo ważna jest dobrze opracowana strona internetowa, która przede wszystkim powinna szybko się otwierać, zawierać ofertę wioski tematycznej, wskazywać na atrakcje turystyczne regionu. Ponadto na stronie internetowej powinien znaleźć się dokładny i aktualny cennik, numer telefonu i konta bankowego. Strona WWW powinna także zawierać dodatkowe informacje: mapę dojazdu, rozkład jazdy pociągów, autobusów (Sawicki, Mazurek-Kusiak 2010). Ocenę strony internetowej krainarumianku.pl przez osoby uczestniczące w badaniach sondażowych przedstawiono na rysunku 2.

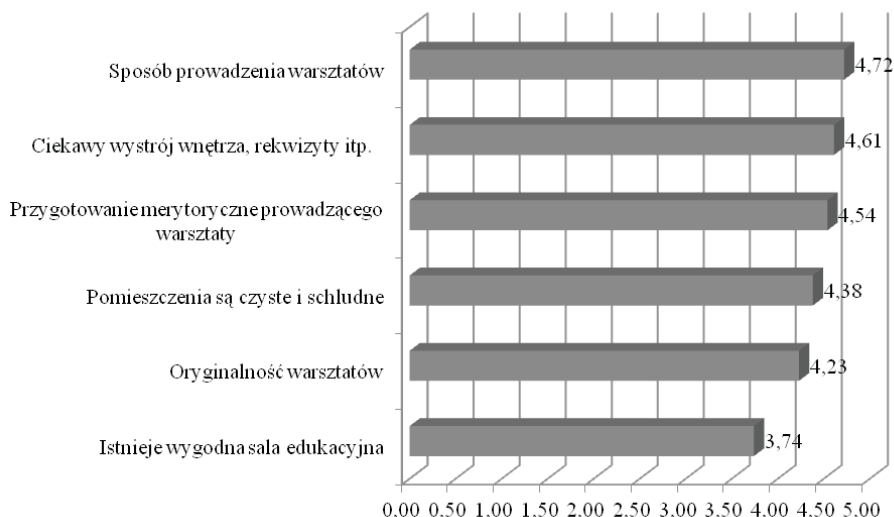

Rysunek 2. Ocena strony internetowej krainarumianku.pl przez respondentów (skala pięciopunktowa)

Źródło: opracowanie na podstawie badań ankietowych.

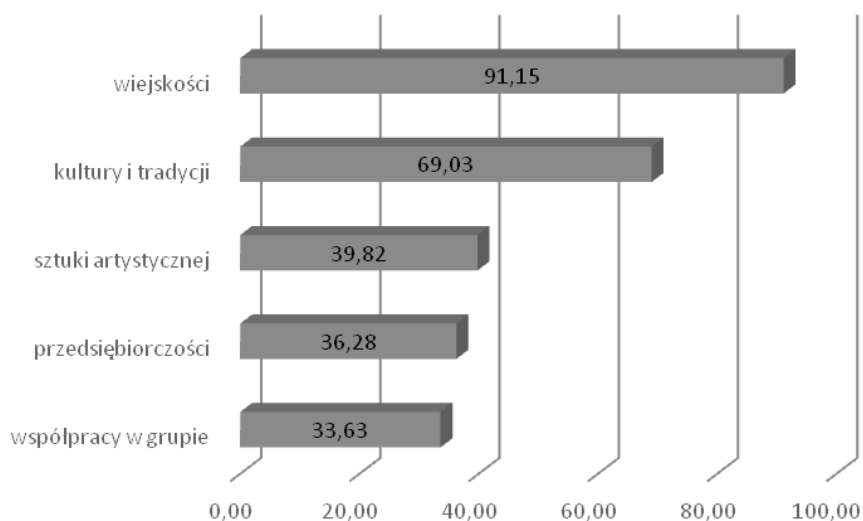
Strona internetowa Wioski Rumianku jest oceniona przez respondentów bardzo wysoko. Najwyżej zostało ocenione pozycjonowanie (4,9 pkt). Respondenci nie mieli problemów ze znalezieniem strony internetowej badanej wioski bez dokładnej znajomości adresu internetowego. Także szata graficzna podobała się ankietowanym osobom (4,5 pkt), respondenci docenili zwłaszcza dobór kolorów oraz galerię zdjęć. Szybkość otwierania się strony także nie budzi większych zastrzeżeń (4,4 pkt). Słabiej (3,9 pkt) została oceniona zawartość informacji. Badane osoby wskazały brak cennika oraz brak informacji o niektórych usługach.

Rysunek 3. Ocena warsztatów w opiniach respondentów (skala pięciopunktowa)

Źródło: opracowanie na podstawie badań ankietowych.

Na podstawie danych z rysunku 3 można zauważyć, że badani turyści najwyżej ocenili sposób prowadzenia warsztatów (4,72 pkt). Warsztaty są prowadzone zazwyczaj w sposób angażujący grupę w pracę, a prowadzący często przedstawiają ciekawostki z danej dziedziny. Bardzo wysoko został również oceniony wystrój wnętrza, gdzie odbywają się warsztaty oraz używane materiały edukacyjne i rekwizyty, które wspomagały proces edukacji (4,61 pkt). Przygotowanie merytoryczne prowadzącego warsztaty oceniono podobnie (4,54 pkt). Trenerzy, zdaniem badanych osób, są specjalistami i hobbistami w dziedzinach, z których prowadzą warsztaty, dzięki czemu potrafią „sprzedać” swoją pasję uczestnikom szkolenia. Respondenci uważają, że pomieszczenia, w których odbywają się warsztaty, są czyste i schludne (4,38 pkt). Oryginalność warsztatów wypadła także dobrze (4,23 pkt). Prowadzący mają nietypowe podejście do omawianych zagadnień, potrafią w praktyczny i niekonwencjonalny sposób nauczyć uczestników nowych umiejętności. Najgorzej oceniono sale edukacyjne (tylko na 3,74 pkt), gdzie głównym mankamentem, zdaniem respondentów, jest brak wygodnych siedzeń.

Rysunek 4. Umiejętności, jakie nabywają turyści podczas pobytu w wiosce rumianku w Holowni (dane w %)

Źródło: opracowanie na podstawie badań ankietowych.

Młodzież podczas pobytu w wiosce tematycznej wynosi wiele wartości i korzyści. Aż 91,15% ankietowanych młodych osób wskazało, że młodzież poznaje środowisko wiejskie, uczy się, jak należy chronić krajobraz wiejski, uczy się szacunku dla wsi i pracy rolnika. Ponad 69% respondentów wskazało, że pobyt w wiosce Rumianku, a zwłaszcza udział w warsztatach, uwrażliwia młodzież na

dziedzicowo kulturowe regionu, rozbudza zainteresowanie historią, uczy poszanowania dóbr kultury, tradycyjnych metod prac domowych, dzięki czemu młodzież bardziej docenia pracę przodków. Ważnym aspektem pobytu w wiosce jest nabycie praktycznych umiejętności artystycznych, np. wyrobu mydełek, robienia kwiatów, hafciarstwa, wyrobu naczyń w glinie, malowania na szkle itp. (39,82% wskazań). Następną wartością, na jaką respondenci zwrócili uwagę, jest nauka zachowań przedsiębiorczych, pokazanie, że własne hobby i zainteresowania można skomercjalizować (36,28% wskazań). Prawie 33,63% ankietowanych osób wskazało, że pobyt w wiosce też nauczył ich współpracy w grupie, np. poprzez udział w grach terenowych nauczyli się dzielić pracą zgodnie ze swoimi umiejętnościami (rysunek 4).

Podsumowanie

1. Wioski tematyczne są sposobem na ożywienie gospodarki wiejskiej, rozwój gospodarczy i społeczny wsi. Funkcjonowanie wiosek to sposób na życie dla wielu osób, miejsca pracy, promocja oraz edukacja. Pomysły mieszkańców wsi na realizację tego typu działań oraz ich energia i pozytywne nastawienie wpływa na turystów, którzy w wiosce tematycznej nie tylko odpoczywają, ale także zdobywają nową wiedzę i umiejętności, uczą się przedsiębiorczości i podejmowania nowych inicjatyw. Wioski tematyczne angażują także dzieci i młodzież w rozwijanie nowych zainteresowań, pozwalają na rozwój talentów, zdolności i umiejętności młodych ludzi, wyzwalają siłę twórczą, która tkwi w młodym społeczeństwie.
2. Wioska Rumianku w Hołownie jest dobrym przykładem rozwoju przedsiębiorczości na wsi, dzięki pasji i zaangażowaniu jej mieszkańców. Dzięki temu przedsięwzięciu turyści uczą się historii danego regionu, poznają tradycję i sposób życia dawnej ludności zamieszkującej dany teren, młodzież i dzieci mają szansę uczenia się i zdobywania wiedzy poprzez zabawę. Mocną stroną omawianej wioski jest możliwość dostosowania oferty do indywidualnych potrzeb turystów. Dzięki wiosce tematycznej powstają nowe miejsca pracy oraz generowane są dodatkowe dochody dla mieszkańców, młodzi ludzie chętniej zostają w miejscu swojego zamieszkania. Z roku na rok produkty są doskonałe, do oferty dodawane są nowe produkty turystyczne.
3. Wioska Rumianku odnosi sukces przez wysoką jakość świadczonych usług. Najwyżej przez turystów został oceniony sposób podejścia pracowników i mieszkańców wioski do turystów (61,9% ocen dobrych i bardzo dobrych). Mieszkańcy i pracownicy wioski tematycznej są pasjonatami swojej pracy, wykazują się dużą empatią oraz potrafią swoim zaangażowaniem wydobyć siłę twórczą i kreatywność wśród odwiedzających gości.

BIBLIOGRAFIA

- Chmieliński P. (2006) *Wspieranie przedsiębiorczości w działalności gospodarczej małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce*, [w:] M. Strużycki (red.) *Przedsiębiorczość w teorii i praktyce*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa, s. 171.
- Idziak W. (2008) *Wymyślić wieś od nowa*, Wydawnictwo Alta Press, Koszalin, s. 123-124.
- Kachniewska M. (2002) *Zarządzanie jakością usług turystycznych*, Wydawnictwo Difin, Warszawa, s. 13.
- Krugier M. (2007), *Turystyczna encyklopedia Polski*, Wydawnictwo Pascal, Bielsko-Biała, s. 145.
- Mazurek-Kusiak A. (2011) *Rynek i promocja innowacyjnych produktów turystycznych w województwie lubelskim*, [w:] A. Rapacz (red.) *Gospodarka turystyczna w regionie: przedsiębiorstwo, samorząd, współpraca*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, s. 814-825.
- Otłowska A., Buks J., Chmieliński P. (2006) *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich – stan i perspektywy rozwoju*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa, s. 8-9.
- Sawicki B. (2007) *Agroturystyka w aktywizacji obszarów wiejskich*, Wydawnictwo Inter Graf, Lublin, s. 21-22.
- Sawicki B., Mazurek-Kusiak A. (2010) *Agroturystyka w teorii i praktyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie, Lublin, s. 180-181.
- Sieczko A. (2009) *Potencjał turystyczny Polesia Zachodniego – możliwości wykorzystania w rozwoju turystyki przyrodniczej*, „*Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*”, vol. 4, nr 23, s. 123.
- Sikorska-Wolak I. (2010) *Ekonomiczne i społeczne znaczenie turystyki w rozwoju obszarów wiejskich*, „*Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia*”, vol. 9, nr 4, s. 480.
- Tatara J. (2009) *Wioski tematyczne kraina rumianku*, [w:] *Marka wiejskiego produktu turystycznego, inicjatywy i inspiracje*, Wydawnictwo CDR, Kraków, s. 49-54.

NETOGRAFIA

- Kraina Rumianku – Hołowno*, [on-line], www.krainarumianku.pl, [dostęp: 30.08.2016]
- Świątkowska H. (2015) *Kobiety i Rozwój. Kobiety aktywne na rzecz zrównoważonego rozwoju lokalnych społeczności*, [on-line], kobiety.na.wsi.pl [dostęp: 30.08.2016]
- Wioski tematyczne*, [on-line], www.wioskitematyczne.pl, [dostęp: 30.08.2016]

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ
NA OBSZARACH WIEJSKICH
KIERUNKI ROZWOJU

Aleksandra Jezierska-Thöle

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Andrzej Weitz

Uniwersytet Wolny w Berlinie

Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich Polski Północnej i Zachodniej oraz Niemiec Wschodnich – w ujęciu przestrzennym

Zarys treści: Przedsiębiorczość szczególnie pożądana jest na terenach wiejskich – zarówno w działalności rolniczej, jak i pozarolniczej, co zgodne jest z polityką wielofunkcyjnego rozwoju wsi. Jej rozwój może oddziaływać stymulująco na wzrost społeczno-gospodarczy, szczególnie na obszarach wiejskich o ograniczonym rynku pracy. W niniejszym artykule przedstawiono i scharakteryzowano rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich Polski Północnej i Zachodniej oraz Niemiec Wschodnich ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju sektora turystycznego. Okres czasowy pracy obejmował rok 2010. Najwyższe wartości poziomu rozwoju przedsiębiorczości stwierdzono w powiecie Rügen i kołobrzeskim, charakteryzującym się jednocześnie dobrze rozwiniętą infrastrukturą turystyczną, w tym bazą noclegową. Jednocześnie powiaty o niskim poziomie rozwoju przedsiębiorczości charakteryzują się niskim wskaźnikiem rozwoju infrastruktury turystycznej.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość, obszary wiejskie, Polska, Niemcy Wschodnie.

Wstęp

Polityka rozwoju obszarów wiejskich Unii Europejskiej zmierza do poprawy jakości życia na obszarach wiejskich oraz do wzrostu dochodów ludności wiejskiej. Cele te można osiągnąć poprzez dywersyfikację działalności gospodarczej na obszarach wiejskich oraz wzrost przedsiębiorczości. Unia Europejska, kształtując Wspólną Politykę Rolną (WPR), odchodzi od wspierania głównie produkcji rolniczej, ale zmierza również do podejmowania nierolniczej działalności gospodarczej. Przedsiębiorczość jest zatem nieodłącznym czynnikiem rozwoju obszarów wiejskich i jest zgodna z polityką wielofunkcyjnego rozwoju (Stanny 2013). Przyczynia się do aktywizacji konkurencyjności oraz innowacyjności regionów, a tym samym do poprawy sytuacji ekonomicznej mieszkańców wsi. Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich generuje nowe miejsca pracy i podnosi dochód jego mieszkańców.

Współczesne przemiany społeczne i gospodarcze wymuszają zmianę struktury funkcjonalnej obszarów wiejskich, tj. zmniejszenie znaczenia gospodarki rolnej na rzecz zwiększenia funkcji nierolniczych. Zmiany te dokonują się m.in. na skutek potrzeby zapewnienia ludności wiejskiej poprawy standardu życia. Poszukiwanie zatem innych niż rolnictwo źródeł utrzymania dla ludności rolniczej jest trwałą cechą rozwoju. Najważniejszą, współcześnie akceptowaną i realizowaną w krajach Unii Europejskiej koncepcją rozwoju obszarów wiejskich jest model wielofunkcyjnego rozwoju (Jeziarska-Thöle, Gwiazdzińska-Goraj 2013). Rozwój wielofunkcyjny zakłada również większe zróżnicowanie gospodarcze obszarów wiejskich, tj. zmniejszanie roli rolnictwa na rzecz rozwoju innych dziedzin gospodarki, np. turystyki, działalności społecznej i usługowej (kulturowej, oświatowej oraz ochrony zdrowia). Rozwój tych form działalności na obszarach wiejskich o ograniczonym rynku pracy może oddziaływać stymulująco na rozwój społeczny i gospodarczy regionu (Cahuc, Zylberberg 2004). Przedsiębiorczość stanowi bowiem podstawę rozwoju społeczno-gospodarczego, wprowadza postęp i innowacje technologiczne oraz przyczynia się do wzrostu dodatkowych miejsc pracy na obszarach wiejskich. Stworzenie odpowiednich uwarunkowań do rozwoju przedsiębiorczości na wsi powinno być m.in. jednym z najważniejszych priorytetów rozwoju lokalnego organów samorządu regionalnego

Celem artykułu jest zatem określenie poziomu rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, ze szczególnym uwzględnieniem stopnia rozwoju działalności turystycznej. Ważnym elementem pracy było przedstawienie wpływu przedsiębiorczości na wzrost dochodów gmin.

Założenia teoretyczno-metodologiczne

Pojęcie „przedsiębiorczości” zostało wprowadzone do literatury naukowej przez Ph. Cantillona (1755), a następnie rozwinięte przez francuskiego ekonomistę J. Saya (1803). Na początku XX w. J. Schumpeter (1960) podkreślił rolę przedsiębiorczości w procesie rozwoju społeczno-gospodarczego. Przedsiębiorczość staje się obecnie przedmiotem badań wielu dyscyplin naukowych (m.in. ekonomii, geografii, socjologii i etyki). Według *Encyklopedii agrobiznesu* (1998) „przedsiębiorczość” traktowana jest jako „proces” lub jako „postawa”. Poprzez „proces” rozumie się powstawanie i rozwój działalności gospodarczej (przedsiębiorstw). Przedsiębiorczość jako „postawa” oznacza działalność gospodarczą lub działalność przedsiębiorcy, który „poszukuje zmiany, reaguje na nią i wykorzystuje ją jako okazję, a zmiana jest dla niego zjawiskiem zupełnie normalnym” (Skowronek-Mielczarek 2006). Przedsiębiorczość można traktować również jako „funkcję” w zarządzaniu firmą, która ma za zadanie maksymalizację korzyści materialnych (np. zysku), czy też wartości niematerialnych (satysfakcji). W naukach społecznych zajmujących się człowiekiem i jego zachowaniem przedsiębiorczość

to również „cecha”, która wyzwala inicjatywę, zapobiegliwość oraz troskę o rozwój firmy, o maksymalizację jej wyników rzeczowych, jak i finansowych (Chmieliński 2006). Przedsiębiorczość jest cechą jednostek ludzkich i polega na skłonności do podejmowania nowych działań, ulepszania istniejących elementów środowiska. Podejście andragogiczne podkreśla rozwój kompetencji przedsiębiorczych w kierunku kształcenia i wychowania ku przedsiębiorczości, a zarazem wskazuje skuteczne metody i techniki jej kształtowania u ludzi dorosłych (Becker 1975).

Przedsiębiorczość jest zatem zjawiskiem wielowymiarowym, uwarunkowanym czynnikami społecznymi i ekonomicznymi. Do cech społecznych zalicza się indywidualne cechy człowieka, (np. kreatywność, osobowość, inteligencję, wykształcenie), jak również środowisko społeczne (np. kulturę, tradycję, religię) oraz wzorce społeczne. W sferze ekonomicznej przedsiębiorczość determinują przedsiębiorstwa i podmioty gospodarcze (Jeziarska-Thöle, Janzen, Rudnicki 2014).

Badaniami objęto obszary wiejskie Polski Północnej i Zachodniej oraz Niemiec Wschodnich znajdujące się w granicach administracyjnych powiatów. Wybór Niemiec Wschodnich (Meklemburgia-Pomorze Przednie, Brandenburgia, Turyngia, Saksonia-Anhalt oraz Saksonia) do analizy przestrzennej rozwoju funkcji turystycznej na obszarach wiejskich pokierowany był wspólną przeszłością polityczną, gospodarczą oraz historyczną. W okresie socjalistycznym Polska oraz wschodnie kraje związkowe Niemiec należały do bloku „państw wschodnich”, realizujących w zróżnicowany sposób socjalistyczny model gospodarki. Zakres czasowy pracy obejmuje rok 2010. W pracy wykorzystano polską i zagraniczną literaturę przedmiotu oraz dane statystyczne z GUS oraz Statistisches Bundesamt.

Dobór cech przyjętych do analizy przestrzennej przedstawiono w tabeli 1. Cechy X_2 i X_3 to stymulanty rozwoju, gdyż pożądana jest duża wartość tych cech (zmiennych).

Tabela 1. Wykaz cech przyjętych do analizy badań

	Cecha	Dziedzina
X_1	Liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców	Przedsiębiorczość
X_2	Wskaźnik gęstości bazy noclegowej	Turystyka
X_3	Wysokość dochodu w zł na mieszkańca	Dochód

Źródło: opracowanie własne.

Przyjęte do oceny poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego zmienne objaśniające X_1 , X_2 , X_3 charakteryzowały się dużym poziomem zróżnicowania w badanej populacji powiatów. Wskaźnik zmienności (VC) kształtował się dla wszystkich analizowanych cech na poziomie od 35,0% do 191,7% (tabela 2).

Tabela 2. Wybrane charakterystyki ocenianych zjawisk

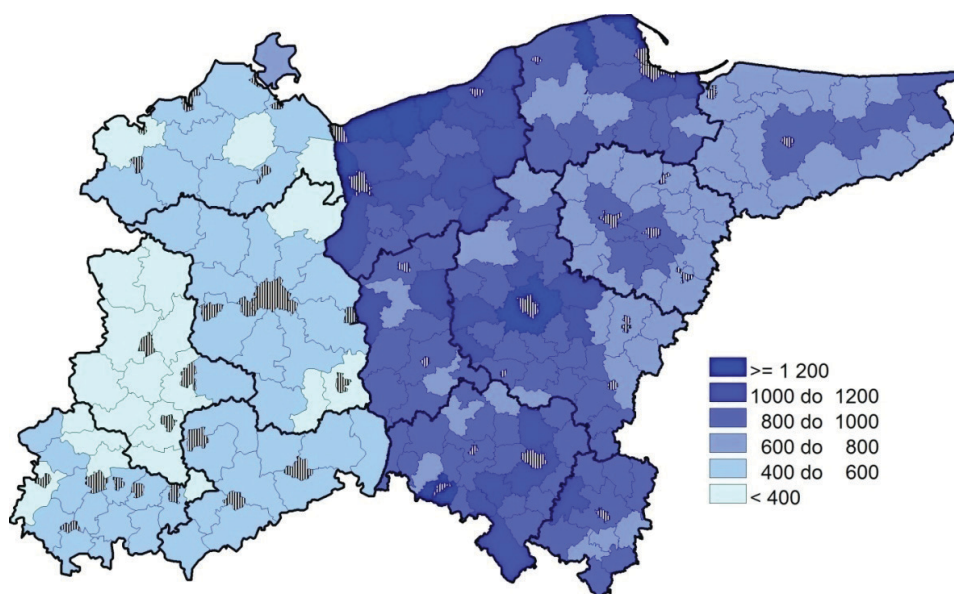
Wyszczególnienie	X_1	X_2	X_3
Wskaźnik zmienności (%)	35,0	191,7	41,3
Średnia wartość wskaźnika	752,7	3,13	3788,7
Maksymalna wartość	1707,0	60,57	8084,5
Minimalna wartość	347,2	0,03	2317,4
Odchylenie standardowe	263,5	6,0	1566,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, Statistisches Bundesamt.

Wyniki badań

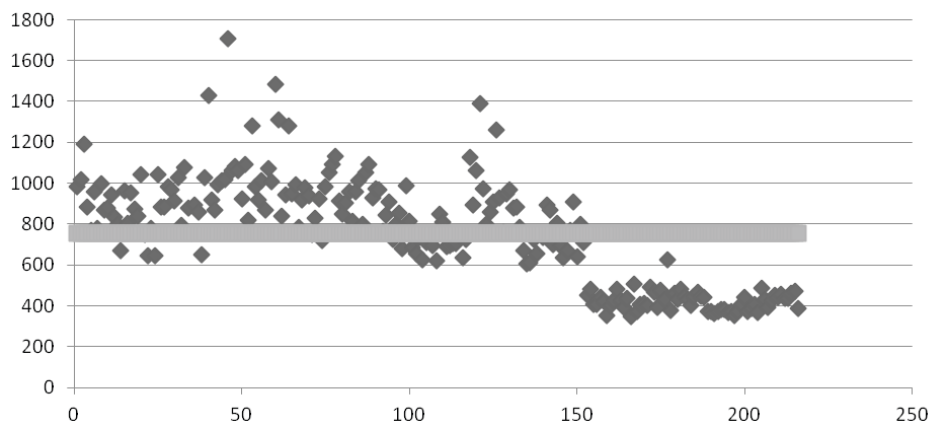
Poziom rozwoju przedsiębiorczości określony został na podstawie wskaźnika przedsiębiorczości (X_1) (liczba podmiotów gospodarczych na 10 000 mieszkańców). Wskaźnik ten jest uproszczonym miernikiem skali przedsiębiorczości mieszkańców powiatów. Dostarcza on informacji o zamożności regionu i możliwościach zaspokajania potrzeb jego mieszkańców oraz możliwościach inwestycyjnych. W 2010 r. średni wskaźnik przedsiębiorczości dla Polski Północnej i Zachodniej wynosił 891/10 tys. ludności i był dwa razy większy od wskaźnika dla Niemiec Wschodnich (423/10 tys. ludności). Analiza przestrzenna wskaźnika przedsiębiorczości wykazuje, że największa liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowana została w powiatach nadmorskich, tj. w kołobrzeskim (1707 – wartość maksymalna), koszalińskim, sławieńskim, lęborskim oraz w powiatach położonych w strefie oddziaływania dużych aglomeracji miejskich, np. w powiecie poznańskim, gryfickim, stargardzkim (rycina 1).

Na podstawie ryciny 2 zauważa się dużą rozpiętość pomiędzy wartością maksymalną a minimalną wskaźnika przedsiębiorczości (1360), co wskazuje na występowanie dywergencji regionalnej na badanym obszarze. Ponadto zauważa się duże rozproszenie powiatów względem średniej wartości. Wskaźnik przedsiębiorczości większy od średniej wartości (753) zanotowano w 118 powiatach, co stanowiło 54,6% ogółu. Poniżej średniego wskaźnika przedsiębiorczości znalazły się wszystkie powiaty niemieckie.

Rycina 1. Liczba podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców w Polsce Północnej i Zachodniej oraz Niemczech Wschodnich w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, Statistisches Bundesamt.

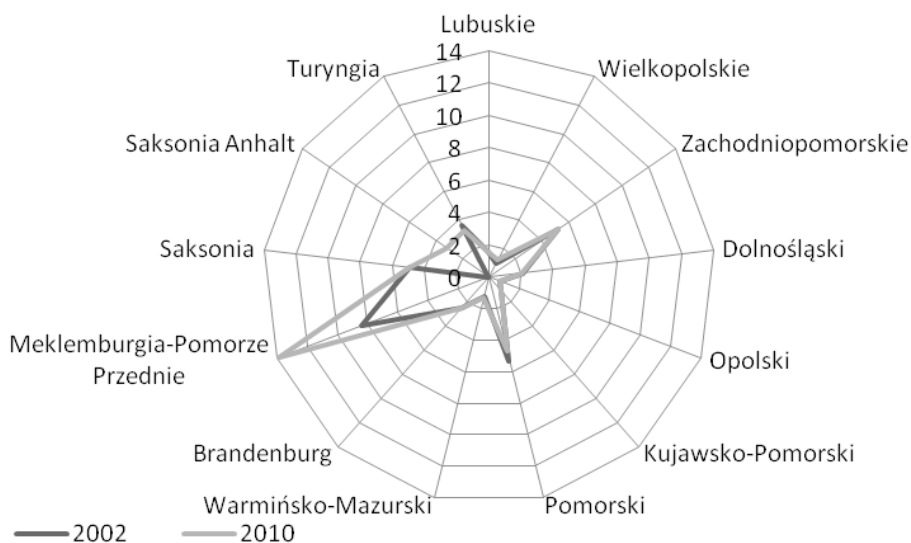
Rycina 2. Odległość badanych powiatów od średniego wskaźnika przedsiębiorczości (X_2) w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych.

Poziom rozwoju przedsiębiorczości determinują podmioty turystyczne. Turystyka stanowi bowiem trzeci pod względem znaczenia obszar działalności społeczno-gospodarczej w Unii Europejskiej po sekcji handlu i dystrybucji oraz budownictwu. Gospodarka turystyczna może tworzyć „parasol ochronny”, generując systematycznie nowe miejsca pracy, szczególnie na obszarach wiej-

skich o ograniczonym rynku pracy. Efekty pośrednie wpływu turystyki na gospodarkę wynikają z aktywizowania gałęzi niezwiązanych bezpośrednio z turystyką, np. rolnictwa, budownictwa, transportu (Blanke, Chiesa 2011). W miarę zwiększania się ruchu turystycznego w regionie recepcyjnym następuje wzrost nakładów na turystykę, lokalną infrastrukturę oraz wzrost zapotrzebowania na towary i usługi. Prowadzi to do ożywienia społecznego i wzrostu gospodarczego regionu. Jednocześnie zwiększenie oferty usług turystycznych przyczynia się do zmniejszenia bezrobocia i zwiększenia dochodów uzyskiwanych z obecności turystów na obszarach wiejskich o ograniczonym rynku pracy (Jezierska-Thöle, Goraj 2014).

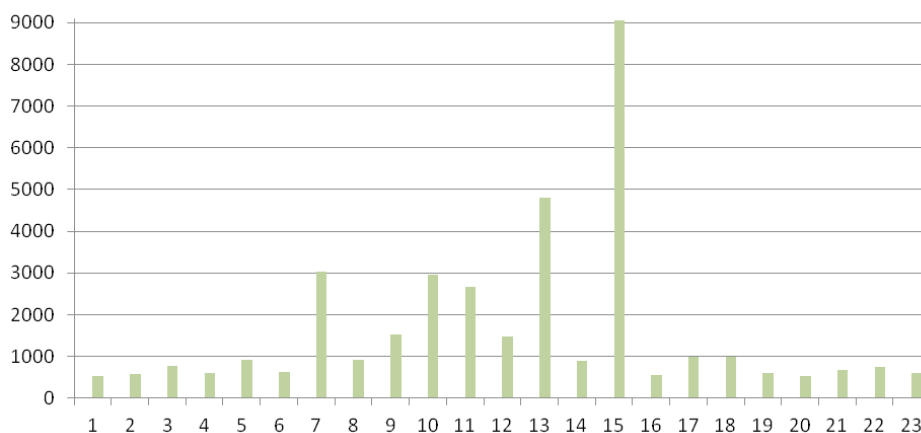
Stopień zagospodarowania w infrastrukturę turystyczną w Polsce Północnej i Zachodniej oraz Niemiec Wschodnich charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem przestrzennym. Wynika to głównie ze zróżnicowanych uwarunkowań przyrodniczych i gospodarczych oraz zróżnicowanej podaży usług turystycznych w poszczególnych regionach. Najlepiej rozwiniętą bazę noclegową prezentuje niemiecki powiat Rügen, charakteryzujący się najwyższym wskaźnikiem gęstości bazy noclegowej (60,6). Kolejne wysokie wartości wskaźnika (od 25,0) odnotowano w polskich powiatach nadmorskich, tj.: kołobrzeskim (32,5) i puckim. W układzie województw dobrze rozwinięta baza noclegowa występuje w Meklemburgii-Pomorzu Przednim (13,9), a następnie w województwie zachodniopomorskim (5,2) (rycina 3).

Rycina 3. Wskaźnik gęstości bazy noclegowej w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, Statistisches Bundesamt.

Wykorzystanie bazy noclegowej oceniono za pomocą wskaźnika Schneidera. Według J. Warszzyńskiej (2006), o dobrze rozwiniętej funkcji turystycznej świadczy wysoki wskaźnik Schneidera powyżej 500. Na analizowanym obszarze odnotowano 23 powiaty o wskaźniku powyżej 500, w tym dwa powiaty na terenie Polski Północnej i Zachodniej, tj. powiat jeleniogórski (571,6) i kołobrzeski (531,1) oraz 21 powiatów w Niemczech Wschodnich (najwięcej w Meklemburgii-Pomorzu Przednim – 9 powiatów, co stanowiło 75% ogółu). Najwyższą wartość wskaźnika Schneidera w 2010 r. odnotowano w Rügen (9064,4). Wartość wskaźnika Schneidera wyróżnionych powiatów przedstawia rycina 4.

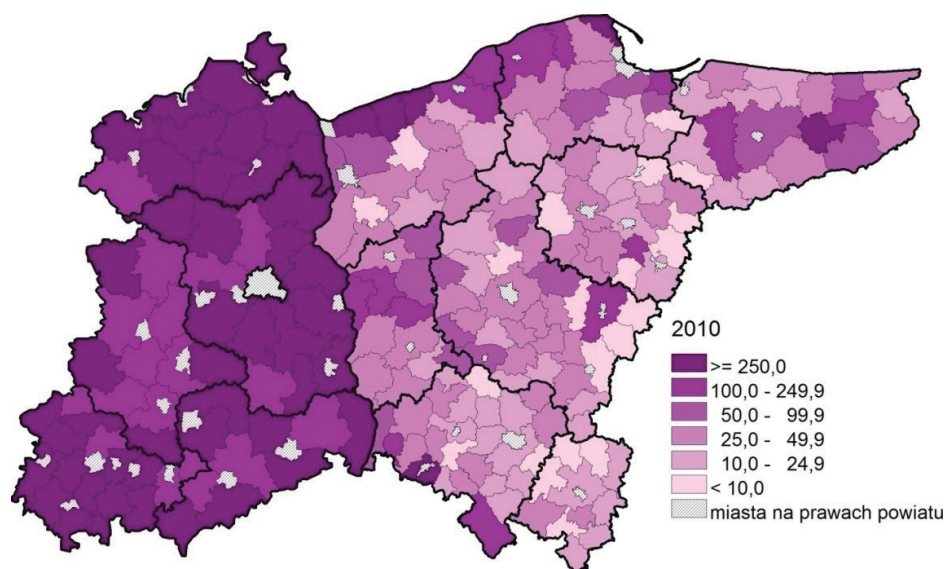

Rycina 4. Wykaz powiatów o wartości wskaźnika Schneidera (powyżej 500) w 2010 r., liczba turystów korzystających z noclegów/ 1000 mieszkańców

1. kołobrzeski, 2. jeleniogórski, 3. Dahme-Spreewald, 4. Oder-Spree, 5. Ostprignitz-Ruppin, 6. Uckermark, 7. Bad Doberan, 8. Güstrow, 9. Mecklenburg-Strelitz, 10. Müritz, 11. Nordvorpommern, 12. Nordwestmecklenburg, 13. Ostvorpommern, 14. Parchim, 15. Rügen, 16. Vögtlandkreis, 17. Sächsische Schweiz-Osterzgebirge, 18. Harz, 19. Wartburgkreis, 20. Schmalkalden-Meiningen, 21. Gotha, 22. Hildburghausen, 23. Weimarer Land.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, Statistisches Bundesamt.

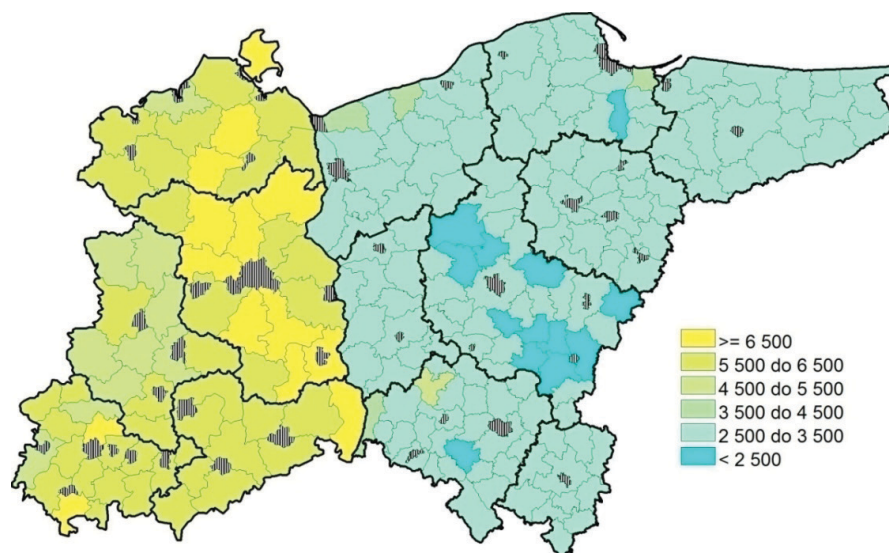
W układzie województw najwyższą wartość wskaźnika Schneidera odnotowano w kraju związkowym Meklemburgia-Pomorze Przednie (2347,7), a następnie w Brandenburgii (445,5). W Polsce Północnej i Zachodniej najwyższą wartość wskaźnika odnotowano w województwie zachodniopomorskim (105,6) (rycina 5).

Rycina 5. Wskaźnik Schneidera w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, Statistisches Bundesamt.

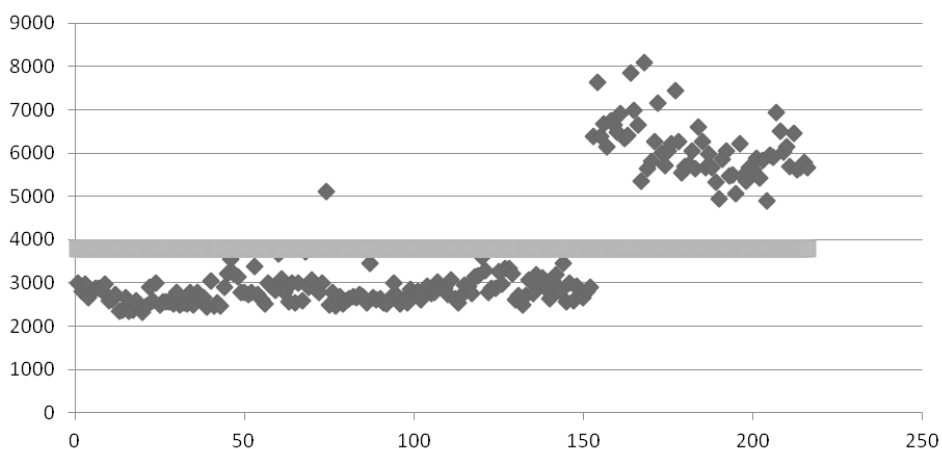
Pomimo dużej przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w Polsce, dochód gmin jest bardzo niski w stosunku do obszarów wiejskich w Niemczech Wschodnich. Sytuacja ta świadczy o dużych dysproporcjach rozwojowych (rycina 6). Analiza wielkości uzyskanych dochodów na 1 mieszkańca (X_3) wykazuje duże zróżnicowanie przestrzenne. Przeciętna wielkość dochodu w 2010 r. wynosiła 2818 zł w Polsce Północnej i Zachodniej i 6121 zł w Niemczech Wschodnich. Bardzo duża dysproporcja w uzyskiwaniu dochodów gmin polskich i niemieckich świadczy o występowaniu procesów dywergencji w poziomie rozwoju gospodarczego oraz o dużych dysproporcjach w uzyskiwaniu dochodów za tę samą pracę. Powiaty o stosunkowo dużym dochodzie (powyżej 6500 zł) położone są wokół stolicy Niemiec: powiat Spree-Neiße, Dahme-Spreewald oraz wokół atrakcyjnych pod względem turystycznym obszarów, tj. Pojezierza Meklemburskiego: powiat Demmin, Müritz oraz na wyspie Rügen. Na wielkość dochodu gmin wpływają niewątpliwie koszty uzyskania dochodu z działalności turystycznej i uzdrowiskowej. Podobnie w Polsce największy dochód zanotowano w powiatach położonych nad Morzem Bałtyckim, tj. w powiecie nowodworskim, następnie kołobrzeskim i puckim. Najniższym dochodem charakteryzowały się obszary wiejskie o dominacji wielkoobszarowych gospodarstw rolnych (b. Państwowe Gospodarstwa Rolne), borykające się z problemami społecznymi, tj. powiat stargardzki i pyrzycki województwa zachodniopomorskiego, a następnie kętrzyński (2684 zł) województwa warmińsko-mazurskiego.

Rycina 6. Dochód na 1 mieszkańca w Polsce Północnej i Zachodniej oraz Niemczech Wschodnich w 2010 r. (zł)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, Statistisches Bundesamt.

Na podstawie ryciny 7 zauważa się dużą rozpiętość pomiędzy wartością maksymalną a minimalną wartością dochodów na 1 mieszkańca (3788,7 zł), co świadczy o występowaniu procesów dywergencji w poziomie rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich Polski Północnej i Niemiec Wschodnich. Żaden z polskich powiatów nie osiągnął wartości powyżej średniego poziomu dochodu na 1 mieszkańca. Powyżej średniego wskaźnika znalazły się wszystkie powiaty niemieckie.

Rycina 7. Odległość badanych powiatów od średniego poziomu dochodu na 1 m (X_3)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, Statistisches Bundesamt.

Podsumowanie

1. Wyniki badań jednoznacznie wykazują, że rozwój przedsiębiorczości obszarów wiejskich Polski Północnej i Zachodniej oraz Niemiec Wschodnich charakteryzuje się polaryzacją w przestrzeni, której sprzyjają procesy dywergencji dochodów regionalnych i tym samym poziomu życia ludności.
2. Konsekwencją procesów polaryzacji jest dychotomiczny podział na centra rozwojowe, zwane w literaturze jako „bieguny wzrostu” (Perroux 1955) lub „geograficzne centra wzrostu” (Hirschman 1958).
3. Przeprowadzone badania wykazały, że obszary wiejskie o wysokim poziomie przedsiębiorczości położone są w sąsiedztwie większych aglomeracji miejskich, gdzie występuje silne oddziaływanie miasta w kierunku obszarów sąsiednich (procesy urbanizacji wsi) oraz na obszarach o wysokich walorach przyrodniczo-krajoznawczych. Są to typowe regiony turystyczne położone nad Morzem Bałtyckim, na wyspie Uznam, Wolin, Rügen oraz w rejonie Sudetów. Jednocześnie zauważa się wysoki wskaźnik przedsiębiorczości w regionach uprzemysłowionych, np. okolice Wałbrzycha, Wrocławia.
4. Analiza porównawcza poziomu rozwoju przedsiębiorczości i rozwoju infrastruktury turystycznej wykazuje synergię, tj. im wyższa podaż miejsc noclegowych, tym wyższy wskaźnik przedsiębiorczości. Brak natomiast zależności pomiędzy poziomem dochodów gmin a rozwojem przedsiębiorczości. Pomimo dużej przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w Polsce, dochód gmin jest bardzo niski w stosunku do obszarów wiejskich w Niemczech Wschodnich. Sytuacja ta świadczy o dużych dysproporcjach rozwojowych na obszarach wiejskich Polski Północnej i Niemiec Wschodnich.

BIBLIOGRAFIA

- Becker G.S. (1975) *Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education*, University of Chicago Press, Chicago.
- Blanke J., Chiesa T. (2011) *The Travel and Tourism Competitiveness Report 2011. Beyond the Downturn*, World Economic Forum, Geneva.
- Cahuc P., Zylberberg A. (2004) *Labor economics*, The Massachusetts Institute of Technology Press, Cambridge and London.
- Chmieliński P. (2006) *Wspieranie przedsiębiorczości w działalności gospodarczej małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce*, [w:] M. Strużycki (red.) *Przedsiębiorczość w teorii i praktyce*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa, s. 171.

- Encyklopedia agrobiznesu* (1998) A. Woś (red.) Fundacja Innowacja, Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna, Warszawa.
- Hirschman A.O. (1958) *The strategy of economic development*, Yale University Press, New Haven.
- Jeziarska-Thöle A., Goraj S. (2014) *Trwały i zrównoważony rozwój obszarów wiejskich Polski Północnej i Zachodniej oraz Niemiec Wschodnich*, [w:] A. Jeziarska-Thöle, M. Biczkowski (red.) *Zintegrowany rozwój obszarów wiejskich w świetle polityki Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Jeziarska-Thöle A., Gwiaździska-Goraj M. (2013) *Assessment of the level of economic development of rural areas of Northern Poland*, *Rural Development*, vol. 6, book 1, p. 548-552.
- Jeziarska-Thöle A., Janzen J., Rudnicki R. (2014) *Agrarian-economic structure of agricultural holdings in Poland and East Germany: selected elements of comparative analysis*, „*Quaestiones Geographicae*”, vol. 33, nr 2.
- Schumpeter J. (1960) *Teoria rozwoju gospodarczego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 136.
- Skowronek-Mielczarek A. (2003) *Znaczenie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w polskiej gospodarce* [w:] A. Skowronek-Mielczarek (red.) *Przedsiębiorstwo – przedsiębiorczość – rynek*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa, s. 214.
- Stanny M. (2013) *Przestrzenne zróżnicowanie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa.
- Warszyńska J. (2006) *Turystyka zrównoważona na obszarze Beskidów Zachodnich. Studium uwarunkowań i bariery rozwoju*, Wydawnictwo Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN, Kraków.

Jarosław Uglis
Magdalena Kozera-Kowalska
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Kariera zawodowa w agrobiznesie w opinii studentów Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu – przyczynek do badań

Zarys treści: W artykule podjęto problematykę zamierzeń zawodowych studentów kierunku *zootechnika* Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu. Rozważano kwestię związku zdobytej wiedzy, umiejętności oraz kompetencji społecznych z możliwościami pracy w agrobiznesie, a także sposób, w jaki opisywana jest przez studentów praca uznawana za idealną oraz praca w agrobiznesie na stanowisku przedstawiciela handlowego. Wyniki badań potwierdziły nie tylko duże zainteresowanie agrobiznesem jako miejscem zatrudnienia, ale też duży potencjał przedsiębiorczości wśród badanych absolwentów, którzy w ponad 25% zamierzają rozpocząć własną działalność gospodarczą. Wskazały ponadto na pozytywne oceny pracy w charakterze przedstawiciela handlowego w agrobiznesie.

Słowa kluczowe: agrobiznes, kariera zawodowa, przedsiębiorczość.

Wstęp

Agrobiznes określany jest jako łańcuch zespolonych ze sobą działań człowieka uczestniczącego bezpośrednio lub pośrednio w wytwarzaniu finalnych produktów żywnościowych, rozpoczynając od pozyskania surowców pierwotnych, a na żywności na stole konsumenta kończąc (Kapusta 2008, s. 310). Zgodnie z tym podejściem, agrobiznes to rolnictwo (wytwarzanie surowców oraz wyrobów gotowych), przedsiębiorstwa przetwórstwa na obszarach wiejskich, ale też przedsiębiorczość ludzi zaangażowanych do pracy w tym łańcuchu. Przedsiębiorczość pełni jednak kluczową rolę w rozwoju agrobiznesu, stanowiąc wyraz aktywności jednostek i społeczeństw, które są efektem obserwacji, przemysłów oraz własnej aktywności człowieka (Leszczewska 2012, s. 412). Jest jednocześnie wyrazem dążeń i aspiracji człowieka i często przesądza o wyborze zarówno miejsca, jak i rodzaju zatrudnienia (Brzozowski 2007). Ujęcie to zwraca uwagę na szereg warunków psychologicznych (takich, jak: kreatywność, potrzeba osiągnięć czy

skłonność do ryzyka) oraz socjologicznych (wśród których wymieniane są rodzaj i przebieg edukacji), wskazując jednocześnie na źródła przedsiębiorczości (Walczak 2013). W artykule nawiązano do obu tych grup uwarunkowań, zwracając szczególną uwagę na rodzaj i przebieg edukacji na poziomie wyższym analizowanych jako zasób bazowy, od którego zależą nie tylko oczekiwania względem przyszłej pracy, ale również stopień, w jakim zostaną zweryfikowane przez praktykę. Celem pracy było uzyskanie odpowiedzi na pytanie, czy absolwenci uczelni wyższej o charakterze przyrodniczym są skłonni związać swoją przyszłość z sektorem agrobiznesu oraz czy pracując w tym sektorze, preferują działalność w sferze usługowej (w badaniach reprezentowanej przez handel).

Materiał i metoda

Aby zrealizować cel, przygotowano i przeprowadzono badania ankietowe, uzyskując w ten sposób materiał o charakterze pierwotnym. Ze względu na pilotażowy charakter badań, objęto nimi studentów ostatniego semestru (przed egzaminem dyplomowym) kierunku *zootechnika*, studiów stacjonarnych drugiego stopnia i niestacjonarnych pierwszego stopnia, Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu. W procesie zbierania danych zastosowano ankietę audytoryjną, szczególnie przydatną w badaniach wśród studentów (Kaczmarczyk 2014, s. 262). Zaletą takiej ankiety jest możliwość kontroli pomiaru przy jednoczesnym zachowaniu anonimowości. Za wyborem metody przemawiała także nieskomplikowana organizacja pomiaru, relatywnie niskie koszty oraz wysoki poziom zwrotności.

Z uwagi na przedmiot dociekań badawczych, tworząc ankietę, zaadaptowano na potrzeby badania kwestionariusz zastosowany przez Bednarską (2014) w badaniach w sektorze HoReCa.

Główną część instrumentu pomiaru obejmowały pytania dotyczące postrzegania cech potencjalnego miejsca pracy w dwóch aspektach, tj. jako miejsca idealnej pracy oraz jako miejsca pracy na stanowisku przedstawiciela handlowego w agrobiznesie. Łącznie poproszono respondentów o ocenę 29 cech opisujących pięć wymiarów wizerunku miejsca pracy: treść pracy (10 cech), korzyści ekonomiczne (4 cechy), możliwości rozwoju (5 cech), relacje społeczne (5 cech) oraz reputację (4 cechy). Kryteria poszczególnych obszarów zaprezentowano w tabeli 1.

W dalszej części uczestnicy wyrażali opinię na temat atrakcyjności pracy w agrobiznesie oraz zamiaru podjęcia zatrudnienia na stanowisku przedstawiciela handlowego w tym sektorze. Oceny dokonano za pomocą siedmiostopniowej skali Likerta, gdzie 1 oznaczało „zdecydowanie się nie zgadzam”, a 7 – „zdecydowanie się zgadzam”. Zastosowanie tej skali umożliwiło wykrycie nawet stosunkowo subtelnych różnic w ocenie badanych cech. Dodatkowo studenci udzielili informacji

o cechach społeczno-demograficznych, swoim doświadczeniu zawodowym oraz zamiarze uruchomienia własnej działalności gospodarczej po ukończeniu studiów.

Tabela 1. Obszary zainteresowań badawczych oraz cechy jej opisujące

Obszar	Cechy obszaru
Treść pracy	<ul style="list-style-type: none"> - praca zgodna z zainteresowaniami - praca stanowiąca wyzwanie - pozwala w pełni wykorzystać zdobytą wiedzę i umiejętności - zapewnia dużą zmienność wykonywanych zadań - daje możliwość samodzielnego decydowania o sposobie wykonywania obowiązków - wiąże się z dużą liczbą i wysokim tempem wykonywania obowiązków - cechuje się nieregularnym czasem pracy - cechuje się mobilnością - łatwy dojazd - wykonywana jest w atrakcyjnej miejscowości
Korzyści ekonomiczne	<ul style="list-style-type: none"> - gwarantuje wysokie wynagrodzenie - oferuje szeroki wachlarz świadczeń socjalno-bytowych - zapewnia nowoczesne urządzenia niezbędne do wykonywania obowiązków służbowych - oferuje stabilne warunki zatrudnienia
Możliwość rozwoju	<ul style="list-style-type: none"> - umożliwia wpływanie na decyzje ważne dla przedsiębiorstwa - zapewnia jasną ścieżkę kariery/awansu - daje możliwość podnoszenia kwalifikacji - zapewnia możliwość długofalowego rozwoju zawodowego w danym przedsiębiorstwie - gwarantuje nabycie umiejętności przydatnych w innych miejscach pracy
Relacje społeczne	<ul style="list-style-type: none"> - pozwala bezkonfliktowo łączyć obowiązki z życiem prywatnym - przyjazna atmosfera w miejscu pracy - zapewnia traktowanie z szacunkiem przez klientów i inne osoby w firmie - daje poczucie wsparcia ze strony współpracowników - wykonywana jest razem z kompetentnymi współpracownikami - daje poczucie przynależności i integracji z zespołem
Reputacja	<ul style="list-style-type: none"> - praca związana z oferowaniem produktów/usług wysokiej jakości - charakteryzuje się dużym prestiżem społecznym - daje poczucie dumy z wykonywanych obowiązków - praca wykonywana jest w przedsiębiorstwie działającym na rzecz lokalnej społeczności

Źródło: opracowanie własne.

Zgromadzony materiał poddano analizie wstępnej, a następnie analizie statystycznej. Identyfikację istotnych różnic w postrzeganiu badanych zmiennych umożliwił test kolejności par Wilcozona, test U Manna-Whitneya oraz test serii Walda-Wolfowitza. Siłę związku pomiędzy analizowanymi danymi zbadano za pomocą współczynnika korelacji rang Spearmana. Analizę statystyczną danych przeprowadzono za pomocą programu STATISTICA 12. Dla scharakteryzowania badanych zjawisk wykorzystano trzy metody prezentacji danych: tabelaryczną, graficzną i opisową.

Omówienie wyników badań pierwotnych

Przeprowadzone badania miały charakter pilotażowy i niewystarczający, a udział w nich był dobrowolny i anonimowy. Pobrana próba liczyła 35 osób, co stanowiło 57,4% zbiorowości generalnej. Mimo specyfiki kierunku studiów, na którym przeprowadzono badanie (zootechnika), wśród ankietowanych przeważały kobiety. Ponadto znaczna część ankietowanych posiadała już pewne doświadczenie zawodowe związane z podejmowaniem pracy w trakcie studiów, a około 1/4 skupiła się na zdobywaniu wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych zgodnych ze studiowanym kierunkiem (tabela 2). Obliczona wartość mediany posiadanego stażu pracy wyniosła 18 miesięcy, przy czym dłuższym stażem pracy legitymowali się studenci studiów niestacjonarnych, którzy w większości łączą pracę zawodową ze studiami w trybie zjazdowym.

Tabela 2. Struktura próby

Wyszczególnienie	Kategoria	Udział (%)
Płeć	Kobiety	68,6
	Mężczyźni	31,4
Doświadczenie zawodowe – staż pracy ogółem	Brak	25,7
	Do 12 miesięcy	25,7
	Powyżej 12 miesięcy	48,6
Gotowość uruchomienia własnej działalności gospodarczej po ukończeniu studiów	Tak	25,7
	Nie	74,6

Źródło: badania własne.

Zgodnie z Krajowymi Ramami Kwalifikacji dla szkolnictwa wyższego opracowany przez uczelnię (wydział) program studiów ma przygotowywać absolwentów

do podjęcia inicjatyw przedsiębiorczych¹, co w przypadku kierunku *zootechnika* wymagało wprowadzenia do programu studiów dwóch przedmiotów, tj. **tworzenie przedsiębiorstw** (studia pierwszego stopnia) oraz **kierowanie przedsiębiorstwem** (studia drugiego stopnia). Jak wskazuje analiza literatury przedmiotu, wyższe wykształcenie sprzyja podejmowaniu własnej działalności gospodarczej, zwłaszcza bezpośrednio po zakończeniu studiów (szerzej: Piróg 2014). W praktyce odsetek ten wynosi jednak zaledwie około 13% (Jelonek 2011). Prowadzone badania wykazały, że blisko 26% pytanym studentów zamierza rozpocząć własną działalność gospodarczą bezpośrednio po ukończeniu nauki. Najczęściej planowaną działalnością była agroturystyka, która – zdaniem respondentów – łączy w sobie ich kierunkowe wykształcenie, wiedzę i umiejętności z zakresu chowu zwierząt oraz możliwość wykorzystania przedsiębiorczości i kreatywności przy tworzeniu produktu agroturystycznego.

Główną częścią prowadzonych badań była ocena oczekiwań wobec miejsca pracy oraz opinii na temat pracy na stanowisku przedstawiciela handlowego w agrobiznesie. Otrzymane wyniki zaprezentowano w tabeli 3. Tworząc ankietę, przyjęto, że wszystkie z umieszczonych w niej cech mają istotny wpływ zarówno na postrzeganie idealnej pracy, jak i na pracę w handlu w sektorze agrobiznesu. Szczegółowa analiza wyników wykazała znaczne zróżnicowanie ocen przyznanych poszczególnym cechom (co potwierdza obliczony dla nich współczynnik zmienności). W opinii badanych, idealna praca powinna być zgodna z ich zainteresowaniami (6,9), gwarantować stabilność zatrudnienia (6,7) oraz wysokich zarobków (6,7). Natomiast w przypadku pracy na stanowisku przedstawiciela handlowego najwyżżej ocenione zostały: mobilność (6,4), wysokie tempo wykonywanych obowiązków (5,1) oraz dostępności do nowoczesnych urządzeń niezbędnych do wykonywania obowiązków służbowych (5,0). Nie bez znaczenia dla respondentów okazały się kwestie korzyści ekonomicznych możliwych do uzyskania w pracy przedstawiciela handlowego. Na przeciwnym biegunie znalazły się zagadnienia związane z nieregularnym czasem pracy i jej mobilnością (idealna praca), przy czym w przypadku przedstawiciela handlowego najniższe noty przypisano dwóm ostatnim badanim zmiennym, tj. poczucie dumy z wykonywanych obowiązków i świadomości, że praca wykonywana jest w przedsiębiorstwie działającym na rzecz lokalnej społeczności.

Proszeni o wskazanie najważniejszych cech pracy studenci wskazywali na prestiż wykonywanego zawodu zarówno w oczach samego pracownika, jak i w odbiorze społecznym. Warto podkreślić, że obliczona wartość mediany z przeciętnych not przyznanych obu poddanym w badaniu rodzajom pracy była zróżnicowana i wyniosła odpowiednio 6,1 i 3,9.

---

¹ Potrafi myśleć i działać w sposób przedsiębiorczy – efekt kształcenia w ramach kompetencji społecznych występujący w zakresie wszystkich nauk.

Tabela 3. Postrzeganie wizerunku pracy w agrobiznesie

Lp.	Wyszczególnienie	Idealna praca		Przedstawiciel handlowy	
		Średnia	Odchylenie standardowe	Średnia	Odchylenie standardowe
1	Praca zgodna z zainteresowaniami	6,94	0,24	3,23	1,54
2	Praca stanowiąca wyzwanie	6,09	1,31	4,00	1,75
3	Pozwala w pełni wykorzystać zdobytą wiedzę i umiejętności	6,37	0,88	3,57	1,69
4	Zapewnia dużą zmienność wykonywanych zadań	5,40	1,67	4,09	2,02
5	Daje możliwość samodzielnego decydowania o sposobie wykonywania obowiązków	6,20	1,13	4,26	1,74
6	Wiąże się z dużą liczbą i wysokim tempem wykonywania obowiązków	4,57	1,67	5,14	1,54
7	Cechuje się nieregularnym czasem pracy	3,23	2,02	4,46	2,21
8	Cechuje się mobilnością	3,91	1,76	6,37	1,29
9	Łatwy dojazd	6,17	1,29	3,00	1,91
10	Wykonywana jest w atrakcyjnej miejscowości	4,69	2,13	3,63	1,65
11	Gwarantuje wysokie wynagrodzenie	6,66	0,80	4,71	1,38
12	Oferuje szeroki wachlarz świadczeń socjalno-bytowych	5,91	1,50	4,51	1,44
13	Zapewnia nowoczesne urządzenia niezbędne do wykonywania obowiązków służbowych	6,17	1,20	5,00	1,66
14	Oferuje stabilne warunki zatrudnienia	6,74	0,78	4,03	1,84
15	Umożliwia wpływanie na decyzje ważne dla przedsiębiorstwa	5,77	1,19	2,97	1,44
16	Zapewnia jasną ścieżkę kariery/awansu	6,11	1,11	4,11	1,51
17	Daje możliwość podnoszenia kwalifikacji	6,43	0,85	4,57	1,54
18	Zapewnia możliwość długofalowego rozwoju zawodowego w danym przedsiębiorstwie	6,14	1,00	3,97	1,20
19	Gwarantuje nabycie umiejętności przydatnych w innych miejscach pracy	5,89	1,35	4,37	1,52
20	Pozwala bezkonfliktowo łączyć obowiązki z życiem prywatnym	6,49	1,04	3,11	1,75
21	Przyjazna atmosfera w miejscu pracy	6,57	0,78	3,80	1,21

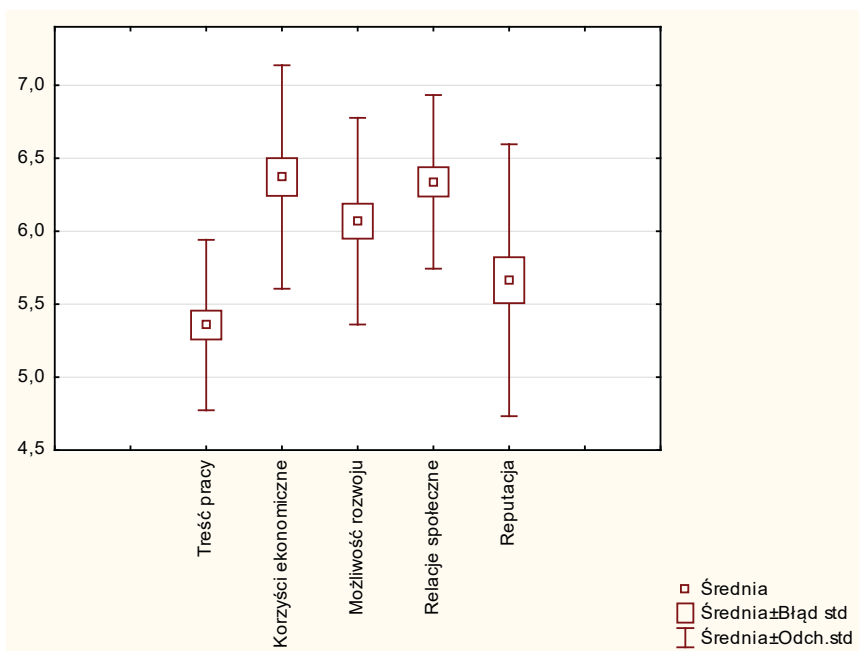
22	Zapewnia traktowanie z szacunkiem przez klientów i inne osoby w firmie	6,37	0,91	3,69	1,81
23	Daje poczucie wsparcia ze strony współpracowników	6,06	1,00	3,66	1,37
24	Wykonywana jest razem z kompetentnymi współpracownikami	6,49	0,74	3,89	1,64
25	Daje poczucie przynależności i integracji z zespołem	6,06	1,00	3,29	1,45
26	Praca związana z oferowaniem produktów/usług wysokiej jakości	6,26	1,15	4,37	1,90
27	Charakteryzuje się dużym prestiżem społecznym	5,74	1,34	3,20	1,53
28	Daje poczucie dumy z wykonywanych obowiązków	6,31	0,87	2,89	1,49
29	Praca wykonywana jest w przedsiębiorstwie działającym na rzecz lokalnej społeczności	4,34	1,75	2,83	1,64

Źródło: badania własne.

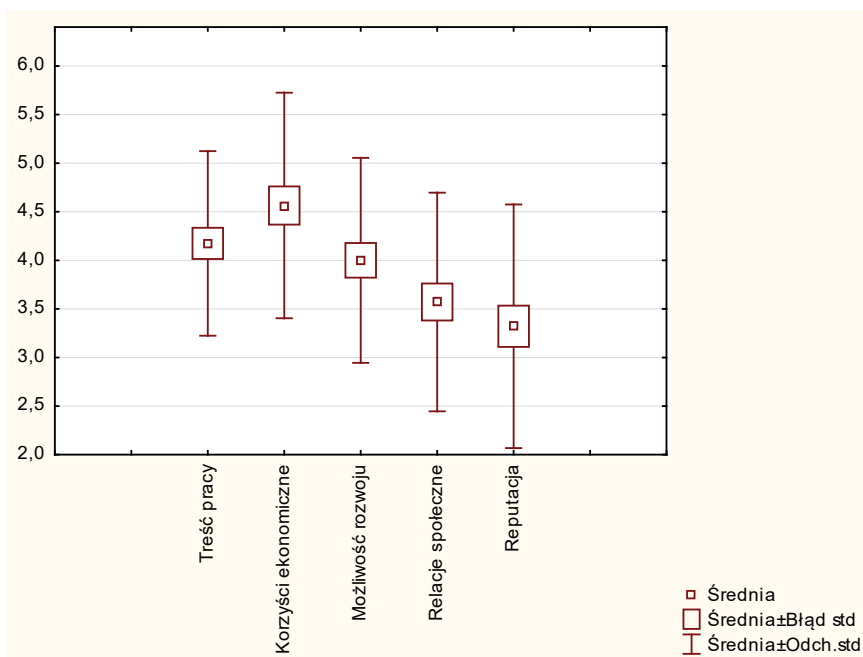
W celu sprawdzenia, czy przyznane oceny różną się pomiędzy pracą idealną a pracą w charakterze przedstawiciela handlowego, zastosowano test kolejności par Wilcoxon, który jest nieparametryczną alternatywą dla testu t-studenta. Wyniki testu wykazały jednoznacznie na wysoce istotne ($p < 0,001$) statystycznie różnicowanie przyznanych not poszczególnym badanym zmiennym z wyjątkiem cechy numer 6 (tj. nienormowany czas pracy). W tym przypadku przyznane oceny nie były istotnie zróżnicowane, co wskazuje na dużą znajomość realiów współczesnego rynku pracy przez studentów.

Mając na uwadze, potwierdzoną badaniami innych autorów, rosnącą aktywność kobiet (Lisowska 1996, Borowska 2013), poddano analizie płeć respondentów jako czynnik, który wpływa na przyznane badanym zmiennym noty. W tym celu zastosowano test U Manna-Whitneya oraz test serii Walda-Wolfowitza. Szczegółowa analiza otrzymanych wyników wykazała istotny wpływ płci w przypadku czterech cech idealnej pracy, tj. pracy zgodnej z zainteresowaniami, wysokim tempem wykonywanych obowiązków służbowych i dużym prestiżem społecznym, a w przypadku pracy na stanowisku handlowca w trzech, tj. pracy stanowiącej wyzwanie, zapewniającej długofalowy rozwój oraz gwarantującej nabycie przydatnych umiejętności. Wydaje się, że cechy te odzwierciedlają pragmatyzm podejścia do pracy wielu współczesnych kobiet.

W dalszej części badań analizowane cechy zagregowano w pięć zmiennych (stosując średnią arytmetyczną tworzących je cech) (rysunek 1 i 2).

Rysunek 1. Oczekiwania studentów wobec idealnego miejsca pracy
Źródło: badania własne.

Rysunek 2. Postrzeganie pracy przedstawiciela handlowego przez studentów
Źródło: badania własne.

Wyniki agregacji wskazują, że studenci najwyższe przeciętne oceny przypisali korzyściom ekonomicznym, najniższe zaś treściom pracy (idealna praca) i reputacji (przedstawiciel handlowy). W przypadku pracy przedstawiciela handlowego, wysokie noty otrzymały dla odmiany cechy związane z treściami pracy oraz możliwością rozwoju zawodowego. Niewątpliwie wyniki te wskazują, że studenci widzą w pracy w charakterze przedstawiciela handlowego w agrobiznesie szansę na rozpoczęcie swojej kariery zawodowej. Biorąc pod uwagę wysokie oceny dla cech tworzących zmienną możliwość rozwoju, można wysnuć wnioski, że studenci mają plany rozwojowe kariery. Z badań T. Rostkowskiego (za: Juchnowicz 2007, s. 43) wynika, że blisko 15% studentów studiów stacjonarnych nie zna swoich planów rozwojowych kariery zawodowej, a jedynie co dziesiąty dysponuje planem opracowanym na najbliższe 5 lat.

Interesujących wyników dostarcza analiza relacji pomiędzy zagregowanymi zmiennymi (tabela 4). Analiza korelacji rang wykazała w większości przypadków istotną dodatnią korelację o zróżnicowanej sile związku. Tylko w dwóch przypadkach (idealna praca) była ona nieistotna statystycznie, tj. pomiędzy treścią pracy a relacjami społecznymi oraz reputacją, co oznacza, że studenci, myśląc o przyszłej pracy marzeń, nie rozpatrują jej w aspektach konotacji społecznych czy reputacji. Na uwagę zasługuje wysoka siła zależności pomiędzy możliwością rozwoju a treściami pracy oraz korzyściami ekonomicznymi. Wysoką siłę związku odnotowano również między rangą korzyści ekonomicznych a relacjami społecznymi, zarówno w aspekcie idealnej pracy i pracy w charakterze przedstawiciela handlowego.

Tabela 4. Analiza korelacji rang Spearmana – oczekiwania studentów wobec pracy

Wyszczególnienie	Treść pracy	Korzyści ekonomiczne	Możliwości rozwoju	Relacje społeczne	Reputacja
Idealna praca					
Treści pracy	1				
Korzyści ekonomiczne	0,506**	1			
Możliwości rozwoju	0,717**	0,608**	1		
Relacje społeczne	0,320***	0,615**	0,417*	1	
Reputacja	0,312***	0,442**	0,401*	0,520**	1
Praca jako przedstawiciel handlowy					
Treści pracy	1				
Korzyści ekonomiczne	0,395*	1			
Możliwości rozwoju	0,433**	0,411*	1		
Relacje społeczne	0,449**	0,643**	0,652**	1	
Reputacja	0,515**	0,558**	0,567**	0,799**	1

*korelacje istotne dla $p < 0,05$, **korelacje istotne dla $p < 0,01$, ***korelacje nieistotne

Źródło: badania własne.

W toku dalszych badań oceniono sposób, w jaki studenci postrzegają możliwość rozwijania kariery zawodowej w agrobiznesie. Aby poznać opinie studentów na temat pracy w agrobiznesie w wymiarze długoterminowej bądź krótkoterminowej kariery, zadano im dodatkowe sześć pytań (tabela 5). Uczestniczący w badaniu studenci wysoko ocenili atrakcyjność kariery zawodowej w agrobiznesie, postrzegając ją jako interesujący etap ich kariery. Wynika to z faktu, że pozytywnie wypowiadają się o agrobiznesie, który z racji wykształcenia jest naturalną branżą wpływającą na rozwój ich kariery zawodowej. Biorąc pod uwagę noty przypisane chęci podjęcia pracy w agrobiznesie oraz planom podjęcia pracy w charakterze przedstawiciela handlowego, należy stwierdzić, że badani widzą szansę na znalezienie pracy, ale nie w charakterze przedstawiciela handlowego. Ich aspiracje i oczekiwania są wyższe.

Tabela 5. Atrakcyjność pracy w agrobiznesie

Wyszczególnienie	Mediana	Średnia	Odchylenie standardowe
Uważam, że praca w agrobiznesie byłaby interesującym etapem kariery zawodowej	6	5,51	1,40
Uważam, że związanie kariery zawodowej na stałe z agrobiznesem jest interesującą opcją	4	4,69	1,60
Zamierzam podjąć pracę jako przedstawiciel handlowy w agrobiznesie	2	2,57	1,84
Chcę związać swoją karierę zawodową na stałe z agrobiznesem	4	4,09	1,72
Często pozytywnie wypowiadam się o agrobiznesie jako miejscu pracy	5	4,66	1,73
Myslę, że bez problemu znajdę zatrudnienie poza agrobiznesem na podobnych lub lepszych warunkach	4	4,54	1,07

Źródło: badania własne.

Ostatnim elementem badań było sprawdzenie, czy istnieje relacja pomiędzy chęcią podjęcia pracy jako przedstawiciel handlowy w agrobiznesie a badanymi cechami opisującymi percepcję pracy w charakterze przedstawiciela handlowego. Wyniki korelacji przedstawia tabela 6. Przeprowadzona analiza korelacji rang wykazała w większości przypadków wysoko istotną zależność między badanymi zmiennymi.

Tabela 6. Analiza korelacji rang Spearmana

Lp.	Wyszczególnienie	Przedstawiciel handlowy	
		Współczynnik korelacji	Poziom istotności p
1	Praca zgodna z zainteresowaniami	0,646	0,000
2	Praca stanowiąca wyzwanie	0,413	0,014
3	Pozwala w pełni wykorzystać zdobytą wiedzę i umiejętności	0,429	0,010
4	Zapewnia dużą zmienność wykonywanych zadań	0,354	0,037
5	Daje możliwość samodzielnego decydowania o sposobie wykonywania obowiązków	0,512	0,002
6	Łatwy dojazd	0,521	0,001
7	Zapewnia nowoczesne urządzenia niezbędne do wykonywania obowiązków służbowych	0,395	0,019
8	Oferuje stabilne warunki zatrudnienia	0,492	0,003
9	Umożliwia wpływanie na decyzje ważne dla przedsiębiorstwa	0,455	0,006
10	Zapewnia jasną ścieżkę kariery/awansu	0,595	0,000
11	Zapewnia traktowanie z szacunkiem przez klientów i inne osoby w firmie	0,383	0,023
12	Daje poczucie wsparcia ze strony współpracowników	0,350	0,040
13	Wykonywana jest razem z kompetentnymi współpracownikami	0,403	0,016
14	Daje poczucie przynależności i integracji z zespołem	0,474	0,004
15	Praca związana z oferowaniem produktów/usług wysokiej jakości	0,400	0,017
16	Charakteryzuje się dużym prestiżem społecznym	0,347	0,041
17	Daje poczucie dumy z wykonywanych obowiązków	0,554	0,001
18	Praca wykonywana jest w przedsiębiorstwie działającym na rzecz lokalnej społeczności	0,392	0,020

Źródło: badania własne.

Biorąc pod uwagę siłę związku, stwierdzono, że najsilniejsze związki wystąpiły między chęcią podjęcia pracy a zgodnością pracy z zainteresowaniami oraz przejrzystością ścieżki kariery/awansu. Z kolei w przypadku cechy traktującej o percepcji pracy przedstawiciela handlowego jako pracy o wysokim prestiżu społecznym, siła związku była przeciętna.

W świetle przedstawionych wyników badań analizy korelacji rang wynika, że badani studenci chcą związać swoją karierę zawodową z agrobiznesem, a część z nich zamierza podjąć pracę w charakterze przedstawiciela handlowego. Absolwenci ci cenią sobie samodzielność w organizacji zaplanowanych zadań, a tym

samym poczucie dumy z wykonywanych obowiązków. Nie bez znaczenia są również takie cechy pracy, jak łatwy dojazd czy stabilne warunki zatrudnienia oraz poczucie przynależności i integracji z zespołem. Ta ostatnia kwestia jest niezmiernie ważna w budowaniu kapitału społecznego danej organizacji, a tym samym jej związków z otoczeniem, a w efekcie również przewagi konkurencyjnej.

Podsumowanie

Jak zauważa D. Piróg (2013), przechodzenie absolwentów szkół wyższych z etapu edukacji do etapu zatrudnienia jest jednym z bardziej złożonych mechanizmów zachodzących na współczesnym rynku pracy. Oczekiwania bywają zwykle zawyżone, co sprawia, że często rzeczywistość rynku pracy brutalnie je weryfikuje (Kozera 2012, s. 101-109). W tym kontekście przeprowadzone badania pilotażowe starały się nawiązać do dwóch kwestii, tj. stopnia przygotowania zawodowego absolwentów uczelni wyższej oraz ich świadomości realiów rynku pracy. Istotą badania było określenie, w jaki sposób studenci zootechniki postrzegają cechy idealnego miejsca pracy oraz pracy w charakterze przedstawiciela handlowego w agrobiznesie. Agrobiznes, z racji złożonej struktury i licznych powiązań z innymi sektorami gospodarki, generuje ogromne zapotrzebowanie na pracowników, dysponuje przy tym nie tylko interesującą, ale też bardzo zróżnicowaną ofertą miejsc pracy. Jest też sektorem, który stawia wobec pracowników wysokie wymagania związane zarówno ze specyfiką prowadzonych działań produkcyjnych, jak również z rosnącą wiedzochłonnością podmiotów tego sektora. Badania skierowano do studentów zootechniki, tj. kierunku uważanego powszechnie za zawężony tylko i wyłącznie do produkcji zwierzęcej. Okazuje się, że podejście to jest błędne. Studenci uczestniczący w badaniu nie tylko wskazali na możliwości, jakie wynikają z ukończenia edukacji na tym kierunku studiów, ale także wykazali się znacznym stopniem dojrzałości i znajomością realiów współczesnego rynku pracy. Doceniali znaczenie zarówno prestiżu pracy, ale posiadali przy tym świadomość roli działań na rzecz otoczenia społecznego, co pozwala przypuszczać, że nie jest im obce pojęcie społecznej odpowiedzialności biznesu. Wobec zadeklarowanych przez ponad ¼ ankietowanych planów rozpoczęcia własnej działalności gospodarczej odpowiedzi te brzmią optymistycznie, zwłaszcza w kontekście realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju.

BIBLIOGRAFIA

- Bednarska M. (2014) *Kariera zawodowa w hotelarstwie w opinii studentów – implikacje dla współpracy praktyki gospodarczej z systemem edukacji*, „Studia Oeconomica Posnaniensia”, vol. 2, nr 1, s. 152-167.
- Borowska A. (2013) *Determinanty i bariery przedsiębiorczości kobiet w Polsce*, „Economics and Management”, nr 3, s. 152-162.

- Brzozowski T.T. (2007) *Przedsiębiorczość – pojęcie polisemiczne czy niewłaściwie rozumiane? Próba systematyzacji*, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, nr 3, s. 196-203.
- Jelonek M. (2011) *Studenci – przyszłe kadry polskiej gospodarki. Raport z badań studentów i analizy kierunków kształcenia realizowanych w 2010 r. w ramach projektu „Bilans Kapitału Ludzkiego”*, Wydawnictwo Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorstw, Warszawa.
- Juchnowicz M. (2007) *Polityka edukacyjna wobec potrzeb rynku pracy*, [w:] P. Wachowiak, M. Dąbrowski, B. Majewski (red.) *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych a edukacja ekonomiczna*, Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, Warszawa, s. 40-46.
- Kaczmarczyk S. (2014) *Badania marketingowe. Podstawy metodyczne*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Kapusta F. (2008) *Agrobiznes*, Difin, Warszawa.
- Kozera M. (2012) *Pierwsza praca – wyobrażenia i rzeczywistość w opinii studentów*, „Zarządzanie Zasobami Ludzkimi”, nr 2, s. 101-109.
- Leszczewska K. (2012) *Zasoby kapitału ludzkiego a rozwój przedsiębiorczości w Polsce*, [w:] M.G. Woźniak (red.) *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Modernizacja dla spójności społeczno-ekonomicznej w czasach kryzysu*, „Zeszyt Naukowy Uniwersytetu Rzeszowskiego, Katedra Teorii Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych”, nr 24, s. 411-421.
- Lisowska E. (1996) *Udział kobiet w rozwoju sektora prywatnego w Polsce: motywacje i bariery*, *Kobieta i Biznes: akademicko-gospodarcze forum*, vol. 4, nr 2-3.
- Piróg D. (2013) *Absolwenci szkół wyższych na rynku pracy w warunkach kryzysu*, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, nr 9, s. 302-316.
- Walczak W. (2013) *Źródła przedsiębiorczości w praktyce gospodarczej*, [w:] S. Flaszewska, S. Lachiewicz i M. Nowicki (red.) *Spoleczne i organizacyjne czynniki rozwoju przedsiębiorczości*, „Monografie Politechniki Łódzkiej”, nr 11, s. 11-25.

Monika Wojcieszak
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Instrumenty wsparcia przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w ramach PROW 2014–2020

Zarys treści: Ważnym aspektem Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 powinno stać się wspieranie długofalowego rozwoju lokalnej przedsiębiorczości. Zgodnie z polityką wielofunkcyjnego rozwoju wsi, szczególnie na terenach wiejskich ważna jest przedsiębiorczość zarówno w działalności rolniczej, jak i pozarolniczej. Coraz większe zainteresowanie problematyką dotyczącą podejmowania nierolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich spowodowane jest m.in. poszukiwaniem poprawy sytuacji ekonomicznej mieszkańców wsi, łagodzeniem skutków wiejskiego bezrobocia oraz dążeniem do poprawy struktur rolniczych.

W artykule przybliżono istotę przedsiębiorczości, wskazano wybrane główne instrumenty wspierania przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w ramach nowej perspektywy finansowej PROW 2014–2020. Zaprezentowano przykład projektu zrealizowanego na obszarach wiejskich w ramach PROW 2007–2013. Opracowanie przygotowano na podstawie wybranych pozycji literatury naukowej, dokumentów o charakterze strategicznym oraz danych z Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość na obszarach wiejskich, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Wstęp

W ostatnich latach wzrasta znaczenie wiedzy, innowacji, kreatywności i przedsiębiorczości. Stają się one ważnym czynnikiem rozwoju zarówno przedsiębiorstw, gospodarstw rolnych, lokalnych środowisk, regionów, jak i całej gospodarki kraju. Kluczowym zadaniem jest kształtowanie postaw przedsiębiorczych, których konsekwencją są określone działania w różnych sferach życia społecznego i gospodarczego (Krzyżanowska, Sikorska-Wolak 2010, s. 39).

Zgodnie z założeniami polityki wielofunkcyjnego rozwoju, szczególnie na obszarach wiejskich ważna jest przedsiębiorczość zarówno w działalności rolniczej, jak i pozarolniczej. Najbardziej aktywną grupę mieszkańców wsi stanowią osoby przedsiębiorcze zarówno w rolnictwie, jak i poza nim, ponieważ to od nich zależy, czy obszary wiejskie będą się rozwijały, czy też nie. Coraz większe za-

interesowanie problematyką dotyczącą podejmowania nierolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich spowodowane jest m.in. poszukiwaniem poprawy sytuacji ekonomicznej mieszkańców wsi, łagodzeniem skutków wiejskiego bezrobocia oraz dążeniem do poprawy struktur rolniczych.

W artykule przybliżono istotę przedsiębiorczości, wskazano wybrane główne instrumenty wspierania przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w ramach nowej perspektywy finansowej PROW 2014–2020. Ponadto zaprezentowano przykład zrealizowanego projektu na obszarach wiejskich w ramach PROW 2007–2013. Opracowanie przygotowano na podstawie wybranych pozycji literatury naukowej, dokumentów o charakterze strategicznym oraz danych z Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich

Zdefiniowanie pojęcia ‘przedsiębiorczość’ jest trudne. Poszczególni autorzy różnie je definiują. Do literatury naukowej pojęcie przedsiębiorczości zostało wprowadzone przez Cantillona (1755), następnie rozwinięte zostało przez francuskiego ekonomistę Saya (1803) oraz przez Schumpetera (1960). Schumpeter (1960, s. 136) wskazał, iż przedsiębiorczość to „osobliwy stan ducha przedsiębiorcy, który wyzwala w nim siłę pokonywania piętrzących się przeszkód, własnych przesądów i oporów, pozwala płynąć przeciw prądowi w nieznanych okolicznościach”.

Przedsiębiorczość jest zjawiskiem złożonym i wielowymiarowym, uwarunkowanym czynnikami, które można wykazać w dwóch sferach, tj. ekonomicznej i społecznej. W sferze ekonomicznej przedsiębiorczość to cechy charakteryzujące „jakość zasobów ludzkich i kulturę organizacji, dostęp do wiedzy i możliwości jej pogłębiania, kreatywność, innowacyjność czy orientację na rynek” (Krzyżanowska, Sikorska-Wolak 2010, s. 39-41). Z kolei w sferze społecznej przedsiębiorczość determinują czynniki, które są indywidualnymi cechami człowieka, np. poziom wykształcenia, osobowość, talent, inteligencja, zdolność absorpcji wiedzy, kultura osobista. Odnosząc się do aktywności ekonomicznej mieszkańców wsi, Krzyżanowska i Sikorska-Wolak wskazały, iż kompleksową definicję przedsiębiorczości zawiera *Encyklopedia agrobiznesu*, według której przedsiębiorczość można traktować jako proces lub jako postawę. Przedsiębiorczość jako „proces polega na powstawaniu i rozwoju jednostek przedsiębiorczej działalności gospodarczej (przedsiębiorstwa). Jako postawa, przedsiębiorczość jest cechą jednostek ludzkich i polega na skłonności do podejmowania nowych działań, ulepszania istniejących elementów środowiska, na twórczo aktywnej postawie wobec otaczającej tę jednostkę rzeczywistości” (Krzyżanowska, Sikorska-Wolak 2010, s. 39-41).

W rozporządzeniach Komisji Europejskiej przedsiębiorczość definiowana jest „jako zdolność osoby do wcielania pomysłów i słów w życie. Obejmuje ona twórczość, innowacyjność i podejmowanie ryzyka, a także zdolność do planowania przedsięwzięć i kierowania nimi dla osiągnięcia zamierzonych celów” (Marciniak 2011, s. 26).

We wszystkich wymienionych definicjach przedsiębiorczości ważną rolę odgrywa człowiek, od którego umiejętności i wiedzy zależy skuteczność osiągnięcia celów, które podejmuje jednostka gospodarcza.

W literaturze przedmiotu podejście do przedsiębiorczości jest zróżnicowane. Znaczenie przedsiębiorczości w rozwoju społeczno-gospodarczym powoduje, iż staje się ona przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych. „Malejąca rola rolnictwa i korzyści z produkcji rolnej jako podstawowego źródła utrzymania ludności wiejskiej stwarza konieczność uzupełniania dochodów z innej działalności” (Stańko 2009). Wdrażanie na obszarach wiejskich programów unijnych związane jest przede wszystkim z poszukiwaniem alternatywnych oraz dodatkowych źródeł dochodu ludności wiejskiej. Jak wskazał Kłodziński (2006): „przedsiębiorczość stwarza możliwość rozwiązania problemów ekonomicznych wielu mieszkańców wsi oraz zagospodarowania zasobów pracy na obszarach wiejskich”. Z kolei Stańko (2009) oraz Krzyżanowska i Sikorska-Wolak (2010) podkreślili, jak ważne są postawy przedsiębiorcze wśród ludności wiejskiej. Według nich są one istotnym warunkiem poprawy poziomu życia. Prowadzenie dodatkowej działalności realizowanej na obszarach wiejskich przyczynia się do wykorzystania zasobów siły roboczej oraz powoduje rozwój wielofunkcyjności tych obszarów. Nowe miejsca pracy, stopniowe przekwalifikowanie się mieszkańców wsi powoduje zmiany strukturalne, co zapobiega niekorzystnym tendencjom demograficznym, w tym m.in. wyludnianiu się wsi.

Dodatkowo przedsiębiorczość na obszarach wiejskich daje efekty nieekonomiczne, np. zmienia się świadomość ludności wiejskiej, wzrasta poczucie niezależności i aktywnego dostosowania się do zmiennych warunków rynku. Niestety, na obszarach wiejskich przedsiębiorczość może zostać hamowana poprzez różne czynniki. Według Wilkina (2003), czynniki, które hamują rozwój działalności pozarolniczej, to: system podatkowy, mały popyt na niektóre dobra i usługi, niski poziom wykształcenia mieszkańców wsi, rozproszenie sieci osadniczej oraz niski poziom infrastruktury społecznej i instytucjonalnej. Ponadto z opracowanego raportu pt. „Bariera instytucjonalne rozwoju przedsiębiorczości”¹, przygotowanego przez Fundację Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej we współpracy z Instytutem Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk oraz Fundacją Europejskie

---

¹ Raport opracowany został na podstawie badań pilotażowych przeprowadzonych w województwach małopolskim i mazowieckim. Ponad 920 tys. podmiotów gospodarczych (24%) zarejestrowanych jest na terenach wiejskich. Liczba firm w stosunku do liczby mieszkańców (tzw. wskaźnik przedsiębiorczości) jest dwukrotnie niższa niż w miastach.

Centrum Przedsiębiorczości wynika, że barierami, które utrudniają rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich, są przede wszystkim: skomplikowane przepisy prawne, niski poziom infrastruktury i słaby dostęp do kapitału. Dlatego, aby przeciwdziałać tym negatywnym czynnikom, ważne jest promowanie przedsiębiorczości i finansowanie przedsiębiorczych projektów na obszarach wiejskich.

Pomimo czynników, które mogą hamować przedsiębiorczość na obszarach wiejskich, rolnicy starają się podejmować i realizować działania o charakterze przedsiębiorczym, realizując indywidualne projekty gospodarcze². Obok przedsiębiorczości indywidualnej na obszarach wiejskich kształtuje się także przedsiębiorczość zespołowa rolników. Polega ona na zrzeszeniu się rolników w tzw. grupy producenckie, spółki.

Zrzeszanie się rolników w grupy producenckie przewyższa szereg ograniczeń wynikających m.in. z: małej towarowości, niewielkiego obszaru gospodarstwa, trudności ze zbytem produktów rolnych, braku informacji i znajomości rynku itd. (Parzonko 2010).

Jak wcześniej wspomniano, przejawem przedsiębiorczości rolników na obszarach wiejskich jest przede wszystkim poszukiwanie nowych pozarolniczych źródeł dochodu, umożliwiających rozwój gospodarstwa, a także polepszanie warunków życia ich rodzin. Należy jednak pamiętać, iż obszary wiejskie zamieszkują także osoby, które nie są związane z rolnictwem. Mieszkańcy wsi niezwiązani z rolnictwem bądź osoby spoza wsi często lokują swój kapitał w rozwój firm o charakterze produkcyjnym, handlowym, usługowym itd. na terenach wiejskich, kreując przedsiębiorczość na tych terenach.

Promowanie przedsiębiorczości wśród ludności wiejskiej jest jednym z ważniejszych sposobów rozwiązywania problemów gospodarczych społeczności wiejskich. Jak wskazali Tabor (2010), Parzonko (2010), Sikorska-Wolak (2008), przedsiębiorczość na obszarach wiejskich jest narzędziem rozwoju obszarów wiejskich. Jest ona szczególnie istotna i ważna dla wspierania obszarów wiejskich w mierzeniu się z problemem pogorszenia koniunktury gospodarczej niektórych krajów europejskich.

Instrumenty wsparcia przedsiębiorczości na obszarach wiejskich

Szansą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce jest wzrost zainteresowania tymi terenami jako miejscem prowadzenia działalności pozarolniczej. „Poprawie wa-

² Potwierdzeniem tego jest analiza dynamiki zasobów czynników produkcji, wskazująca, iż w coraz większym stopniu zasoby ziemi i produkcji koncentrują się w gospodarstwach większych obszarowo, prowadzonych przez młodszych wiekiem rolników. Są to gospodarstwa rozwojowe, posiadające wszystkie cechy przedsiębiorstw.

runków życia i zwiększeniu atrakcyjności inwestycyjnej obszarów wiejskich powinno towarzyszyć stymulowanie rozwoju przedsiębiorczości oraz rozwój usług i szkoleń pozarolniczych. Rozwój infrastruktury transportowej i komunikacyjnej z jednej strony oraz podnoszenie kwalifikacji w zakresie pozarolniczym i rozwój elastycznych form pracy z drugiej, umożliwiają znalezienie alternatywnych źródeł dochodu dla ludności wiejskiej” (Ekspertyza 2015).

Wstąpienie Polski w roku 2004 do struktury Unii Europejskiej dało szansę na nowe możliwości aktywizacji gospodarczej obszarów wiejskich. Wraz z członkostwem w Unii Europejskiej nowe instrumenty wspierania przedsiębiorczości na obszarach wiejskich stanowią szansę na poprawę sytuacji ekonomicznej tych terenów, ale także wpływają korzystnie na sytuację ekonomiczno-społeczną mieszkańców wsi. Skuteczne i pozytywne oddziaływanie programów unijnych dotyczące wspierania rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich zależy m.in. „od dobrej opinii mieszkańców na temat naszego członkostwa w UE oraz świadomości istnienia możliwości zewnętrznego finansowania realizacji projektów odnośnie własnych działalności gospodarczych. Ważne jest, by prowadzona polityka wobec obszarów wiejskich rzeczywiście odpowiadała ich potrzebom, z drugiej zaś strony wzrost aktywności gospodarczej ludności wiejskiej uzależniony jest od stanu wiedzy o instrumentach, które są oferowane w ramach tej polityki” (PROW 2014–2020, s. 30). Dlatego ważne jest propagowanie wiedzy na temat instrumentów finansowania projektów gospodarczych, które niewątpliwie stanowią o przedsiębiorczości obszarów wiejskich. Ponadto „stopień znajomości instrumentarium pomocy strukturalnej oraz praktyczna wiedza na temat procedur przyznawania środków stanowi całkowicie nowy czynnik wpływający na rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich” (PROW 2014–2020, s. 31). Wsparcie rozwoju przedsiębiorczości realizowane było już m.in. w ramach PROW 2007–2013. Kontynuacja tego wsparcia znajduje odzwierciedlenie również w nowej perspektywie finansowej PROW 2014–2020. Należy także podkreślić, iż środki finansowe na rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich zostały zapewnione, zgodnie z założeniami Umowy Partnerstwa, w odpowiednich programach finansowanych w ramach Funduszu Spójności.

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (PROW 2014–2020)³ został opracowywany na podstawie przepisów Unii Europejskiej. Zgodnie z przepisami, PROW wkomponowany jest w całościowy system polityki rozwoju kraju na podstawie Umowy Partnerstwa. Umowa określa m.in. strategię wykorzystania środków unijnych na rzecz realizacji wspólnych dla Unii Europejskiej celów określonych w strategii wzrostu „Europa 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu” z uwzględnie-

---

³ Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylającego Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005.

niem potrzeb rozwojowych danego państwa członkowskiego. Głównym celem nowej perspektywy PROW 2014–2020 jest:

- poprawa konkurencyjności rolnictwa;
- zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i działania w dziedzinie klimatu;
- zrównoważony rozwój terytorialny obszarów wiejskich⁴.

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020 realizować będzie sześć priorytetów, a mianowicie:

1. Ułatwianie transferu wiedzy i innowacji w rolnictwie, leśnictwie i na obszarach wiejskich.
2. Poprawa konkurencyjności wszystkich rodzajów gospodarki rolnej i zwiększenie rentowności gospodarstw rolnych.
3. Poprawa organizacji łańcucha żywnościowego i promowanie zarządzania rynkiem w rolnictwie.
4. Odtwarzanie, chronienie i wzmacnianie ekosystemów zależnych od rolnictwa i leśnictwa.
5. Wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami i przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną i odporną na zmiany klimatu w sektorach: rolnym, spożywczym i leśnym.
6. Zwiększanie włączenia społecznego, ograniczanie ubóstwa i promowanie rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich.

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 określa priorytety, zgodnie z którymi wydatkowane będą środki publiczne przeznaczone na rozwój obszarów wiejskich w perspektywie 2014–2020. Budżet przejętego Programu wynosi ponad 13,5 mld euro (w tym środki UE 8,6 mld euro, krajowe środki publiczne 4,9 mld euro)⁵.

W ramach nowej perspektywy finansowej PROW 2014–2020 będzie realizowanych łącznie 14 działań (W. Idziak, P. Idziak, Kamiński 2015). W ramach konkretnych działań beneficjenci mogą realizować poszczególne poddziałania, a następnie typy operacji (tabela 1).

Pomoc w ramach nowej perspektywy PROW 2014–2020 dotyczyć będzie głównie sektora rolnego. W nowej kopercie finansowej zaplanowane instrumenty pomocy skierowane będą na rozwój gospodarstw rolnych przy uwzględnieniu dbałości o środowisko naturalne. Z kolei w celu zapewnienia zrównoważonego

⁴ <http://www.minrol.gov.pl/Wsparcie-rolnictwa/Program-Rozwoju-Obszarow-Wiejskich-2014-2020>, dostęp: 12 lipca 2016 r.

⁵ Ibidem.

rozwoju na obszarach wiejskich zaplanowano działania (programy) nastawione na wspieranie przedsiębiorczości oraz odnowę i rozwój wsi. Będą one realizowane poprzez działanie Leader, jak i w ramach odrębnych działań (tabela 1)⁶.

Tabela 1. Wsparcie przedsiębiorczości w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020 (podział na działania, poddziałania i typy operacji)

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich w latach 2014–2020			Limit wsparcia [zł]
Numer	Działanie	Poddziałanie	
1	Transfer wiedzy i działalność informacyjna	Wsparcie kształcenia zawodowego i nabywania umiejętności	254 857 721
		Wsparcie na demonstracje i działania informacyjne	
2	Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem i usługi z zakresu zastępstw	Wsparcie dla korzystających z usług doradczych (świadczenie kompleksowej porady dla rolnika, świadczenie kompleksowej porady dla właściciela lasu)	329 561 051
		Wsparcie na szkolenia doradców	
3	Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych	Wsparcie dla nowych uczestników systemów jakości żywności	145 003 835
		Wsparcie na przeprowadzenie działań informacyjnych i promocyjnych	
4	Inwestycje w środki trwałe	Wsparcie na inwestycje w gospodarstwach rolnych	15 077 596 589
		Wsparcie na inwestycje w zakresie przetwórstwa i wprowadzania do obrotu lub rozwoju produktów rolnych	
		Wsparcie na inwestycje w infrastrukturę związane z rozwojem, modernizacją i dostosowywaniem sektora rolnego i leśnego (scalenia gruntów)	
5	Przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku klęsk żywiołowych i katastrof oraz wprowadzanie odpowiednich działań zapobiegawczych	Wsparcie inwestycji w środki zapobiegawcze w celu ograniczenia skutków prawdopodobnych klęsk żywiołowych, niekorzystnych zjawisk klimatycznych i katastrof (inwestycje zapobiegające zniszczeniu potencjału produkcji rolnej)	1 823 430 767
		Wsparcie inwestycji w odtwarzanie gruntów rolnych i przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku klęsk żywiołowych, w tym chorób zwierząt, niekorzystnych zjawisk klimatycznych i katastrof (inwestycje odtwarzające potencjał produkcji rolnej)	

⁶ Ibidem.

6	Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej	Wsparcie dla młodych rolników na rozpoczęcie działalności (premie dla młodych rolników)	9 710 379 986
		Pomoc na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich	
		Wsparcie na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw	
		Wsparcie na inwestycje w tworzenie i rozwój działalności pozarolniczej	
		Płatności dla rolników kwalifikujących się do systemu drobnych producentów rolnych, którzy definitywnie przekazali swoje gospodarstwo innemu rolnikowi (płatności dla rolników przekazujących małe gospodarstwa) – pięć typów operacji	
		Typ operacji	
		1. Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz młodych rolników	
		2. Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich (restrukturyzacja małych gospodarstw)	
		3. Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw (premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej)	
		4. Rozwój przedsiębiorczości – rozwój usług rolniczych	
5. Płatności dla rolników kwalifikujących się do wsparcia w ramach systemu dla małych gospodarstw (płatności dla rolników przekazujących małe gospodarstwa)			
7	Podstawowe usługi i odnowa miejscowości na obszarach wiejskich	Inwestycje związane z tworzeniem, ulepszaniem lub rozbudową wszystkich rodzajów małej infrastruktury, w tym inwestycje w energię odnawialną i w oszczędzanie energii	4 723 403 605
		Wsparcie badań i inwestycji związanych z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej	
		Wsparcie inwestycji w tworzenie, ulepszanie i rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji i kultury, i powiązanej infrastruktury	

8	Zalesianie i tworzenie terenu zalesionego		1 321 876 452
9	Tworzenie grup i organizacji producentów		1 770 288 543
10	Działanie rolno- środowiskowo- klimatyczne	Płatności w ramach zobowiązań rolno- środowiskowo-klimatycznych	6 004 981 312
		Wsparcie ochrony i zrównoważonego użytkowania oraz rozwoju zasobów genetycznych w rolnictwie	
11	Rolnictwo eko- logiczne	Płatności w okresie konwersji na rolnictwo ekologiczne	3 075 152 058
		Płatności w celu utrzymania rolnictwa ekologicznego	
12	Płatności dla obszarów z ograniczenia- mi naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami (ONW)	Płatności dla obszarów górskich (ONW typ górski)	8 693 875 657
		Płatności dla obszarów nizinnych (ONW typ nizinny)	
		Płatności dla obszarów specyficznych (ONW typ specyficzny)	
13	Współpraca		254 850 814
14	Wsparcie na rozwój lokalny kierowany przez społeczność w ramach Leader		3 228 862 701

Źródło: opracowanie na podstawie PROW 2014–2020, MRiRW, Warszawa 2015.

W celu zapewnienia rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich pomoc finansowa skierowana będzie głównie do pięciu obszarów, tj. (tabela 2):

- obszar 1 – rozwój gospodarstw,
- obszar 2 – wzmacnianie przedsiębiorczości,
- obszar 3 – rozwój terytorialny,
- obszar 4 – transfer wiedzy i innowacji,
- obszar 5 – Lokalne Strategie Rozwoju (Leader).

W ramach konkretnych obszarów realizowany jest szeroki wachlarz instrumentów pomocy unijnej. W niniejszym artykule autorka przedstawiła wybrane działania, poddziałania i typy realizowanych operacji w ramach PROW 2014–2020.

Tabela 2. Wybrane instrumenty wsparcia przedsiębiorczości w ramach PROW 2014–2020

INSTRUMENTY WSPARCIA PRZEDSIĘBIORCZOŚCI NA OBSZARACH WIEJSKICH	Obszar	Nazwa działania/poddziałania/typu operacji	Budżet [zł]
	Rozwój gospodarstw		9 710 379 986
	Wzmacnianie przedsiębiorczości	Poddziałanie „Wsparcie inwestycji w przetwarzanie produktów rolnych, obrót nimi lub ich rozwój”, typ operacji „Przetwórstwo i marketing produktów rolnych”	3 045 351 606
		Poddziałanie „Wsparcie inwestycji w tworzenie i rozwój działalności pozarolniczej”, typ operacji „Rozwój przedsiębiorczości – rozwój usług rolniczych”	285 607 241
		Poddziałanie „Pomoc na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich”, typ operacji „Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej”	1 818 852 263
	Rozwój terytorialny		4 723 403 605
	Transfer wiedzy i innowacji		254 857 721
	Lokalne Strategie Rozwoju (Leader)		3 228 862 701

Źródło: opracowanie na podstawie PROW 2014–2020, MRiRW, Warszawa 2015.

Pierwszy obszar wsparcia to „rozwój gospodarstw”. Planowane w tym obszarze instrumenty pomocy finansowej będą miały na celu przede wszystkim wspierać w dalszym ciągu gospodarstwa rolne poprzez szeroki wachlarz działań oraz poddziałań zaproponowany w nowej perspektywie finansowej PROW 2014–2020. W dalszym ciągu rolnicy będą mogli ubiegać się o dotację m.in. na: „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw”, „Wsparcie dla młodych rolników na rozpoczęcie działalności”, „Płatności dla rolników kwalifikujących się do systemu drobnych producentów rolnych, którzy definitywnie przekazali swoje gospodarstwo innemu rolnikowi” i inne.

W perspektywie PROW 2014–2020 „wzmacnianie przedsiębiorczości” to drugi ważny dotowany obszar. W ramach poprawy organizacji łańcucha żywnościowego realizowane będzie działanie pt. „Wsparcie inwestycji w przetwarzanie produktów rolnych, obrót nimi lub ich rozwój”, typ operacji „Przetwórstwo i marketing produktów rolnych”. Wsparcie dotyczyć będzie inwestycji związanych z przetwórstwem i marketingiem artykułów rolno-spożywczych. Finansowanie dotyczyć będzie operacji realizowanych przez rolników oraz zakłady przetwórcze. Pomoc będzie miała formę refundacji części kosztów kwalifikowanych operacji.

Będzie udzielana na materialne lub niematerialne inwestycje dotyczące przetwarzania i wprowadzania do obrotu na poziomie handlu hurtowego produktów. Maksymalna wysokość pomocy udzielona jednemu beneficjentowi wynosić będzie 3 000 000 zł, a w przypadku grup producentów rolnych lub zrzeszeń organizacji producentów, wynosić będzie 15 000 000 zł. Minimalna wysokość pomocy przyznana na realizację jednej operacji to 100 000 zł⁷.

Kluczowym działaniem realizowanym na obszarach wiejskich będzie „Rozwój przedsiębiorczości – rozwój usług rolniczych”. Pomoc w ramach tego działania będzie miała formę refundacji części kosztów kwalifikowanych operacji i wynosi maksymalnie 50% kosztów inwestycji kwalifikującej się do wsparcia. Maksymalna wysokość pomocy przyznana w okresie realizacji jednemu beneficjentowi wynosić będzie 500 000 zł⁸. „Pomoc na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich” to drugi istotny program wspierający przedsiębiorczość. Podejmowane projekty gospodarcze w ramach tego działania mają na celu rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej przez wnioskodawców (rolników). Pomoc realizowana będzie w formie premii. Premia udzielona jednemu wnioskodawcy wynosić będzie 100 tys. zł i wypłacana będzie w dwóch ratach⁹.

„Rozwój terytorialny” to trzeci obszar, do którego skierowane są instrumenty wsparcia unijnego. W celu zapewnienia zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w ramach PROW 2014–2020 znalazły się w tym obszarze takie działania, które przyczyniają się do rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich i odnowy i rozwoju wsi, do których zaliczono m.in.: „Wsparcie inwestycji związanych z tworzeniem, ulepszaniem lub rozbudową wszystkich rodzajów małej infrastruktury, w tym inwestycji w energię odnawialną i w oszczędzanie energii”, „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność”, „Wsparcie inwestycji w tworzenie, ulepszanie i rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji, kultury i powiązanej infrastruktury”, „Wsparcie badań i inwestycji związanych z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej”. Głównym celem realizowanych projektów w tym obszarze będzie poprawa infrastruktury na obszarach wiejskich, tworzenie nowych miejsc pracy, promowanie przedsiębiorczości wśród społeczności lokalnej.

⁷ <http://prow2014-2020.pl/przetworstwo-i-marketing-produktow-rolnych/>, dostęp: 7 lipca 2016 r.

⁸ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 października 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej na operacje typu „Rozwój przedsiębiorczości – rozwój usług rolniczych” w ramach poddziałania „Wsparcie inwestycji w tworzenie i rozwój działalności pozarolniczej” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020; DzU 2015 r., poz. 1843.

⁹ <http://prow2014-2020.pl/premia-na-rozpozecie-dzialalnosci-pozarolniczej/>, dostęp: 16 lipca 2016 r.

„Transfer wiedzy i innowacji” to kolejny obszar wsparcia przedsiębiorczości. Realizowane będą dwa działania: „Wsparcie kształcenia zawodowego i nabywanie umiejętności” oraz „Wsparcie na demonstracje i działania informacyjne”. Według założeń PROW, w tym obszarze kładzie się nacisk na działania szkoleniowe, które służyć mają rozwojowi umiejętności zawodowych rolników. Obejmują one tematykę związaną z: zarządzaniem, rachunkowością, ubezpieczeniami w gospodarstwie, technologią i organizacją produkcji w gospodarstwie, w tym produkcji ekologicznej, bezpieczeństwem pracy, marketingiem, spółdzielczością, tworzeniem i funkcjonowaniem grup producentów. Pomoc realizowana będzie w formie refundacji kosztów kwalifikowalnych i wynosić będzie 100% kosztów kwalifikowalnych operacji¹⁰.

W nowej perspektywie finansowej PROW 2014–2020 w dalszym ciągu realizowana będzie strategia Leader. Kontynuacja wdrażania Lokalnych Strategii Rozwoju (Leader) umożliwi mieszkańcom obszaru objętego Lokalną Strategią Rozwoju (LSR) realizację projektów w ramach tej strategii. Głównym celem strategii będzie poprawa jakości życia na obszarach wiejskich, m.in. poprzez wzrost aktywności społeczności lokalnych oraz stymulowanie powstawania nowych miejsc pracy.

Zaprezentowane instrumenty pomocy wspierającej przedsiębiorczość na obszarach wiejskich w niniejszym artykule to przykłady niektórych działań, które sprzyjają rozwojowi przedsiębiorczości. PROW 2014–2020 oferuje szeroki wachlarz instrumentarium wsparcia przedsiębiorczości na obszarach wiejskich.

Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich – studium przypadku

Wymiarem przedsiębiorczości na obszarach wiejskich jest, jak wcześniej wskazano, przedsiębiorcza postawa albo realizacja konkretnego innowacyjnego projektu gospodarczego.

W ramach realizacji PROW 2007–2013 polscy rolnicy zrealizowali wiele interesujących projektów. Jednym z nich jest projekt pt. Lawendowe Źdroje – Plantacja Lawendy zrealizowany we wsi Pakszyn między Gnieznem a Wrześnią. Została ona założona w 2012 r. przez Państwa Michalskich. Obecnie plantacja zajmuje powierzchnię 1 ha i liczy około 17 tys. sadzonek. Państwo Michalscy skorzystali w ramach PROW 2007–2013 z programu 413 – *Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju* w ramach działania „Małe projekty”. Ubiegali się o kwotę 20 tys. zł, jednak rzeczywiście otrzymali dofinansowanie w wysokości 14 tys. zł. Za otrzymaną

¹⁰ <http://www.minrol.gov.pl/Wsparcie-rolnictwa/Program-Rozwoju-Obszarow-Wiejskich-20142020/Instrumenty-wsparcia-PROW-2014-2020/Transfer-wiedzy-i-dzialalnosc-informacyjna>, dostęp: 18 lipca 2016 r.

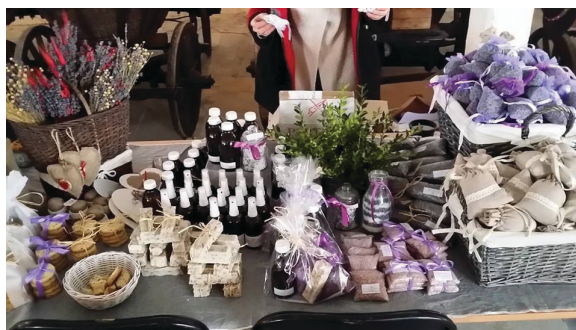
dotację została zakupiona destylarka do produkcji olejku lawendowego oraz wyremontowano pomieszczenie (fotografia 1).

Fotografia 1. Destylarka zakupiona w ramach programu 413 – *Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju* w ramach działania „Małe projekty”

Źródło: Paulina Michalska.

Lawendowe żniwa i destylację olejków rozpoczyna się w drugiej połowie lipca. Cięcie kwiatów lawendy odbywa się ręcznie za pomocą sekatora, następnie kwiaty wiąże się w pęczki i suszy w suszarni. Poza tradycyjnym bukietem lawendy (bukiety żywe i suszone), które można kupić w gospodarstwie, gama produktów zwiększyła się dzięki zakupionej destylarce. Zakup destylarki ze środków unijnych powiększył ofertę sprzedaży gospodarstwa o olejek lawendowy, wodę lawendową, mydło, woreczki z lawendą, lawendową sól do kąpeli oraz masujące kule do kąpeli.

Fotografia 2. Produkty z lawendy (produkt gospodarstwa)

Źródło: <http://lawendowezdroje.pl/oferta.html>, dostęp: 6 sierpnia 2016 r.

Nowością w ofercie gospodarstwa jest udostępnienie pola lawendowego jako pleneru fotograficznego. Za opłatą udostępnione jest pole np. do sesji ślubnych.

Podsumowanie

Przedsiębiorczość jest nieodłącznym czynnikiem rozwoju gospodarstw rolnych, przedsiębiorstw, jednostek samorządu terytorialnego. Przyczynia się do aktywizacji ludności wiejskiej, wspiera konkurencyjność oraz innowacyjność. Przedsiębiorczość można rozpatrywać w wielu aspektach – w ramach prowadzonej polityki rolnej, polityki spójności czy szeroko rozumianej polityki strukturalnej. Unia Europejska stosuje szereg instrumentów w postaci programów, których celem jest rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich. Dlatego ważnym aspektem Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 powinno stać się wspieranie długofalowego rozwoju lokalnej przedsiębiorczości. Dzięki środkom unijnym możliwe jest podniesienie jakości życia na obszarach wiejskich poprzez rozwinięcie sektora podstawowych usług na rzecz ludności.

BIBLIOGRAFIA

- Idziak W., Idziak P., Kamiński R. (2015) *Ekspertyza – Wsparcie dla rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 oraz z krajowych i regionalnych programów operacyjnych dla Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi*, Warszawa.
- Kłodziński M. (2006) *Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich i małych miast*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa.
- Krzyżanowska K., Sikorska-Wolak I. (2010) *Przedsiębiorczość w ujęciu teoretycznym i w praktyce*, [w:] K. Krzyżanowska (red.) *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich – stan i perspektywy rozwoju*, vol. 1, s. 39-41, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Marciniak M. (2011) *Rozwój przedsiębiorczości szansą polskich obszarów wiejskich*, Instytut Obywatelski, Warszawa.
- Parzonko A. (2010) *Rozwój przedsiębiorczości zespołowej na wsi oraz psychosocjologiczne i ekonomiczne aspekty funkcjonowania grup producentów rolnych*, [w:] K. Krzyżanowska (red.) *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich – stan i perspektywy rozwoju*, vol. 1, s. 39-41, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020 (2014), Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- Raport pt. „Bariery instytucjonalne rozwoju przedsiębiorczości” (2011) Forum Inicjatyw Rozwojowych, Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Warszawa.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 października 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej na operacje typu „Rozwój przedsiębiorczości – rozwój usług rolniczych” w ramach

poddziałania „Wsparcie inwestycji w tworzenie i rozwój działalności pozarolniczej” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (DzU 2015 r., poz. 1843).

Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylającego Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 (DzU L 347 z 20.12.2013, s. 487).

Schumpeter J. (1960) *Teoria rozwoju gospodarczego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Sikorska-Wolak I. (2008) *Wieloaspektowość przedsiębiorczości i jej postrzeganie przez mieszkańców wsi*, [w:] K. Krzyżanowska (red.) *Doradztwo w działalności przedsiębiorczej*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.

Stańko A. (2009) *Przedsiębiorczość jako czynnik rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] *Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, vol. 79, s. 99-109, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.

Tabor K. (2010) *Przestrzeń doradztwa i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*, [w:] K. Krzyżanowska (red.) *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich – stan i perspektywy rozwoju*, vol. 1, s. 39-41, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.

Wilkin J. (red.) (2003) *Podstawy strategii zintegrowanego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Wydział Nauk Ekonomicznych, Warszawa.

NETOGRAFIA

Lawendowe Zdroje – plantacja lawendy, [on-line], <http://lawendowezdroje.pl/galeria/2>, [dostęp: 7.08.2016].

Lawendowe Zdroje – plantacja lawendy, [on-line], <http://lawendowezdroje.pl/oferta.html>, [dostęp: 7.08.2016].

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, [on-line], <http://www.minrol.gov.pl/Wsparcie-rolnictwa/Program-Rozwoju-Obszarow-Wiejskich-2014-2020>, [dostęp: 12.07.2016]

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, [on-line], <http://www.minrol.gov.pl/Wsparcie-rolnictwa/Program-Rozwoju-Obszarow-Wiejskich-20142020/Instrumenty-wsparcia-PROW-2014-2020/Transfer-wiedzy-i-dzialalnosc-informacyjna>, [dostęp: 18.07.2016].

Pierwszy Portal Rolny, [on-line], <http://www.ppr.pl/semadmin/zasoby/Image/2014/gr/PROW.pdf>, [dostęp: 3.07.2016].

PROW 2014-2020. Serwis o funduszach unijnych dla terenów wiejskich, [on-line], <http://prow2014-2020.pl/premia-na-rozpozecie-dzialalnosci-pozarolniczej/>, [dostęp: 16.07.2016].

PROW 2014-2020. Serwis o funduszach unijnych dla terenów wiejskich, [on-line], <http://prow2014-2020.pl/przetworstwo-i-marketing-produktow-rolnych/>, [dostęp: 7.07.2016].

